

VYDÁVÁ ÚSTAV MEZINÁRODNÍCH VZTAHŮ
VE SPOLUPRÁCI
S NADACÍ JIŘÍHO Z PODEBRAD
PRO EVROPSKOU SPOLUPRÁCI

ŘÍDÍ REDAKČNÍ RADA / PŘEDSEDA
OTTO PICK
ŠÉFREDAKTOR
ZDENĚK ZBOŘIL
ZÁSTUPCE ŠÉFREDAKTORA
ROBERT SCHUSTER
ODPOVĚDNÁ REDAKTORKA
MILENA STREJČKOVÁ
SEKRETÁŘKA REDAKCE
IRENA KREJČOVÁ
GRAFICKÝ NÁVRH PETR TĚŠÍNSKÝ
GRAFICKÁ ÚPRAVA MARIE VORLOVÁ
AUTOR OBÁLKY FILIP SOJKA
DISTRIBUCE DAGMAR ČERVINKOVÁ

REDAKČNÍ RADA: MILOŠ CALDA, PETR
DOSTÁL, MARTIN EHL, JIŘÍ FÁREK, JOSEF
FUČÍK, MILOSLAV HAD, RADEK KHOL,
ROMAN KRASNICKÝ, JAN KREIDL,
MIROSLAV KUNŠTÁT, KAI-OLAF LANG,
KRISTINA LARISCHOVÁ, LIBOR LUKÁŠEK,
ZDENĚK MATĚJKA, ALOIZ NEUSTADT,
ALEXANDR ORT, JIŘÍ PEHE, KAREL PEZL,
OTTO PICK, MILOŠ POJAR, RICHARD
SEEMANN, VÁCLAV ŠMEJKAL,
JIŘÍ ŠTĚPANOVSKÝ, KAREL ŠTINDL,
KVĚTA ŠUBRTOVÁ, FRANTIŠEK ŠULC,
FILIP TESAŘ, MARTIN VÁVRA, JOSEF
VESELÝ, TOMÁŠ VESELÝ, PETR ZAVADIL

Jednotlivé příspěvky vyjadřují názory autorů, nikoli vy-
davatele. Nevyžádané rukopisy redakce nevrací.

All rights reserved. Copyright under the International
Copyright Convention. No part of this publication may
be reproduced, stored in retrieval systems or transmit-
ted in any form or by any means without the prior per-
mission of the International Politics editorial office.
Reprints are available upon request. Reprints and per-
missions: Write to International Politics, Nerudova 3,
118 50 Praha 1.

Redakce a administrace: Nerudova 3, 118 50
Praha 1. Telefon 251 108 107; fax: 251 108 222;
e-mailová adresa umvedo@iir.cz.

Objednávky a předplatné přijímá administrace
redakce. Vychází měsíčně. Cena výtisku 29,50 Kč.
Předplatné na rok činí 294 Kč, pro studenty
a důchodce 244 Kč, ve Slovenské republice
584,40 Sk.

Registrováno MK ČR E 5210

Tiskne ProKonzult s. r. o., závod Vrútky,
Švermova 8, 038 61 Vrútky.

Rozšiřuje redakce a další distributoři v drobném
prodeji. Ve Slovenské republice rozšiřuje
ProKonzult, s. r. o., závod NADAS, Švermova 8,
038 61 Vrútky, tel.: 00421/43/4281538, fax:
0042143/4281696. Informace o MP a ediční
činnosti ÚMV na www.iir.cz

Podávání tlačoviny povoleno SsRP Banská
Bystrica č. j. OPČ-3215/B-96 zo dňa 12. 9. 1996.

ISN 0543-7962

INDEX 46911

OBSAH 4/2003 ROČNÍK XXVII

STR.

SVĚTOZOR	2
REGIONÁLNÍ SPOLUPRÁCE V EVROPĚ / -zz-	3
REGIONÁLNÍ SPOLUPRÁCE V EVROPĚ	
REGIONÁLNÍ POLITIKA EU / Lenka Rovná	4
PŘÍLEŽITOSTI A ÚSKALÍ SEVERNÍ DIMENZE EVROPSKÉ UNIE / Michal Částek	6
BENELUX: SPOLEČNÉ I ROZPORNÉ ZÁJMY / Michal Mocek	8
MINULOST, PŘÍTOMNOST A BUDOUCNOST VISEGRÁDSKÉ SPOLUPRÁCE / Vladimír Leška	10
POBALTSKÉ ŠTÁTY PO ROZŠÍŘENÍ EÚ – SPOLUPRÁCA POKRAČUJE? / Kristian Takáč	13
VZTAHY A PROBLÉMY	
KONVENT O BUDUCNOSTI EURÓPY: POHLAD SR / Ivan Korčok	15
STŘEDNÍ EVROPA: ZNOVU OBJEVIT, CO BYLO DŘÍVE SAMOZŘEJMÉ / Erhard Busek	17
ČESKÁ ZAHRANIČNÍ POLITIKA V EVROPSKÉM PROSTORU / Radomír Karlík	18
HNUTÍ HIZBULLÁH V PROCESU „LIBANONIZACE“ / Jan Šnidauf	20
ZEMĚMI SVĚTA	
MODULÁRNÍ VLÁDA V IZRAELI / Yehuda Lahav	22
VENEZUELSKÝ PARADOX / Heinz R. Sonntag	23
EVROPSKÁ UNIE	
OCHRANA HOSPODÁŘSKÉ SOUTĚŽE V EVROPSKÉ UNII / Jan Hřích	26
FINSKÉ REFERENDUM O VSTUPU DO EU / Jakub Dürr, Dan Marek	29
VOLNÁ TRIBUNA	
AFRIKA A VÁLKA PROTI TERORISMU / Mesfin Gedlu	32
REAKCE NA 11. ZÁŘÍ – POHLED Z INDIE / Dr. S. Jaishankar	34
RECENZE	
V PROMĚNÁCH EVROPY: PAMĚTI ČESKÉHO DIPLOMATA / Jiří Ellinger	36
TOLERANCE I REPRESE MENŠIN V ŘECKU / František Šístek	37
SLOVNÍK BEZPEČNOSTNÍCH VZTAHŮ / Vladimír Votápek	38
VÝBĚR Z NOVINEK KNIHOVNY ÚMV	39

V PŘÍŠTÍM ČÍSLE MP

(které má vyjít do 1. 5. 2003)

► *Čínská hypermodernizace* ► *Hongkong a Čínská lidová republika* ► *Čína: procitá hospodářský obr definitivně?* ► *Vliv hospodářské krize na japonskou společnost* ► *Perspektivy sloučení Severní a Jižní Koreje* ► *Prezidentské volby v Arménii* ► *Pakt stability a růstu: hloupé pravidlo?* ► *Směr Evropská unie*

BŘEZEN 2003

1. – pákistánská policie zadržela jednoho z nejvyšší postavených členů al-Káida Chálida Šajcha Muhammada (38). Podle dopisů nalezených u něho Usáma bin Ládín žije.

1. – po necelém půldruhem roce se rozpadla polská vládní koalice postkomunistického Svazu demokratické levice a levicové Unie práce s Polskou lidovou stranou. Bezprostředním impulsem bylo hlasování o zákonu o silničním provozu, v němž se lidovci poněkolkikáté postavili na stranu opozice. Premiér Leszek Miller požádal prezidenta o odvolání dvou lidoveckých ministrů.

1. – turecký parlament většinou tří hlasů odmítl umístění amerického vojenského kontingentu na území státu.

1. – Maďarsko protestovalo ostroú notou proti přeletu šesti vrtulníků a jednoho tankovacího letadla USA nad svým územím. Tvrdí, že Washington využil vzdušný prostor země v rozporu s mezinárodní dohodou a narušil tak svrchovanost a suverenitu země.

1. – šéf zbrojních inspektorů OSN Hans Blix ve své zprávě zahrnující období od 1. prosince do 28. února uvedl, že výsledky odzbrojování v Iráku jsou jen skromné.

1. – Spojené arabské emiráty podporované Kuvajtem a Saúdskou Arábií na summitu Ligy arabských států v Šarm aš-Šajchu navrhly, aby irácké vedení do dvou týdnů opustilo zemi.

1.–2. – Bagdád začal pod kontrolou zbrojních inspektorů OSN ničit rakety Samúd-2, které mají dolet zakázaný rezolucemi OSN.

4. – výbuchy silných náložů na letišti města Davao na jihofilipínském Mindanau zabily nejméně 21 lidí. K dalšímu výbuchu došlo v městě Tagum. K činu se přihlásila islamistická Skupina Abú Sajjáfa.

5. – ministři zahraničí Francie, Německa Ruska na schůzce v Paříži oznámili, že jejich země neumožní přijetí rezoluce RB OSN, která by otevřela cestu k vojenskému zásahu v Iráku.

6. – při zásahu izraelské armády v uprchlickém táboře Džabálíj v pásmu Gazy zahynulo nejméně 11 Palestinců. Izraelský kabinet rozhodl o totální uzávěře západního břehu Jordánu.

6. – rakouský kancléř Wolfgang Schüssel se v novém vládním prohlášení nezmínil ani o Temelínu, ani o tzv. Benešových dekrettech, zato hovořil o usmíření s ČR.

6. – americký prezident George W. Bush na tiskové konferenci obvinil iráckého prezidenta Sad-

dáma Husajna z promyšleného vzdorování OSN a hry se zbrojními inspektory. Upozornil, že jestliže se RB OSN jeho záměru zaútočit na Irák vzepře, nebude se jí řídit.

6. – Fidel Castro (76) byl po šesté zvolen kubánským prezidentem.

7. – šéf inspektorů OSN Hans Blix ve své zprávě Radě bezpečnosti OSN uvedl, že Irák od ledna aktivně spolupracuje s komisí, neprokázal však dosud požadované zničení zbraní. Poskytl pouze novou dokumentaci o antraxu a o nervovém plynu. Ředitel MAAE Muhammad Baradej informoval, že nic nespěščí o tom, že by byl obnoven irácký jaderný program.

8. – přes 53 procent Malťanů se v referendu vyslovilo pro vstup do Evropské unie.

9. – ministr spravedlnosti Peru Fausto Alvarado oznámil, že Interpol vydal mezinárodní zatykač na bývalého peruánského prezidenta Alberta Fujimoriho. Má být vydán pro obvinění z dokonané vraždy, závažná zranění a útek.

10. – agentura Reuters uvedla, že Bagdád umístil výbušniny na ropných polích v oblasti Kirkúku. Bagdád informaci popřel.

10. – čínský parlament schválil restrukturalizaci vlády, která se zbavuje ministerstev zaměřených na centrální plánování a přiblíží se západnímu modelu spravování státu.

10. – KLDK vyzkoušela další řízenou střelu.

10. – Moskva a Paříž zdůraznily, že hodlají vetovat návrh nové rezoluce RB OSN, která by otevřela cestu k válce v Iráku.

11. – turecký prezident Ahmet Necdet Sezer pověřil předáka vládní Strany spravedlnosti a rozvoje Recepta Tyyipa Erdogana sestavením nového kabinetu.

12. – byl v Bělehradě spáchán atentát na srbského premiéra Zorana Djindjiče, který zraněním podlehl

12. – Velká Británie navrhla šest podmínek, které by měl Irák ke svému odzbrojení splnit. Francie Rusko a Čína návrh odmítly.

15. – čínský parlament zvolil předsedou ČLR šéfa komunistické strany Chu Ťin-tchaa (60). Do funkce premiéra zvolen Wen Ťia-pao. Prohlásil, že jeho prioritou je rozvoj země, zvýšení životní úrovně, restrukturalizace ekonomiky a otevírání se Číně vůči zahraničí.

16. – v parlamentních volbách ve Finsku zvítězila opoziční strana Finský střed vedená Anelli Jäätteenmäkiovou.

16. – lichtenštejnský kníže Hans Adam II. získal v referendu rozšířené pravomoci.

16. – americký prezident George W. Bush po summitu USA, Velké Británie a Španělska na Azorech prohlásil, že USA budou před případnou válkou s Irákem usilovat o novou rezoluci RB OSN.

17. – USA, Velká Británie a Španělsko odstoupily od snahy prosadit v RB OSN návrh rezoluce poskytující válce s Irákem podporu OSN. Prezident Bush dal Saddámu Husajnovi ultimátum, aby do 48 hodin odešel s rodinou ze země, jinak bude čelit válce. V Británii na protest proti válce odstoupil vůdce Dolní sněmovny Robin Cook.

17. – španělský Nejvyšší soud rozhodl o zákazu baskické radikální strany Herri Batasuna, politického křídla ETA.

17. – parlament Srbska a Černé Hory zvolil první pětičlennou vládu nového společného státního útvaru.

18. – do funkce srbského premiéra byl zvolen místopředseda Demokratické strany Zoran Živkovič.

19. – Rada bezpečnosti OSN ukončila zasedání k Iráku. Šéf zbrojních inspektorů vyslovil politování, že jeho tým neměl více času na inspekce. Proti použití síly se v rozpravě postavily Francie, Německo, Rusko, Čína, Mexiko a Chile.

20. – krátce před vypršením ultimáta stanoveného prezidentem George W. Bushem zahájily USA ve 3,34 SEČ leteckým útokem na Bagdád válku proti Iráku. Ve 4,15 SEČ vyhlásily Spojené státy Iráku válku. Obě komory Kongresu vyslovily prezidentově rozhodnutí plnou podporu.

20. – summit EU schválil společnou deklaraci k Iráku, která potvrzuje zásadní roli OSN v mezinárodních vztazích, slibuje humanitární pomoc Iráku a vyzývá k respektování jeho územní celistvosti.

20. – turecký parlament povolil využití vzdušného prostoru pro potřeby USA. Americká vláda vyloučila, že by obnovila nabídku finanční pomoci Turecku. Ta se měla vztahovat jen na případ nprosté spolupráce.

22. – Bagdád vyzval OSN, aby odsoudila invazi a přiměla útočníky stáhnout své jednotky. Francie a Rusko odmítly přistoupit na případnou novou rezoluci RB OSN o budování civilní vlády, která by svěřila poválečnou správu Iráku USA a Británii a dodatečně by tak ospravedlnila invazi.

23. – Slovinsko se v referendu vyslovilo pro vstup do EU.

23. – přes 96 procent voličů se v referendu v Čečensku vyslovilo pro přijetí nové ústavy. Dokument navržený Moskvou prohlašuje Čečensko za integrální součást

Ruska s rozsáhlou samosprávou. Zástupci povstalců označili referendum za frašku.

24. – Saddám Husajn vyzval v televizi k tvrdému odporu proti invazi.

24. – srbská policie zatkla pravděpodobného vraha Zorana Djindjiče, kterým má být bývalý zástupce velitele zvláštních jednotek ministerstva vnitra Zvezdan Jovanovič (38).

25. – prezident Bush požádal Kongres USA o 74,7 miliard dolarů na pokrytí předpokládaných nákladů spojených s válkou v Iráku.

25. – USA opakovaně obvinily Moskvu, že soukromé ruské společnosti ilegálně pomáhají Iráku dodávkami elektronických systémů. Prezident Putin obvinění popřel.

25. – srbský ultranacionalista Vojislav Šešelj prohlásil před Mezinárodním tribunálem pro zločiny v bývalé Jugoslávii, že je nevinný ve všech bodech obžaloby.

26. – ministři zahraničí Slovenska, Slovinska, Litvy, Lotyšska, Estonska, Bulharska a Rumunska podepsali v Bruselu protokoly o přistoupení k NATO.

26. – spojenci dopravili do přístavu Umm Kasr první zásilku humanitární pomoci.

27. – USA výsadkem otevřely severní frontu v Iráku.

27. – podle agentury AFP zastřelila srbská policie při zatýkání dva hlavní podezřelé z organizace atentátu na Zorana Djindjiče. Šlo o předpokládaného šéfa zemunského klanu Dušana Spasojeviče a Milana Lukoviče.

27. – britský premiér Tony Blair a americký prezident George W. Bush jednali v Camp Davidu o válce v Iráku a o situaci na Blízkém východě. Shodli se na ukončení bojů jako na prioritě, přičemž Bush zdůraznil, že válka potrvá tak dlouho, jak bude třeba. Konstatovali, že do po válečné správy Iráku by se měla zapojit OSN.

27. – syrský velký muftí vyzval muslimy, aby zahájili sebevražedné útoky proti Američanům a Britům.

28. – RB OSN obnovila program výměny irácké ropy za potraviny.

28. – Japonsko vypustilo své dvě první špionážní družice, které mají zejména sledovat severokorejský jaderný program.

30. – podle neoficiálních údajů byla obrovská směřující z jihu proti Bagdádu na několik dní přerušena kvůli potížím se zásobováním a tuhému odporu irácké armády.

31. – EU převzala vojenskou misi v Makedonii, kterou dosud vedla Severoatlantická aliance.

Regionální spolupráce v Evropě

Už závěr pražského summitu ukázal, že existují disonance nejen mezi Severoatlantickou aliancí a Evropskou unií, ale také mezi různými evropskými státy a jejich transatlantickými partnery. Americká příprava irácké kampaně pak změnila tento náznak v projevy otevřeného nesouhlasu, a to nejen mezi politiky a diskutanty různých konferencí, ale konečně i na ulicích většiny evropských hlavních měst. Mezi tím se ještě verbálně rozdělila Evropa na starou a novou a *Vilniuská desítka* nebo odsuzovaný *Gang 8* se zdály být toho důkazem.

Ve skutečnosti se však neobjevilo nic nového, co by nebylo starým i novým Evropanům známé již dlouho. Otázky kladené k vstupu do Evropské unie připravenými státy, kterých si některá média začala se zpožděním všimát, byly už nejméně deset let staré a jen nová optika možné politické krize je učinila zřetelnějšími. Evropa hledá svou východní hranici již po staletí a ani dnes si není jistá, jakou hrází je Ruská federace a zda její *stráž na Uralu* nebo Kavkazu není vlastně jen nástupišťem k novému útoku proti Evropě. Tyto obavy sdílejí nejrůznější evropské národy, které si někdy díky své tradičně protiruské rétorice neuvědomují, že ani obavy Rusů před novým nájedem ze západní Evropy nejsou nijak liché a stály tolik obětí, že nedůvěra vůči Evropě může být v Rusku vnímána mnohem intenzivněji než evropský strach přes ruským přívalem.

Jedna z verzí odůvodnění evropské integrace říká, že Evropa se začala sjednocovat kvůli strachu. Strachu ze své minulosti a na konci druhé světové války jistě i strachu ze své budoucnosti. Obava, že Evropané nebudou moci ovládat své osudy, byla sice oprávněná, ale nebyla ani větší, ani menší, než mohla být kdykoli předtím. Všechny představy o evropské budoucnosti byly od té doby definovány jakýmijsi kartografickými determinanty, které se stávaly viditelnějšími, jak evropská integrace postupovala od prvních idealistických představ, přes konkrétní dílčí až dohody ke Smlouvě o Evropské unii, *dané v Maastrichtu sedmého února tisíc devět set devadesát dva*, jak se s odkazem na starší jazyk evropské diplomacie píše v závěru tohoto skutečně historického dokumentu.

Jevily se však také neodvratitelnými a společně s konkrétnějšími tvary omezení suverenity různých politických institucí sjednocujících se evropských států, s tím, čemu se již nemohlo říkat jen rozšiřování, ale prohlubování, se opakoval jakýsi reverzní proces, návrat k východiskům, ze kterých představa o sjednocené Evropě vznikala. Znovu se všichni začali zamýšlet nad tím, zda sjednocená Evropa bude federací nebo konfederací, celkem složeným z národních států nebo nadnárodních politických jednotek, zda vlastně nebude jen jakýmsi unitárním státem, nebo naopak volným sdružením nesourodých regionů, kterým bude vládnout tuhá centralizovaná byrokracie.

Tento návrat ke kořenům evropské integrace byl vlastně návratem do zapomenutých i ztracených dějin a oživil stereotypy na úrovni politické, ideologické a kulturní. Opět se objevil pomalu zapomínaný nacionalismus, s ním xenofobie, a dokonce i rasismus, které nabývaly téměř národopisných rysů. Politická podezřivost vrátila zájem o německou Evropu a evropské Německo, ale i o velkobritský splendidní izolacionismus, francouzský egoismus, a další vesměs negativně vnímané historické problémy evropského soužití.

Na začátku devadesátých let přispěla jedna z evropských institucí zabývajících se kulturou finančními prostředky na festival divadel-

ních škol, kterých se do Prahy sjelo víc než dvacet. Jedním z nesměle předložených témat, které však zaujalo a postupně se rozvíjelo tak, že festivalu začalo dominovat, byl vztah k nejbližším sousedům, přemluveno do řeči tohoto tematického čísla, interaktivita uvnitř i vně regionů. Ukázalo se, že nadčasově Švédové nemají rádi Nory a Finy, ti zase Švédy a Rusy, Poláci Čechy a tradičně Němce, Maďaři kohokoli ze svého sousedství, Italové Němce a Švýcary, Němci Čechy a Francouze a Francouzi Brity a přes všechna velká slova o páteři evropské spolupráce také Němci Francouze a Francouzi Němce. Navíc, aby toho nebylo málo, Galicijci neměli rádi Kastilce, ti ze severní Itálie ty z jižní, Němci z Bavorska skoro všechny ostatní Němce, a také skoro tradičně – Brňáci Pražáky. Kupodivu však všichni pocítovali jakousi regionální identitu, opět sice konstruovanou ve vztazích k regionům ostatním, ale překonávající nejrůznější historické negativní zkušenosti. Ukázalo se totiž, že při pohledu do budoucnosti se lidé zbavují tradovaných historických předsudků snadněji, než bychom se znalostí evropské historie očekávali.

Ačkoli obavy z obnoveného regionalismu, který se poprvé výrazně jako politické hnutí projevovat ve Francii už v 19. století, jsou stále opakovaně inspirované politickými zájmy směřujícími ke změnám hranic evropských států (což je téma na rozsáhlou studii) a vzbuzují obavy již jen samotným odkazem na množstvím konfliktů, které vznikaly díky omezování suverenity státní ve prospěch krajů a jejich sdružení. Přesto však mají své zájemce zejména mezi zeměmi, které chtějí nějakým způsobem kompenzovat svou nedostatečnost a prostřednictvím regionálních společenství nahradit ekonomické nebo vojensko-politické zaostávání. Pokud je ovšem principem úsilí o takovou kompenzaci snaha nikoli konfrontační, jak tolikrát Evropa už poznala, ale kooperační, lze ji považovat už na první pohled za obecně prospěšnou. Problémem ovšem je, že se často prostřednictvím regionalismu vrací rezidua, jež měla být evropskou integrací překonána. A to s takovou intenzitou, že se zdá být regionalismus nebo snaha o potvrzení regionální identity jen substitucí zavřeného nacionalismu.

Pokud jde o Evropskou unii, zde se zdá být problém alespoň administrativně vyřešen. Od konce sedmdesátých let se postupně přestávalo věřit na spontaneitu působení společného trhu ve prospěch vyrovnávání rozdílů mezi jednotlivými zeměmi Evropských společenství. Přišlo se na to, že je nutné vyrovnávat rozdíly mezi různými evropskými regiony, a to zejména těmi nejzaostalejšími nebo těmi, u nichž nastal z nejrůznějších důvodů ekonomický úpadek. Cílem takové spolupráce měly být stejné jako pro celou Evropskou unii: rozvoj a restrukturalizace regionů, podpora venkovských oblastí, přizpůsobování struktur zemědělství, boj proti dlouhodobé nezaměstnanosti atd. Proto vznikla nejen nově formulovaná regionální politika, ale i celá řada podpůrných programů (jen v první polovině devadesátých let to byly v rámci programů Evropského fondu regionálního rozvoje STAR, VALOREN, RESIDER, RENAVAL, STRIDE, MEDSPA, PEDIP, integrované programy pro Středomoří aj.).

Regionální spolupráce mimo hranice Evropské unie byla po celá devadesátá léta motivována společným – někdy více, někdy méně – úspěšným postupem v zájmu připojení k Unii. V okamžiku, kdy je tento cíl téměř dosažen, nabývají formy regionální spolupráce nejen nové formy, ale i novou motivaci. Proto jsme v předvečer referenda v České republice o vstupu do EU požádali své spoluautory a významné představitel české zahraniční politiky v evropských strukturách, aby o tomto napsali, a to právě s ohledem na prohlubování evropského integračního procesu. Zdá se, že na pozadí zkušeností z Balkánu a současných iráckých reflexí vznikají nové formy spolupráce uvnitř rozšiřované Evropy. Předpokládáme, že budou obohaceny již existujících struktur, a nikoli jen opakováním toho, co na všech předcházejících snahách, včetně Středoevropské iniciativy, jež se nás co nejbezprostředněji dotýká, bylo zavřeno.

Chceme tím také upozornit na to, že bez ohledu na dramatické události mimo Evropu a nehlédě na úspěšnost celoevropské integrace zůstávají regionální spolupráce, partnerství a přátelství (nebo jejich negace) sice všední, ale o to naléhavější politickou realitou. A její vývoj bude i nadále ovlivňovat formálně zaručená volnost stejně jako přijatá dobrovolnost vzájemně výhodných vztahů různých evropských krajů bez ohledu na iracionální hrozby bruselokraticí.

zboril@iir.cz

-zz-

Regionální politika Evropské unie

Jeden ze základních principů evropského integračního procesu představuje soudržnost, pomoc méně rozvinutým oblastem Evropského společenství. Pomocí cílené regionální politiky se snaží Evropská unie kompenzovat negativní důsledky integrace spojené například s nutností restrukturalizace zastaralých průmyslových odvětví v některých oblastech, zmírnění důsledků společné zemědělské politiky, která zvýhodňuje státy s rozvinutějším zemědělstvím.

Právě vytvoření jednotného vnitřního trhu vyvolalo tlak na ustavení nediskriminujících pravidel pro ochranu hospodářské soutěže, zadávání veřejných zakázek a státní subvence, regionální politika má mírnit asymetrické šoky, které mohou postihnout některé oblasti nezávisle na hranicích států.¹⁾

Regionální politika snižuje rozdíly mezi nerovnoměrně rozvinutými oblastmi Evropy a podporuje rozvoj jejich ekonomických a sociálních struktur, a tím přispívá k jejich vývoji, zvyšování konkurenceschopnosti a začlenění do jednotného vnitřního trhu EU.

Zakládajících šest států Evropského hospodářského společenství v 60. letech tvořily země na obdobném stupni hospodářského vývoje. Až vstup Irsku v roce 1973, Řecka v roce 1981 a Portugalska a Španělska roku 1986 přinesly do centra pozornosti nerovnoměrnost vývoje některých regionů těchto zemí. Zvýšená spolupráce některých regionů těchto států naopak jejich rozvoj urychlovala, a tak integrační proces způsoboval ještě větší nerovnoměrnost jejich vývoje. A tak již v roce 1975 vznikl Evropský fond regionálního rozvoje, jehož cílem bylo tyto nerovnoměrnosti zmírňovat.

V roce 1985 se sešli zástupci jednotlivých regionů a z vlastní iniciativy založili Shromáždění evropských regionů. Vzhledem k jejich demokratickému mandátu i celkové podpoře regionální politiky postavila se za tento orgán i Evropská komise. V souvislosti s velikostí tohoto tělesa i skuteností, že se na jeho práci podílely i regiony nečlenských zemí, předložila Komise návrh mezivládní konferenci v roce 1991 a navrhla vytvoření Výboru regionů jako poradního orgánu Evropských společenství ve snaze podpořit hospodářskou a sociální soudržnost.²⁾

Komise ve svém původním návrhu žádala, aby členové Výboru byli držiteli volené funkce, nakonec však Smlouva o Evropské unii požadovala představitel regionální a místní správy. Rada rovněž rozhodla v červnu 1992, že záleží na každé vládě, jaká kritéria přijme pro jmenování svých zástupců. Skutečně většina zemí jmenovala volené zástupce, problém vyvstal ve Velké Británii. V obavě, aby nedala příliš prostoru skotským či waleským nacionalistům, jmenovala delegáty podle držení úřadů, a ne podle toho,

LENKA ROVNÁ

zda byli zvoleni.³⁾ Až po volbách v roce 1997 nová labouristická vláda vypsal referendum, na jehož základě byly vytvořeny volené zastupitelské sbory a do Výboru regionů mohli nastoupit volení zástupci.

Ve Výboru regionů zasedají 222 zástupci, Francie, Itálie, Německo a Velká Británie posílají po dvaceti čtyřech, Španělsko dvacet jedna, Belgie, Nizozemsko, Portugalsko, Rakousko, Řecko a Švédsko dvanáct, Dánsko, Irsko a Finsko devět a Lucembursko šest. Výbor regionů má poradní funkci, jeho názor není pro Evropskou radu ani Evropský parlament závazný, ovšem opomenutí konzultace může vést až k odmítnutí normy Evropským soudním dvorem.⁴⁾

Výbor regionů přijímá své rozhodnutí na základě prosté většiny, ovšem projevuje se zde snaha dosáhnout konsenzu. Smlouva z Nice počítá s přijetím nových členských států a stanovuje počet členů Výboru na 350, všichni musejí být držiteli mandátu na regionální či místní úrovni či být odpovědní volenému shromáždění.⁵⁾

Výbor regionů pracuje za pomoci svých stálých komisí:

- Regionální politika, strukturální fondy, hospodářská a sociální soudržnost, spolupráce regionů, včetně přeshraniční spolupráce.
- Zemědělství, rozvoj venkova, rybolov.
- Transevropské sítě, doprava, informatika.
- Územní plánování, rozvoj měst, energetika, životní prostředí.
- Sociální politika, veřejné zdravotnictví, ochrana spotřebitele, výzkum, turistika.
- Zaměstnanost, hospodářská politika, vnitřní trh, průmyslová politika, malé a střední podnikání.

- Vzdělávání, rekvalifikace, kultura, práce s mládeží, sport, občanská práva.⁶⁾

Problémem zůstává skutečnost, že zájem o regionální politiku nemají všichni členové Evropské unie na stejné úrovni. Některé unitární země vlastně tvoří jeden region, jako například Nizozemsko, jiné, především tři federální země Rakousko, Belgie a Německo, či o federalismus usilující jako v případě Itálie a Španělska, vidí v regionální politice možnost upevnění nezávislosti regionů, ve vztahu k centrální vládě. Obdobné tendence vykazuje i tzv. „Celtic fringe“, „keltský okraj“ Spojeného království s postupující devolucí Skotů, Walesanů a Severních Irů.⁷⁾ Mnozí členové Výboru regionů proto usilují nejen o evropskou regionální politiku, ale i o posílení role regionů na národní úrovni, a tím i získání větší autonomie až po úplnou samostatnost. To vede některé politiky až k odvážným úvahám o „konci národního státu“; řízení probíhá na třech úrovních: nadnárodní, národní a místní. Tím, že se částečně přesouvá na nižší úroveň místní správy a na úroveň vyšší, Evropskou unii, část pravomocí národní stát deleguje. Jeho role však je nezastupitelná.⁸⁾

Cílem regionální politiky je rozvoj zaostalých regionů. Za zaostalé regiony jsou považovány ty, jejichž hrubý domácí produkt na hlavu je za poslední tři roky nižší než 75 procent průměru zemí Unie. Pomoc se zde zaměřuje především na vybudování a modernizaci infrastruktury, výstavbu komunikací, silničních, železničních i telefonních, na podporu malého a středního podnikání s cílem zvednout zaměstnanost regionu. Obdobné cíle má i regionální politika v oblastech, ve kterých probíhá restrukturalizace průmyslu a v důsledku zavírání tradičních průmyslových odvětví dochází k poklesu zaměstnanosti, růstu chudoby a kriminality.

Dlouhodobá nezaměstnanost, především u mladých lidí a sociálně slabých či znevýhodněných skupin, představuje další cíl regionální politiky. Ta podporuje tvorbu nových pracovních míst a modernizaci vzdělávacích systémů. Rekvalifikace pracovní síly, která se musí neustále přizpůsobovat modernizačním technologiím, patří k prioritám. Díky regionální politice se daří modernizovat zemědělství a rybnářství a rozvíjí se zaostalé venkovské oblasti a zpomaluje se stěhování z venkovských oblastí do měst. Po vstupu Švédska a Finska do Evropské unie přibyl další úkol: rozvoj řídké osídlených oblastí.⁹⁾

Prostředky putují do těchto oblastí prostřednictvím strukturálních a kohezních fondů na principu solidarity mezi členskými státy a regiony. Projekty jsou společně financovány z místních a unijních zdrojů. Princip partnerství tak odpovídá zásadě subsidiarity. Subsidiarita je zakotvena již v Římské dohodě a požaduje, aby rozhodovací procesy probíhaly na nejnížší možné kompetenční úrovni.

Podrobněji se regionální politikou a strukturálními fondy zabývala Agenda 2000. Strukturální fondy měly být používány ve třech prioritních oblastech: pomoc bude poskytována regionům, které mají nižší příjem na hlavu, než činí 75 procent HDP průměru

Unie, dále regionům procházejícím významnou ekonomickou a sociální transformací doprovázenou vysokou nezaměstnaností, třetí oblast zahrnuje aktivity týkající se lidských zdrojů, modernizace systémů vzdělávání, odborné přípravy a zaměstnanosti.¹⁰⁾ Fond soudržnosti podporuje ty země, jejichž HDP na osobu je nižší než 90 procent průměrného HDP Unie a nacházejí se v třetí etapě hospodářské a měnové unie. Prostředky fondu soudržnosti jsou určeny na podporu transevropských dopravních sítí a na projekty v oblasti životního prostředí.

Vedle kohezního fondu soudržnosti, který využívají Španělsko, Portugalsko, Řecko a Irsko, zde působí čtyři strukturální fondy:

- Evropský fond regionálního rozvoje (ERDF)
- Evropský podpůrný a garanční fond (EAGGF)
- Finanční nástroj pro podporu rybnářství (FIFG)
- Evropský sociální fond (ESF).¹¹⁾

K oblastem, které čerpají ze strukturálních fondů v současné době, patří tyto regiony:

SRN – Braniborsko, Meklenbursko-Přední Pomořansko, Sasko, Sasko-Anhaltsko, Durynsko.

Řecko – celé území.

Španělsko – Galicie, Asturie, Kastilie-Leon, Kastilie-La Mancha, Extremadura, Valencie, Andalusie, Murcia, Ceuta-Melilla, Kanárské ostrovy.

Francie – Guadeloupe, Martinique, Francouzská Guayana, Réunion.

Itálie – Kampánie, Apulie, Basilicata, Kalábrie, Sicílie, Sardinie.

Irsko – Border Midlands a Western.

Rakousko – Burgenland.

Portugalsko – sever, střed, Alentejo, Algrave, Azory, Madeira.

Finsko – Východní Finsko (část), Střední Finsko (část), Severní Finsko (část).

Švédsko – sever, střed (část), Střední Norrland (část), a Horní Norrland (část).

Velká Británie – Jižní Yorkshire, Západní Wales, Cornwall a ostrovy Scilly a Merseyside.¹²⁾

Po dalším rozšíření Evropské unie se bude podpora strukturálních a kohezních fondů vztahovat na nové členské země, projekty představní podpory budou nahrazeny programy unijními. V Agendě 2000 navrhla Komise, aby se nad limit 7000 milionů eur určených v letech 2000–2006 na představní pomoc vyčlenilo pro strukturální fondy a fond soudržnosti na nové členy 38 000 milionů eur. V rámci EU tak novým zemím připadne 30 procent prostředků na strukturální fondy.¹³⁾ Kodaňský summit mírně tato čísla snížil, což vyvolalo nespokojenost především Polska a České republiky.¹⁴⁾

Přípravu na strukturální fondy představují programy Phare, ISPA a SAPARD. Program Phare vznikl již v roce 1989 a sloužil jako podpůrný program na přechod zemí střední a východní Evropy k demokracii a tržní ekonomice, a především podporoval projekty sociální a ekonomické soudržnosti s cílem zvýšit životní úroveň v nejchudších regionech. Po vstupu kandidátských zemí nahradí Phare Evropský regionální rozvojový fond

a Evropský sociální fond. Česká republika získala v letech 1995 až 1999 z programu Phare 69 milionů euro ročně, v letech 2000 až 2002 79 milionů eur ročně.¹⁵⁾

Vedle programu Phare, jehož prioritou bylo budování institucí, se program SAPARD zaměřuje na podporu zemědělství a rozvoj venkova, ISPA podporuje projekty v oblasti životního prostředí a dopravy.

Speciální pozornost je věnována přeshraniční spolupráci v regionech, které jsou obvykle v horším postavení ve vztahu k vnitrozemí. Hraniční oblasti představují 40 procent evropského území a žije zde 25 procent obyvatelstva. Například nezaměstnanost v hraničních oblastech SRN sousedících s Polskem je dvakrát vyšší než průměr EU. Naopak italské regiony, které těsně sousedí se Slovinskem, mají nezaměstnanost poloviční než v zemích EU. V mnoha zemích jsou hraniční regiony méně osídlené, nemají dostatečnou infrastrukturu, neexistuje zde plná koordinace systému hospodaření s vodou a ochrany ekosystému. Vzhledem k existenci jednotného vnitřního trhu a snaze podpořit přeshraniční spolupráci se vytvořily euroregiony, v případě Belgie, Nizozemska, SRN, Lucemburska a Francie euresios. Finanční prostředky jsou udělovány přímo těmto euroregionům a slouží jim k překonání „přihraničního efektu“ a rozvoji rovných příležitostí, udržitelného rozvoje, zvýšení zaměstnanosti atd.¹⁶⁾

Ještě dříve, než se Česká republika stane členskou zemí EU, byly její přihraniční regiony zapojeny do projektu euroregionů, partnerství bez hranic. Česká republika se podílí na dvanácti euroregionech, pět z nich se nachází v česko-německém pomezí. Euroregion Šumava spojuje území národních parků Šumavy a Bavorského lesa na trojmezí Čech, Německa a Rakouska. Euroregion Šumava se rozkládá na největším souvislém zalesněném území ve střední Evropě a říká se mu „zelená střecha Evropy“. Euroregion Egreensis se rozkládá na území západních Čech, východní části Bavorska, jihozápadní části Durynska a Saska. Euroregion Krušnohoří Erzgebirge se nachází v severních Čechách a jižním Sasku, a spojuje tak obě strany krušnohorských svahů. Euroregion Labe obklopuje říční tok od Litoměřic přes Teplice a Ústí nad Labem k Drážďanům. Z evropských prostředků byla například hrazena po povodních oprava silnice Děčín – Hřensko, kde EU hradila 93,49 procenta (39,6 milionu korun) a opravu železnice mezi Lysou nad Labem, Ústím a Mělníkem, na kterou Evropská unie přispěla částkou 35,7 milionu korun.¹⁷⁾

Euroregion Nisa se rozkládá na trojmezí Německa, Polska a České republiky a zaujímá území východního Saska, severních Čech a vojvodství Jelenia Góra. V rámci regionální spolupráce došlo k propojení přeshraničního telekomunikačního spojení, zavedení hraničních tarifů, byl vystavěn přeshraniční informační systém. Došlo k výstavbě dálnice BAB4 Bautzen-Goerlitz s pokračováním do Boleslawic. Na polském území byla postavena dálnice Lubawka – Bolków včetně připojení na dálnici D11 v oblasti Hradce Králové. Bývalý tzv. „trojúhelník smrti“ s nejvíce znečištěným ovzduším

zalesňuje Jizerské a Lužické hory a Krkonoše.¹⁸⁾

Euroregiony bývalých kandidátských zemí po jejich vstupu do EU budou získávat podporu z Evropského fondu regionálního rozvoje.¹⁹⁾

Regionální politika tvoří významný faktor při vyrovnávání zaostalých regionů a jejich plným začleněním do jednotného vnitřního trhu. Vyvíjela se již od konce padesátých let a poslední reformu zaznamenala v Agendě 2000. Potvrzuje jeden z nezákladnějších principů evropské integrace: princip solidarity. Nové výzvy ji ovšem čekají po přistoupení deseti nových členů. Ty sníží průměrný příjem obyvatele EU na hlavu a mnohé regiony, které se dříve kvalifikovaly na regionální pomoc, ji ztratí. Naopak většina nových členských zemí s nemnoha výjimkami, jakou je například Praha, na ni získá nárok. Pomoc z fondů pomůže těmto zemím rychleji překonávat rozdíly mezi nimi a ostatními členskými zeměmi Evropské unie.

¹⁾ Regionální politika Evropské unie, in www.euroskop.cz

²⁾ Desmon Dinan, Ever Closer Union, MacMillan, London, 1999, s. 320.

³⁾ Desmon Dinan, citované dílo, s. 321.

⁴⁾ Šlosarčík, Ivo, Právní rámec evropské integrace, Europeum Praha, 2003, s. 30.

⁵⁾ Šlosarčík, Ivo, citované dílo, s. 31.

⁶⁾ Pajas, Petr, Tony Rossiter, O Evropské unii, MZV ČR, Praha, 2000, s. 67.

⁷⁾ Desmon Dinan, citované dílo, s. 321.

⁸⁾ Rýchová, Blanka, Labour Party a koncept Velšského národního shromáždění, Politologická revue, červen 2000/1. Rýchová, Blanka, Proměny velšského nacionalismu, Politologická revue, 2002/1. Rýchová, Blanka, Skotsko na cestě k autonomii, Politologická revue, prosinec 1998/2.

⁹⁾ Rovná, Lenka, „Národ, nacionalismus a emancipační snahy“, Mezinárodní vztahy 4/1998, Rovná, Lenka, „Nový nacionalismus“, Mezinárodní vztahy, 1/1999.

¹⁰⁾ www.euroskop.cz

¹¹⁾ Agenda 2000, Praha MZV ČR, 2000, s. 32, 33.

¹²⁾ www.euroskop.cz

¹³⁾ Sjeff Ederveen, Joeri Gorter, Does European cohesion policy reduce regional disparities?, CPB Discussion Papers, No15, November 2002, CPB Netherlands Bureau for Economic Policy Analysis, s. 9.

¹⁴⁾ Teze ze semináře v ICEU 7. 11. 2002, www.euroskop.cz

¹⁵⁾ Agenda 2000, s. 33.

¹⁶⁾ Grabbe, Heather, The Copenhagen Deal for the Enlargement, Centre for European Reform, December 2002, www.cer.org.uk s. 1, 2. Presidency Conclusions, Copenhagen European Council 12 and 13 December 2002, www.europa.eu.int/Bergs/Rolf, EU Regional and Cohesion Policy and Economic Integration of the Accession Countries, Policy Research and Consultancy, Bad Soden Taunus, 2001.

¹⁷⁾ Program Phare, Delegation Evropské komise v ČR, www.evropska-unie.cz

¹⁸⁾ Structural Policies and European Territory, Cooperation without Frontiers, <http://europa.eu.int/comm/regional-policy/interreg3/dokumnets/cooperation-en.pdf>

¹⁹⁾ <http://ideas.repec.org/p/wpa/wuwpur/0204002.html>

²⁰⁾ Euroregiony, Partnerství bez hranic mezi ČR a SRN, Tiskový odbor velvyslanectví SRN v Praze, nedatováno.

²¹⁾ <http://www.europa.eu.int/comm/enlargement/pas/phare/programmes/cbc/index.html>

Příležitosti a úskalí Severní dimenze Evropské unie

Konec studené války, zhroutil sovětského bloku a následný rozpad Sovětského svazu přinesly změny na geopolitické mapě severní Evropy. Pobaltské země vyhlásily na začátku 90. let svou nezávislost, Finsko a Švédsko předefinovaly svůj koncept politické neutrality na politiku vojenského nezapojení a v roce 1995 vstoupily do Evropské unie. Hranice Evropské unie se rozšířily o Finsko posunuly na východě až k Rusku, a Unie tím začala s Ruskem sdílet 1300 kilometrů dlouhou hranici. Přímé sousedství Unie s Ruskem tak naskýtá spoustu příležitostí, na druhé straně však s sebou přináší i mnohá úskalí.

MICHAL ČÁSTEK

Finsko si je díky přímému sousedství s Ruskem velmi dobře vědomo, jaké šance a rizika region severní Evropy včetně severozápadní části Ruska obnáší. „*Sever Evropy a severozápadní část Ruska chápeme jako zdroj velkých nadějí a očekávání, ale i potenciálního nebezpečí,*“ sdělil finský premiér Paavo Lipponen na Barentské euro-arktické konferenci v Rovaniemi v září 1997 a následně zde představil finskou iniciativu vybudování Severní dimenze¹⁾ (Northern Dimension Initiative – NDI). Severní dimenze podle finského návrhu nevyžadovala vybudování žádné nové organizační struktury ani dodatečné finanční zdroje, měla využít již existujících organizačních struktur a fondů. Severní dimenze představovala zejména stanovení nových priorit při rozvoji severní Evropy, jejichž cílem bylo snížení disparit mezi regiony zemí západní Evropy na straně jedné, regiony Ruska a kandidátských zemí na severu Evropy na straně druhé. Na lucemburském summitu EU v prosinci 1997 Evropská rada požádala Evropskou komisi, aby vypracovala zprávu o Severní dimenzi.

Komise požadovanou zprávu představila na vídeňském zasedání EU v prosinci 1998, ve které otevřeně uvítala finskou myšlenku strukturované kooperace na severu Evropy. „*Bezpečnost, stabilita a udržitelný rozvoj severní Evropy jsou hlavním zájmem Unie a zemí v tomto regionu,*“ uvádí zpráva Komise.²⁾ Severní dimenze se stala součástí politiky vnějších vztahů Evropské unie a představovala první významnou politickou iniciativu Finska z pozice členského státu EU.

Evropská komise ve své zprávě zdůrazňuje, že k realizaci Severní dimenze není zapotřebí žádné nové organizace ani dodatečných finančních zdrojů. Severní dimenze EU se proto opírá o již zavedené struktury, nástroje regionální politiky a fondy:

1. Členské státy EU (Finsko, Švédsko, Dánsko), ESVO (Norsko, Island), asociované státy EU (Polsko, Litva, Lotyšsko, Eston-

sko) a Rusko (severozápadní část Ruska a oblast Kaliningradu);

2. Strukturální fondy EU, Phare (od roku 2000 také ISPA a Sapard), Tacis (Finanční nástroj EU pro Ruskou federaci), Interreg (komunitární program podporující rozvoj příhraničních regionů) a individuální financování prováděné členskými státy a ostatními zainteresovanými stranami;

3. Mezinárodní finančními instituce jako EBRD, EIB a IBRD;

4. Regionální organizace jako Rada států Baltského moře, Barentská euro-arktická rada a Arktická rada.³⁾

Zpráva Komise uvádí, že Severní dimenze se má soustředit na rozvoj spolupráce severní Evropy v oblasti energetické politiky, nakládání s jaderným odpadem, ochrany životního prostředí a v oblasti podpory rozvoje příhraničních regionů za účelem snížení sociálně-ekonomických disparit. Rozdíly

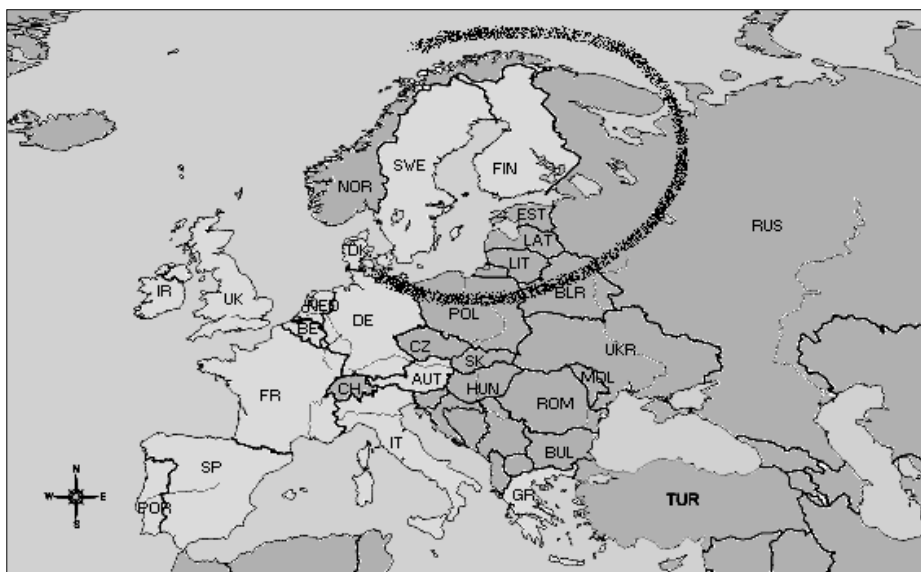
v kvalitě života jsou markantní právě v oblasti rusko-finské hranice. V Ruské federaci je například úmrtnost novorozenců přibližně šestkrát vyšší než v sousedním Finsku. Průměrná délka života v Rusku na konci 90. let dosahovala okolo 57 let a ve Finsku 77 let. Zpráva se však bohužel povětšinou soustředila na popisné stavy situace a v podstatě nenabídla žádné konkrétnější nástroje, které by zajistily fungování Severní dimenze.

Geografické vymezení Severní dimenze

Severní dimenze pokrývá oblast od Islandu na západě po severozápadní část Ruska na východě, od Norského, Barentsova a Karského moře na severu po severní pobřeží Baltského moře na jihu. Řadí se sem tedy Finsko, Švédsko, Dánsko, Estonsko, Lotyšsko, Litva, Ruská federace, Polsko, Norsko a Island (viz mapka).

Finové si od svého předsednictví v Radě EU ve druhé polovině roku 1999 slibovali posílení agendy Severní dimenze EU, mezinárodněpolitický vývoj v letech 1998–99 jim v tom však nepřál. V srpnu 1998 vypukla v Rusku hospodářská krize a Rusko obrátilo svou pozornost na řešení domácích hospodářských a politických problémů. Vojenská intervence ruských vojsk v Čečensku, zahájená v říjnu 1999, vedla k tomu, že někteří ministři zahraničí EU bojkotovali účast na helsinské konferenci věnované Severní dimenzi. Očekávaná Konference ministrů zahraničních věcí EU v Helsinkách v listopadu 1999 tak nenaplnila svá očekávání, neboť zde pro nedostatečnou politickou vůli nebyla přijata žádná konkrétnější opatření.

Evropská rada na svém zasedání v portugalské Feiře v červnu 2000 schválila „Akční plán s vnější a příhraniční politikou Evropské unie“, který stanovil základní cíle Severní dimenze pro roky 2000–2003. Ve své první části Akční plán upravuje strukturu Severní dimenze. Hlavním cílem Severní dimenze je dosažení dodatečné přidané hodnoty „prostřednictvím posílené koordinace

Pramen: http://europa.eu.int/comm/external_relations/north_dim

a komplementarity v programech EU a členských zemí a posílenou spoluprací mezi zeměmi na severu Evropy.⁽⁴⁾ Úloha tří hlavních regionálních rad, které měly podle původní finské iniciativy sehrát hlavní úlohu při implementaci programů Severní dimenze – Rada států Baltského moře, Barentská euro-arktická rada a Arktická rada – byla v Akčním programu částečně zpochybněna: „Tyto rady mohou sehrát důležitou úlohu při konzultacích s Radou EU při identifikování společných zájmů regionu Severní dimenze.“⁽⁵⁾

Ve druhé části Akčního programu jsou vyjmenovány sektory, jejichž rozvoji Unie přikládá největší váhu:

- sektor životního prostředí – pozornost je zaměřena zejména na nukleární bezpečnost a nakládání s jaderným odpadem,
- zintenzivnění spolupráce v energetickém sektoru,
- ilegální migrace a otázka Kaliningradu.

Životní prostředí

Region severozápadního Ruska byl během sovětské éry přísně střeženou vojenskou zónou. V severozápadní části Ruska (zejména v oblasti poloostrova Kola) bylo vybudováno mnoho jaderných elektráren, z nichž tři operují s černobylskými typy reaktorů. V oblasti poloostrova Kola je taktéž soustředěno značné množství jaderného odpadu, které není bezpečně uskladněno a může se stát zdrojem nejen regionálního, ale i globálního ekologického nebezpečí. Další nebezpečí představují často nedostatečně technicky vybavené těžkotonážní tankery převážející ruskou ropu, které brázdí vody Baltského moře a ohrožují tak mořskou a přímořskou faunu a flóru. Evropská komise se pokouší zejména prostřednictvím svých aktivit v rámci Barentské euro-arktické rady a využíváním finančních zdrojů programu TACIS redukovat možnosti ekologické katastrofy.

Spolupráce v energetickém sektoru

Jeden z důležitých podnětů k finské iniciativě představovaly enormní energetické zdroje Ruska. Premiér Lipponen při své řeči v Rovaniemi v září 1997 sdělil, že do roku 2010 bude západní Evropa 70 procent svých importů zemního plynu dovážet prostřednictvím plynovodů vedených přes finské území. Na základě studie finského Institutu pro hospodářský výzkum by Evropská unie měla do roku 2020 v porovnání se současným stavem ztrojnásobit své dodávky zemního plynu z Ruska.⁽⁶⁾ Do roku 2020 se tak předpokládá vybudování přibližně pěti až šesti hlavních ropovodů mezi Ruskem a EU.

Geologická mapa regionu na sever a severovýchod od Petrohradu směrem k Barentsovu a Karskému moři navíc slibuje naleziště mnoha nerostných surovin, zejména zlata, diamantů a průmyslových chemikálií a paliv. V oblasti Barentsova moře a Karského moře se nacházejí bohaté zásoby zemního plynu a ropy. Vzájemná spolupráce mezi Ruskem a západní Evropou by zde byla oboustranně velice výhodná. Západní Evro-

pa disponuje vysokou kupní silou, mohla by proto do regionu napumpovat dostatečné množství investic sloužících k tězně rozsáhlého nerostného bohatství. Problémem však zůstává politická průchodnost tohoto opatření, neboť vstup západních investic do nových sektorů a oblastí představuje v Rusku politicky citlivou otázku. Současná úroveň západního investování v severních regionech Ruska je proto na zanedbatelné úrovni.

Otázka nelegální migrace a oblasti Kaliningradu

Na rusko-finských hranicích také samozřejmě vyvstává nebezpečí nelegálních přechodů, obchodu s drogami a pašování. Vzhledem k 1300 kilometrů dlouhé rusko-finské hranici není v lidských silách Finů ji uhlídat. Finská přistěhovalecká politika je velice restriktivní a migrace z Ruska do Finska dosahuje nízké úrovně. Zásahu na tom mají však efektivně fungující ruské hraniční kontroly, které zajišťují, že nelegální přechody rusko-finské hranice jsou zcela ojedinělým jevem.

Po rozšíření Evropské unie na východ se Kaliningrad stane ruskou enklávou uvnitř Unie. Po východním rozšíření EU se zkomplikují zejména otázky pohybu osob, zboží a energetických dodávek mezi Kaliningradem a Ruskem. Evropská unie těmto otázkám věnuje zvýšenou pozornost, na začátku roku 2001 Evropská komise představila dokument „Evropská unie a region Kaliningrad“, ve kterém ve spolupráci s ruskou, polskou a litevskou stranou navrhuje procedury zjednodušující pohyb osob a zboží mezi Kaliningradem a Ruskou federací po východním rozšíření Unie.

Evropská unie do roku 2000 investovala do oblasti Kaliningradu v rámci programu TACIS přibližně 40 milionů eur, které byly určeny především na projekty podporující malé a střední podniky, na zdravotní péči (nacházejí se zde přibližně tři tisíce osob nakažených virem HIV), energetickou politikou a do rozvoje turistiky.

Křehká podpora Severní dimenze v ostatních zemích

Od počátku se však finská iniciativa potýkala s problémem přesvědčit některé zúčastněné země o úloze a cílech NDI. V Dánsku, a zejména pak ve Švédsku se Severní dimenze nesetkala s pozitivní odezvou. Švédům se nelíbilo, že s nimi nebyly před zveřejněním finské iniciativy Severní dimenze vedeny dostatečné konzultace. Projekt NDI měl být podle názoru Švédů a Dánů připraven na půdě Severské rady. První verze zprávy Evropského výboru Severské rady, kterou zpracoval dánský sociálnědemokratický ministr Ole Stavad, byla k finské iniciativě velmi kritická: „Koncept Severní dimenze je reakcí na finlandizaci v období studené války... Finsko se tak pokouší svázat se co nejužší s Evropskou unií a demonstrovat tím, že již není spojeno se Sovětským svazem (Ruskem).“⁽⁷⁾ Část akademické a politické obce severských zemí se s tímto názorem ztotožnila a Severní dimenzi chápala jako pokus Finska očistit se od svých poli-

tických praktik během studené války a „definlandizovat“ tak finskou politiku. „Pouhý fakt, že NDI pochází z finské dílny, naznačuje, že Finsko vnímá svou „severnost“ jako politicky důležitou, neboť se tím chce zbavit nálepky finlandizace, která je řadila na východ.“⁽⁸⁾

Z pobaltských zemí nahlíží na finskou iniciativu nejkritičtěji Lotyšsko, neboť v Severní dimenzi vidělo pragmatické úsilí Finska přetáhnout Lotyšsku výraznou část ropného tranzitu z Ruska a vést jej přes své území. To by pro Lotyšsko znamenalo významnou finanční újmu. Estonský přístup byl ve srovnání s lotyšskou kritikou poměrně pozitivní a za finskou iniciativou Severní dimenze viděli Estonci zejména politické důvody. „Severní dimenze je v Estonsku spojována s širším zájmem Finska zlepšit si své mezinárodní image a zbavit se své reputace finlandizované země.“⁽⁹⁾

Rusko přijalo finskou iniciativu velice vstřícně a od finského přistoupení k EU očekávalo, že by mohlo díky sousedství s EU profitovat z fondů EU. V červnu 1999 byla na půdě Evropské unie představena Společná strategie EU vůči Rusku. Společná strategie vůči Rusku má právní kořeny v Amsterodamské smlouvě a je obecně přijímána jako aktivita doplňující a prohlubující Severní dimenzi. Norsko, které má stejně jako Finsko společnou hranici s Ruskem, finskou iniciativu uvítalo. NDI Norsku umožňuje stát se součástí jednotné západoevropské strategie vůči Rusku a využít k tomu již ověřené organizační struktury.

***

Vědecká obec se shoduje na obecnějších cílech Severní dimenze, v otázkách původních podnětů vedoucích k finské iniciativě a v konkrétních dosavadních přínosech NDI se pohledy autorů rozcházejí. „Jedním z cílů NDI bylo dostat Rusko na mapu v Bruselu.“⁽¹⁰⁾ uvádí D. Arter ve své kritické studii o Severní dimenzi EU. Vědecká pracovnice Finského institutu mezinárodních vztahů H. Ojanenová chápe finskou iniciativu vytvoření Severní dimenze jako snahu Finska přiblížit fungování Unie finským občanům a finským politickým praktikám a zájmům.⁽¹¹⁾ Hiski Haukkala ze stejného institutu považuje Severní dimenzi za pouze částečný, spíše formální úspěch. „Zdá se, že Severní dimenze se stala úspěšnou bez jakéhokoliv reálného úspěchu. Finsko bylo při prosazování své iniciativy Severní dimenze částečně úspěšné, neboť se mu podařilo dostat Severní dimenzi do agendy EU, na druhé straně se mu však nepodařilo vytvořit z původního návrhu Severní dimenze koherentní a konkrétní politiku.“⁽¹²⁾

Severní dimenze EU je tedy považována za úspěch aktivní finské zahraniční politiky. Finsko se prostřednictvím své iniciativy Severní dimenze prezentovalo jako aktivní a konstruktivní člen Evropské unie, který se pokouší překonat svou geografickou polohu na periférii západní Evropy a usiluje o to stát se z politického hlediska součástí západoevropského integračního jádra. Úloha Evropské unie při realizaci programů Severní

dimenze však často podléhá kritice, neboť orgány EU věnují svou pozornost více popisování stavu a problémů v regionu severní Evropy než přijímání konkrétních opatření vedoucích k jejich řešení.

Severní dimenze EU je důkazem kontinuální finské zahraniční politiky, kdy Finsko vystupuje v roli iniciátora koordinované politiky EU vůči Rusku, na které má jako jediný stát EU sousedící s Ruskem pochopitelně eminentní zájem. Finským primárním cílem při iniciování Severní dimenze bylo (podobně jako v období studené války) zajištění hospodářské, politické a ekologické stability a bezpečnosti v oblasti severní Evropy.

○

¹⁾ O Severní dimenzi již hovořil finský prezident M. Ahtisaari v červnu 1994 na univerzitě v Tartu: „Členství severovýchodních zemí v EU naskytá příležitost rozvíjet severní dimenzi Unie a představuje také velkou příležitost včlenit Rusko do procesu integrace.“ Viz Ojanen, H.: *How to Customize Your Union: Finland and the „Northern Dimension of the EU“*. In: *Northern Dimensions 1999 – Yearbook of the Finnish Institute of International Affairs*, str. 15.

²⁾ Communication from the Commission: *A Northern Dimension for the policies of the Union*. http://www.europa.eu.int/comm/external_relations/north_dim/doc/com1998_0589en.pdf.

³⁾ Rada států Baltského moře – Council of the Baltic Sea States (CBSS) – Litva, Lotyšsko, Estonsko, Finsko, Švédsko, Rusko, Norsko, Dánsko, Polsko, Německo, Island. Barentská euro-arktická rada – Barents Euro Arctic Council (BEAC) – Finsko, Švédsko, Norsko, Rusko. Arktická rada – Arctic Council (AC) – Dánsko, Norsko, Švédsko, Finsko, Island, Rusko, USA a Kanada.

⁴⁾ Action Plan for the Northern Dimension with external and cross-border policies of the European Union. http://www.europa.eu.int/comm/external_relations/north_dim/ndap/06_00_en.pdf.

⁵⁾ Tamtéž.

⁶⁾ Viz Alho K. E. O.: *Economics of the Northern Dimension*. ETLA, Helsinki 2000, str. 147.

⁷⁾ Pojem finlandizace má základ v politice Finska v období studené války. Vyjadřuje situaci, kdy Finsko, vědomo si své geopolitické polohy, vždy dbalo na to, aby jeho zahraničněpolitické aktivity byly zcela v souladu se sovětskými zájmy. Viz Arter, D.: *Scandinavian Politics Today*. Manchester. Manchester University Press 1999, str. 346.

⁸⁾ Hønneland, G.: *Borders, Orders and Identities in the New European North*. In: Hedegaard, L., Lindström, B.: *The NEBI Yearbook 1999: North European and Baltic Sea Integration*. Berlin. Springer 1999, str. 345.

⁹⁾ Raik, K.: *Estonian Perspectives on the Northern Dimension*. In: Haukkala, H.: *Dynamic aspects of the Northern Dimension*. University of Turku, Turku 1999, str. 158.

¹⁰⁾ Blíže viz Ojanen, H.: *How to Customize Your Union: Finland and the „Northern Dimension of the EU“*. In: *Northern Dimensions 1999 – Yearbook of the Finnish Institute of International Affairs* 1999.

¹¹⁾ Arter, D.: *Small State Influence Within the EU: The Case of Finland's Northern Dimension Initiative*. In: *Journal of Common Market Studies* 2000, roč. 38, č. 5, str. 692.

¹²⁾ Haukkala, H.: *Succeeding Without Success? The Northern Dimension of the European Union*. In: *Northern Dimensions 2001 – Yearbook of the Finnish Institute of International Affairs*, str. 39.

Benelux:

společné i rozporné zájmy

MICHAL MOCEK

Nikdo si už dnes nevyšimá značek, které na belgicko-nizozemské nebo belgicko-lucemburské hranici vyzývají k prudkému zpomalení. Jsou to jen mlčenlivé vzpomínky na dobu prvních pokusů o zajištění volného pohybu místních obyvatel.¹⁾ O tento krok se jako první pokusilo společenství, které je už přes půl století známo pod zkratkou Benelux 2) – a to dlouho před Schengenem a „Evropou bez hranic“.

Volný pohyb, dovršený odstraněním hranic uvnitř EU, je jen jedním z řady projektů, které mají svůj předobraz ve spolupráci trojice zemí v ústí Maasy a Rýna. Neexistuje snad větší unijní projekt, který by nebyl aspoň v nějaké formě „testován“ na případu Beneluxu.

To se týká nejen celní unie, kterou státy Beneluxu vytvořily už v roce 1948, ale také hospodářské unie (od 1960), k níž patřilo zavádění volného pohybu služeb či osob. I dnešní měnová unie měla svou malou obdobu uvnitř Beneluxu, kde společnou měnu už dlouho před eurem fakticky zavedli Belgičané a Lucemburčané.

Benelux byl proto často používán jako příklad a vzor pro rozvoj „stále těsnější unie“ mezi zeměmi dnešní Evropské unie, organizace se stále výrazněji nadnárodními rysy. A jako příklad a vzor pro jiné se vnímají i obyvatelé Beneluxu: „Nizozemci a Belgičané se spolu s obyvateli Lucemburska vždy chápali jako předvoj hnutí k evropské integraci.“³⁾

I nyní usilují všechny tři země o takovou unii, kde by velkou roli hrály nadnárodní orgány, sídlící v jejich hlavních městech.⁴⁾ Když se začal připravovat nynější Konvent o budoucnosti Evropy, předložily všechny tři země memorandum, požadující evropskou ústavu a nadnárodní spolupráci uvnitř Unie. „Říkáme jasné ne mezivládnímu přístupu,“ opakoval tehdy při prezentaci memoranda belgický premiér Guy Verhofstadt.⁵⁾

Je to zajímavý paradox. Benelux sám je totiž mezivládní organizací, která se nikdy nepokoušela být něčím více než účelovým spojenectvím států.

Co Benelux rozděluje

Je celkem pochopitelné, že o vytvoření společného státu či nadstátní struktury se v Beneluxu nikdo moc nepokouší. Na obou stranách existují animozity a předsudky, které podobné pokusy do značné míry předem znemožňují.

Nejde jen o to, že Belgičané se dívají na Nizozemce jako na paternalistické „starší bratry“, zatímco Holanďané často vidí Belgičany jako korupčníckou a protekcionářskou zemi.

Pro francouzsky mluvící část Belgie (čtyři miliony Valonů) by bylo sotva příja-

telně nějaké politické uspořádání, při němž by se najednou ocitla v drtivé menšině tvář v tvář více než dvaceti milionům lidí, kteří mluví nizozemsky. Stačí jí už spory, které má se šesti miliony belgických Vlámů. „O nějaké politické unii nemůže být kvůli valonskému vetu ani řeči,“ soudí historik Yves Vanden Berghe.⁶⁾

Na nizozemské straně se sice čas od času ozývají hlasy, že by se mělo vytvořit soustátí aspoň z germánsky mluvících částí Beneluxu s tím, že když bude Valonsko proti, může se stát „provincií Francie“.

Něčím takovým by však asi nebyli příliš nadšeni ani belgičtí Vlámové. Ti touží spíše po vlastním státě a „větší bratr“ na severu u nich často vzbuzuje nepřilíh vřelý pocit. Pro Nizozemce je zase Benelux často příliš malý. „Nizozemsko vidí sebe sama spíše jako nejmenšího z velkých, a ne jako největšího z malých,“ upozorňuje nizozemský poslanec L. J. Brinkhorst.⁷⁾

Pokus o politické sjednocení Beneluxu by nutně narážel i na určitý historický paradox: na fakt, že by tak byl vlastně obnovován stát, na jehož troskách kdysi Belgie i Lucembursko vznikly.

Obě země byly od roku 1815 součástí Nizozemského království. Belgie se z něj vymanila při revoluci v roce 1830. Lucembursko podléhalo nizozemské koruně ještě řadu let poté – samostatnost získalo až v roce 1867. Případ někdejšího Nizozemského království dobře ukazuje, že spolupráce v rámci Beneluxu není ničím automatickým a že její nastartování vyžadovalo značný pragmatismus ze strany místních elit. Možná ještě lépe to demonstrují dějiny Belgie a Lucemburska. Po získání samostatnosti si Belgie v roce 1839 připojila větší část historického lucemburského vévodství. Dnes tvoří tato území valonskou provincii Luxembourg.

Pár desítek let po této události, která v jiných případech obvykle otráví vztahy mezi zeměmi na velmi dlouhou dobu, však už Belgie spolu s Lucemburskem dokázala vytvořit Belgicko-lucemburskou hospodářskou unii. UEBL, založená v roce 1921, byla vlastně zárodkem, z něž v čase druhé světové války vyrostl Benelux. Belgie a Lucembursko dodnes koordinují svou spolu-

práci uvnitř třístranného Beneluxu právě pomocí této unie.

Společenství rozporů

Benelux rozděluje nejen dějiny či předsudky, ale i zájmy. Existence seskupení není žádnou zárukou proti tomu, aby každá z jeho zemí nejednala na vlastní pěst – v Evropské unii i mimo ni.

Existence Evropských společenství a pak Evropské unie tento trend paradoxně posílila. Jak řekl svého času nejmenovaný nizozemský diplomat, „v Evropské unii stojí vlastní zájem stále ještě na prvním místě – to pak vyjednávači zapomenou i na romantiku Beneluxu.“⁸⁾

Neschopnost spolupracovat dosáhla svého nehlubšího bodu zřejmě v časech Maastrichtu před dvanácti lety. Dohodu sice dokončili Nizozemci, ale na její přípravě měli rozhodující podíl Lucemburčané, kteří vedli tehdejší Evropské společenství v prvním pololetí 1991. Nizozemci sice převzali lucemburský návrh, ale hned jej zavrhl a předložil vlastní, daleko federalističtější předlohu. Až po bouři protestů z celého tehdejšího ES se Haag vrátil k lucemburskému návrhu.⁹⁾ V roce 1994 se zase premiéři Belgie a Nizozemska střetli v souboji o předsednické křeslo v Evropské komisi. Jako vítěz z něj vyšel „třetí vzadu“, bývalý premiér Lucemburska Jacques Santer.¹⁰⁾

I když se země Beneluxu v roce 1995 dohodly na oživení spolupráce, spory tím neskonzily. Nejčastěji souvisely se snahou Nizozemců získat silnější vliv v Evropské unii a se snahou Belgičanů překazit jim to. Poprvé měli navrch Belgičané, když v roce 1998 při jednání v Amsterdamu zablokovali takové rozdělení moci v Radě ministrů EU, která by jim v tomto orgánu dávala méně hlasů než Nizozemcům. Podruhé uspěli Nizozemci: na

summitu v Nice si vynutili, že jejich šestnáctimilionová země bude mít v Radě o jeden hlas více než desetimilionová Belgie.¹¹⁾

Neshody zemí Beneluxu se neomezují jen na Unii – přesahují i do NATO. A tak se během nynější irácké krize Nizozemci postavili na stranu Spojených států, které žádaly pomoc pro Turecko, zatímco Belgičané tuto žádost spolu s Francouzi a Němci blokovali. Lucemburčané šli nejdříve s Belgičany a Francouzi, pak ale přešli na druhou stranu.¹²⁾

K rozporům přispívá i to, že dvě hlavní země seskupení nemají stejné politické vize: nizozemská, která klade důraz na liberalizaci a volný obchod, bývá označována za „ekonomičtější“, belgická zase za „političtější“. Liší se i tradiční politické orientace obou zemí: zatímco Belgie se orientuje spíše na Francii, Nizozemsko se chápe jako prostředník mezi Velkou Británií a kontinentem, na němž má blíže spíše k Německu (což také vysvětluje zájem Paříže a Berlína o Benelux).¹³⁾

A tak, i když Benelux dokáže jednat společně, je to hlavně v případech, kdy jeho členové nemají rozporné zájmy. Pokud je mají, dostávají přednost tyto zájmy.

Evropská spolupráce

To neznamená, že spolupráce zemí Beneluxu je jen prázdným slovem. Všechny tři země usilují o „systematické předběžné dohody“ o společném postupu, jak tvrdí belgický politolog Michele De Waele. Snaží se tak ovlivnit především Evropskou unii.

Právě vývoj v ní přiměl Benelux k oživení spolupráce, a to v čase poslední vlny

rozšíření v polovině devadesátých let. V té době se k Unii připojili Švédové a Finové. S jejich vstupem vznikla vyhlídka na vytvoření skandinávského bloku v Unii – a s tím i riziko marginalizace tehdy živořícího Beneluxu.

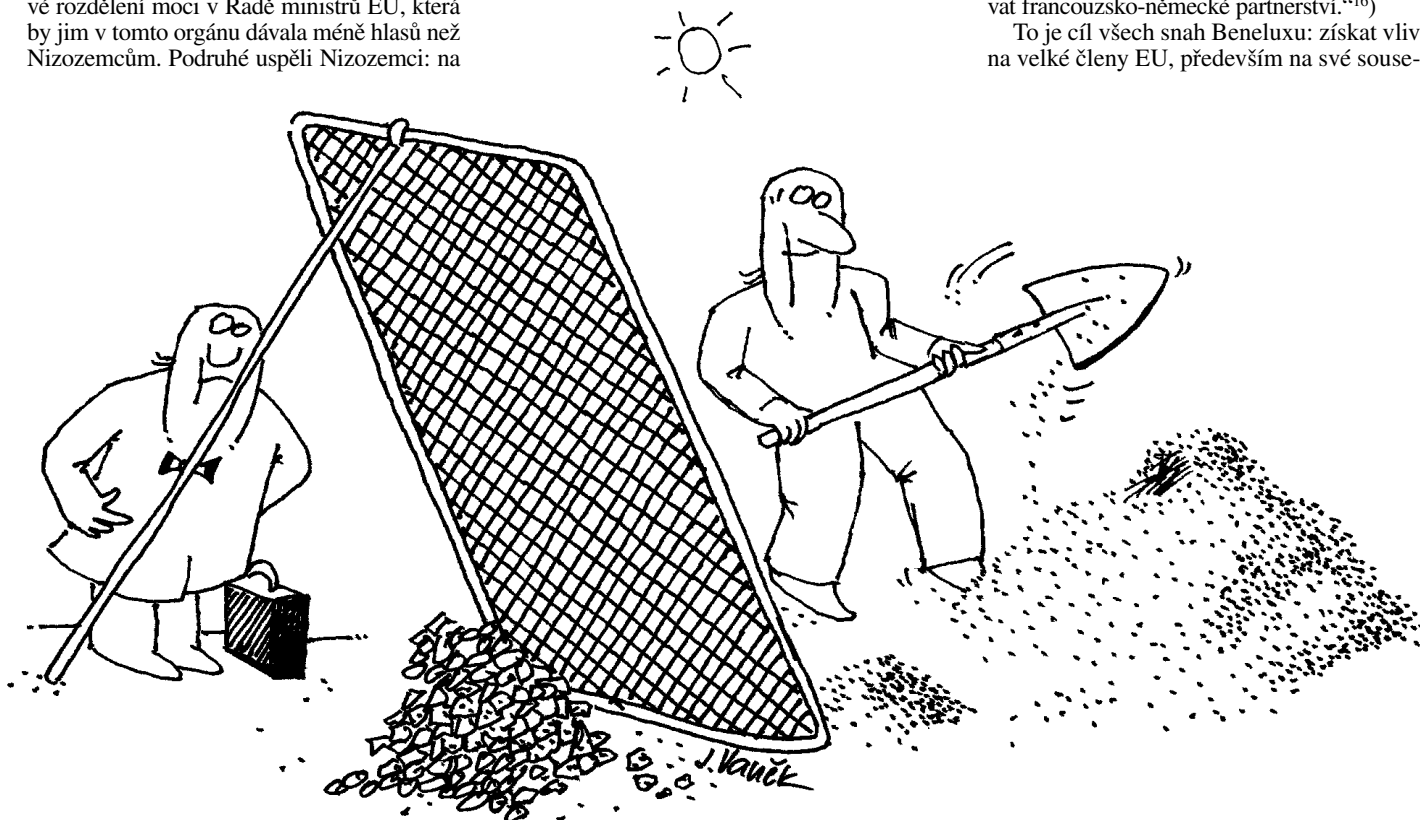
Nyní se proto před každým summitem Evropské unie scházejí premiéři Beneluxu, aby hledali společné postoje ke klíčovým tématům nadcházejících jednání – někdy s úspěchem, jindy bez něj.

Podobná schůzka se konala i předtím, než Belgie v roce 2001 převzala vedení Unie. Belgičané tak mohli vystupovat jménem širšího celku – a toho také využili, když předložili společné memorandum, požadující vytvoření evropské ústavy.¹⁴⁾ Memorandum bylo předloženo na začátku diskuse, která ke konci belgického předsednictví vyústila ve formulování Laekenské deklarace o budoucnosti EU. Ta otevřela cestu k nynějšímu Konventu a fakticky k přípravě evropské ústavy.

Benelux netouží být jen jednou z nátlakových skupin uvnitř Unie. V posledních letech, kdy se vedly prudké spory o úlohu malých a velkých zemí v EU, se Benelux snažil pasovat do role vůdce „malých“, byť ne vždy zcela úspěšně, jak ukázal summit v Nice. I tak bývají země Beneluxu označovány za „tradiční jádro malých zemí“ v Unii.¹⁵⁾

Ale jeho politici se snaží hrát ještě vyšší, komplexnější hru. Svého času to formuloval lucemburský premiér Jean-Claude Juncker: „Můžeme hrát roli prostředníka mezi severem a jihem Unie, mezi velkými a malými státy, mezi francouzsko-německým párem a zbytkem Unie. Benelux může dokonce podněcovat francouzsko-německé partnerství.“¹⁶⁾

To je cíl všech snah Beneluxu: získat vliv na velké členy EU, především na své soused-

REGIONÁLNÍ SPOLUPRÁCE V EVROPĚ

dy, pro které byl Benelux až příliš často jen oblíbeným bojištěm. A to také vysvětluje, proč mezivládní Benelux ze všech sil podporuje nadnárodní integraci uvnitř EU: bez silných nadnárodních orgánů totiž nemá šanci usměrňovat a ovlivňovat jednání evropských velmocí.

Někdy je Benelux jen jedním z mnoha hlasů, které se snaží Unii ovlivnit. Tak působil například v časech, kdy Britové prováděli svou politiku „poloprázdné židle“ a blokovali rozhodování uvnitř EU. Podobnou roli sehrál i při utváření rozšíření: země Beneluxu patřily k těm, kdo vytrvale tvrdily, že „musíme nabídnout vyhlídku na členství v EU řadě států střední a východní Evropy, ale nejprve musíme zlepšit kvalitu Unie“.¹⁷⁾ Ve své době se to formulovalo také tak, že před rozšířením musí dojít k „prohloubení“ Unie, tedy k posílení evropské integrace.

V některých případech však dokáže Benelux sehrát vlastní, klíčovou roli. To se stalo například při krizi mechanismu směnných kursů v roce 1993. Tehdy uvažoval o opuštění tohoto systému i nejdůležitější člen, Německo. Že se tak nestalo, se přisuzovalo tlaku zemí Beneluxu.¹⁸⁾ Případný krach ERM by asi velmi ztížil, ne-li znemožnil cestu k nynější měnové unii.

Aspoň krátce je třeba zmínit finanční a personální spolupráci těchto tří zemí uvnitř Unie. Všechny tři se samozřejmě snaží získat co nejvíce prostředků z fondů EU nejen pro každou zemi zvlášť, ale i pro různé přeshraniční projekty uvnitř Beneluxu.

Zejména malé Lucembursko pak využívá personálních možností svých větších partnerů, a to nejen v době, kdy na půl roku vede Unii. Protože není zastoupeno všude, využívá často informací od personálu svých větších partnerů.¹⁹⁾

„Malá“ spolupráce

Společné působení Beneluxu na evropské scéně je jistě podporováno v mnohém shodnou situací jeho členských zemí. Ve všech třech případech jde o otevřené ekonomiky, které potřebují rozsáhlé cizí trhy a také stabilní měnové poměry, jež neohrožují ani žádná inflace, ani kolísání kursů.

Ale evropská spolupráce Beneluxu se nerodí jen z této podobnosti či z proměnlivé politické vůle. V první řadě je založena na rozsáhlé mezistátní spolupráci všech tří zemí v celé řadě oblastí.

Výsledky pečlivě registrují pravidelné výroční zprávy Beneluxu.²⁰⁾ Ty popisují spolupráci při ochraně životního prostředí, koordinaci urbanistických projektů a budování komunikací či v boji s drogami. Zachycují také projekty z oblasti zdravotnictví, školství, péče o mládež či o přeshraniční pracovníky, jakož i spolupráci v oblasti soudnictví, policie, imigrace či vydávání víz.

Klíčovým úkolem hospodářské unie, kterou Benelux tvoří, je nadále rozvíjení vnitřního trhu. Jak uvádí webová stránka mezi-

národního sekretariátu Beneluxu, je tento vnitřní trh značně rozvinutější než vnitřní trh EU. Totéž prý platí pro dopravní politiku a územní plánování.²¹⁾

Právě na těchto úrovních se rodí to, co dává obsah a smysl velkým projektům – celním a hospodářským uniím, volnému pohybu lidí i služeb.

Benelux je pružný nástroj. Jeho mezivládní povaha znemožňuje pokusy o dominanci jedné země v tomto seskupení. Protože všechny tři země se obvykle snaží spolupracovat, nepřekáží to při prosazování nových projektů. Zároveň slouží Benelux jako nástroj k podpoře nadnárodní spolupráce uvnitř EU – v očích tří zemí je to nejlepší cesta, jak znemožnit pokusy o hegemonii jiných, větších zemí.

1) Formálně nebyly belgicko-nizozemské pohraniční kontroly zrušeny až do zavedení schengenského systému, tedy unijního prostoru bez vnitřních hranic. Ale fakticky jimi řidiči projížděli bez kontroly – pokud se celníci výjimečně nerozhodli někoho zastavit. Šokem bylo, když v roce 1991 vstoupili belgičtí celníci do netradiční „stávky“, začali kontrolovat každé auto, které projíždělo hranicí. Viz ČTK 17., 18. 6. 1991.

2) Benelux sice vznikl v roce 1944, samotnou zkratku však zavedl až list *The Economist* v roce 1947.

3) Thody, P.: *Historical Introduction to the European Union*, London 1997, s. 61.

4) Viz například memorandum „Vyvážený institucionální rámec pro rozšířenou, efektivnější a transparentnější unii“ ze 4. 12. 2002, v němž země Beneluxu shrnul své představy o žádoucí přístupu k EU.

5) Viz ČTK 20. 6. 2001.

6) Vanden Berghe, Y.: *Schone slaapster of vergane glorie?: vijftig jaar Benelux*. In: *Internationale Spectator* 12/1995, s. 679.

7) Brinkhorst, L. J.: *De mogelikheden van de Benelux*. In: *Internationale Spectator* 1–2/1996, s. 76.

8) *Elsevier* 32/1995, s. 12.

9) Tato událost bývá označována za „černé pondělí“ nizozemské diplomacie. Viz *Elsevier* 32/1995, s. 11.; Gans, R. – Meerts, P. W.: *De Nederlandse onderhandelaar in de Europese Unie*. In: *Internationale Spectator* 3/1995, s. 150. K vývoji události okolo přípravy smlouvy viz též Middlemas, K.: *Orchestrating Europe*. London 1995, s. 192.

10) Ve sporu uvnitř Beneluxu se ale zrcadlily neshody mezi evropskými velmocemi – Britové odmítali belgického kandidáta, za nímž stála Francie a Německo a Němci zase nechtěli podpořit nizozemského kandidáta, jehož podporovala Británie. Viz *Santer's Missing Teeth*. In: *Economist* 8. 1. 1998.

11) Viz např. ČTK 19. 6. 1997, 12. 12. 2000.

12) Viz např. ČTK 12. 2. 2003.

13) Brinkhorst, L. J.: citované dílo, s. 76.

14) Viz ČTK 20. 6. 2001.

15) Emerson, M.: *Redrawing the Map of Europe*. London 1998, s. 36–37.

16) ČTK 20. 9. 1995.

17) Výrok nizozemského premiéra Wima Koka, viz ČTK 13. 9. 1995.

18) Viz například ČTK 2. 8. 1993.

19) Příklad viz Hayes-Renshaw, F. – Wallace, H.: *The Council of Ministers*, London 1997, s. 88.

20) Viz server sekretariátu Beneluxu: <http://www.benelux.be/Fr/franspricipal.htm>

21) Tamtéž.

Pojmy „visegrádská čtyřka“, „visegrádská spolupráce“, „visegrádské seskupení“ či „Visegrád“ se staly nejen běžnou součástí slovní zásoby politiků, politologů a žurnalistů zabývajících se problematikou mezinárodních vztahů, ale stále častěji se s nimi setkáváme i v ekonomické sféře, v oblasti vědy, školství, kultury a v dalších prostředích.

Je to neklamným důkazem, že toto regionální seskupení čtyř středoevropských zemí se stalo uznávanou platformou jejich spolupráce na různých úrovních a v mnoha oblastech. Vysoká frekvence používání těchto pojmů na druhé straně však naznačuje, že se jedná o formu, která není ještě zcela stabilizovaná a dále se dynamicky vyvíjí. Z diskusí, které se v různých prostředích o ni vedou, je zřejmé, že dosud nedosáhla definitivního stadia a ne všichni politici se s ní ztotožňují.

Každá forma mezinárodní spolupráce je způsobem realizace důležitých zájmů jejich účastníků. V čím více otázkách se vzájemně protínají či prolínají, tím nadějnější jsou předpoklady pro to, aby se úspěšně rozvíjela, lepší. Důležitými faktory, které ji mohou významně motivovat, jsou společné nebo podobné historické zkušenosti, geografická poloha, srovnatelné demografické parametry, přibližně stejná úroveň ekonomické výkonnosti a některé další okolnosti. Z tohoto hlediska lze soudit, že pro vznik visegrádské spolupráce existovaly a pro její rozvoj nadále existují mimořádně příznivé předpoklady. Rozhodujícím faktorem, jenž její obsah, úroveň i rozsah určoval, byli však politici účastnických zemí, kteří se v té které době podíleli na vládní moci. Tím lze vysvětlit dosavadní značně kolísavou úroveň visegrádské spolupráce, přičemž nejvíce k tomu přispěli představitelé následnických států po rozpadlém Československu. Z běžného zhodnocení geopolitické situace České republiky a Slovenské republiky a jejich geografických zájmů přitom vyplývá, že právě tyto země by měly mít na podobné formě mezinárodní spolupráce eminentní zájem.

Připomeňme si genezi visegrádské čtyřky. Českoslovenští představitelé již bezprostředně po listopadu 1989 projevovali o rozvoj středoevropské spolupráce nepředstíraný zájem. Byli přesvědčeni, že v kooperaci s ostatními státy regionu dosáhnou klíčových cílů svého snažení snadněji, než kdyby postupovali samostatně. Bezprostředním úkolem zahraniční politiky tehdejšího Československa bylo zbavit se vojenskopolitického a ekonomického krunýře v podobě členství ve Varšavské smlouvě a RVHP, které ještě stále omezovalo svobodu jeho jednání a rozhodování.

K rozhodným zastáncům politické i ekonomické spolupráce, která se začala rozvíjet v rámci visegrádské trojky jako v neinstitu-

Minulost, přítomnost a budoucnost visegrádské spolupráce

VLADIMÍR LEŠKA

cionalizovaném seskupení tří středoevropských zemí – Maďarska, Polska a Československa – patřil zejména prezident ČSFR Václav Havel. Nejvyšší představitelé těchto zemí po víceméně symbolické schůzce v polském Wawelu a po ustavujícím setkání v maďarském Visegrádu, právě v Praze na svém summitu v květnu 1992 přijali obsažné prohlášení,¹⁾ v němž nejen zhodnotili první zkušenosti ze vzájemné kooperace, ale především definovali její perspektivní smysl. Měla se stát jakýmsi novým modelem vztahů ve střední Evropě, založených na kooperaci při rozvoji demokracie a tržní ekonomiky a na společném úsilí o plné zapojení se do procesů evropské integrace.

První výsledky, jimiž se na mezinárodním poli prezentovala, plně potvrzovaly, že tomu tak bude. Společný postup Československa, Maďarska a Polska usnadnil jednání o odsunu sovětských vojsk z jejich území, urychlil rozpad Varšavské smlouvy a přispěl k tomu, že političtí představitelé EU a USA vnímali tuto část Evropy jako nejpřípravenější region pro postupné začleňování do evropských a transatlantických struktur. Odráželo se to i ve společném prohlášení, které po schůzce ve Washingtonu 22. října 1991 podepsali prezidenti USA a ČSFR George Bush a Václav Havel. Konstatovali v něm, že posilování tradičních hospodářských, kulturních a politických svazků pomůže národům střední Evropy překonat historické národní antagonismy a urychlí jejich integraci do Evropy. Spojené státy tuto kooperaci uvítaly a vyjádřily přesvědčení, „že takováto spolupráce napomůže k zabezpečení nezvratnosti demokratických přeměn a k pokojnému urovnání všech sporů.“²⁾ Z uvedené citáty jednoznačně vyplývá, že rozvoj visegrádské spolupráce byl plně v souladu s národními zájmy všech jejích účastníků a zcela zapadal do strategie Západu při sjednocování Evropy.

Z podobných pozic přistupovali k regionální spolupráci i ostatní partneri. Přesvědčivě to odrážela i pražská deklarace, v níž účastníci visegrádského summitu ocenili vzájemnou spolupráci v rámci tohoto seskupení. Označili ji za „nový vzor vztahů“ a za „stabilizační faktor v oblasti střední a vý-

chodní Evropy“. Již tehdy potvrdili, že ji nechápou jako nějakou konkurenční platformu ke klíčovým integračním procesům evropského kontinentu. S odstupem více než deseti let lze konstatovat, že jejich představy o regionální spolupráci, formulované v uvedeném dokumentu, byly v souladu nejen s tehdejšími požadavky evropského vývoje, ale zcela odpovídaly i dnešním potřebám.

Praktické zkušenosti již v tomto raném stadiu potvrzovaly mnohostrannou výhodnost trojstranné spolupráce na různých úrovních. Ačkoli se její aktéři nevyvarovali značného formalismu a dopustili se i četných chyb, vyplývajících z některých ne-realistických představ, měla svůj význam. Přispívala k řešení jak perspektivních úkolů spojených s přípravou účastnických zemí na integraci do evropských struktur, tak i k překonávání konkrétních problémů, které se vyskytovaly mezi nimi.

Také proto ji představitelé evropských a transatlantických integračních seskupení s uznáním akceptovali. Jejich podpora visegrádské spolupráce nebyla založena jen na pragmatické rozvaze. Motivovala ji neméně významná hlediska mezinárodněpolitická a snaha o zajištění politické stability tak citlivé oblastí, jakou střední Evropa v té době byla.

Ne všichni členové první polistopadové česko-slovenské vlády však všestrannou regionální spolupráci postkomunistických zemí preferovali. Ministři Vladimír Dlouhý a Václav Klaus z ní uznávali jen ekonomickou dimenzi. V dubnu 1992 prosadili vytvoření Výboru pro spolupráci ve střední Evropě, z něhož pak vzešla Středoevropská dohoda o volném obchodu (CEFTA). Podarilo se ji uzavřít v Krakově 21. prosince 1992, už ale ne mezi třemi, nýbrž mezi čtyřmi středoevropskými státy – ČR, SR, Maďarskem a Polskem. Pozdější vývoj správnost tohoto kroku potvrdil, avšak současně demonstroval ekonomickou jednostrannost zahraničněpolitických přístupů některých českých politiků. Pod záminkou nezbytnosti rozšíření obchodních vztahů zcela ignorovali ostatní aspekty spolupráce v rámci visegrádské skupiny. V tom spočívala hlavní příčina jejího postupného umrtvení.

Vláda České republiky, která vzešla z parlamentních voleb v roce 1992, svůj odmítavý vztah k visegrádskému seskupení zdůvodňovala jednak nedostatky z prvních let vzájemné spolupráce a problémy, které ji zákonitě doprovázely. Rozhodujícím motivem přitom byla mylná interpretace postavení a možností ČR mezi reformními státy ve vztahu k Evropské unii a později i k NATO. Tehdejší pozice představitelů českého kabinetu vycházela z teze, že visegrádská spolupráce vlastně svazuje úspěšné ČR ruce na „cestě do Evropy“. Česká zahraniční politika zavrhlala princip mezinárodní solidarity a akcentovala moment rychlosti integrace do EU a NATO bez ohledu na ostatní středoevropské státy.

Tehdejší český premiér své stanovisko k regionální spolupráci vysvětlil v rozhovoru pro francouzský list *Le Figaro* v lednu 1993: „Visegrád se nás netýká. Jednalo se o proces, který zcela uměle vyvolal západní země.“³⁾ Další příčinou, jíž zdůvodňoval svůj názor, byla obava z institucionalizace regionální spolupráce, ačkoli v té době o ni v podstatě nikdo soustředěně neusiloval. Václav Klaus v jednom interview zdůraznil: „Žádné budování ‚malé visegrádské Evropy‘ nemůžeme zvažovat. Osobně věřím, že v celé Evropě ztvití liberální idea porážející všechny intervenčně socialistické pokusy.“⁴⁾

Teprve těsně před přijetím tří středoevropských zemí do Severoatlantické aliance a poté, co je její summit v Madridu pozval, aby se staly členy NATO, spolupráce mezi nimi dostávala stále více multilaterální charakter a začala se znovu vracet na bázi visegrádského seskupení.

Druhým protagonistou útlumové fáze visegrádské spolupráce byl slovenský premiér Vladimír Mečiar, jenž se stal pro ostatní zejména v letech 1994–1998 obtížně přijatelným partnerem. Na rozdíl od svého českého protějšku zájem o její rozvíjení často deklaroval, a dokonce navrhoval, aby se Bratislava stala sídlem sekretariátu V4. Avšak svými nedemokratickými postupy vůči opozici, snahou o diskreditaci prezidenta, stranickým pojetím velké privatizace a dalšími vnitropolitickými opatřeními neslučitelnými s normami právního státu se de facto sám z regionální spolupráce vyloučil.

Polští a maďarští politici projevovali nad stavem, k němuž přispěli politici následnických států po zaniklém Československu, značné zklamání. Proto přivítali výsledky zářijových parlamentních voleb na Slovensku v roce 1998, které vytvořily příznivou politickou situaci pro revitalizaci visegrádské spolupráce v plném rozsahu. Od té doby je důležitou platformou především ke koordinaci jejich kroků v rámci evropského integračního procesu.

Významný podíl na oživení visegrádské spolupráce měla především vláda České republiky, která vzešla z červnových parlamentních voleb v roce 1998. Zejména v situaci, kdy se Slovenská republika nedostala do NATO, ji pokládala za užitečný rámec pro politickou i bezpečnostní spolupráci ze-

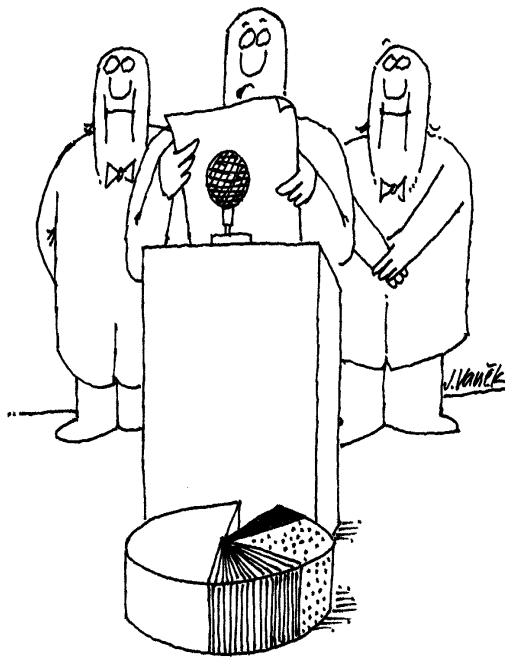
REGIONÁLNÍ SPOLUPRÁCE V EVROPĚ

mí středoevropského prostoru. Motivujícím prvkem jejího dalšího rozvoje byl především životní zájem všech států, které se na ní podílejí, na zachování strategické kompaktnosti regionu. Česká republika navíc z historických, kulturních, ekonomických a jiných důvodů usilovala o to, aby se Slovensko plnohodnotně připojilo ke státům, které již dosáhly v procesu integrace do evropských a transatlantických struktur první mety. Také proto její diplomacie patřila k iniciátorům přijetí *Budapeštského prohlášení předsedů vlád České republiky, Maďarské republiky a Polské republiky*,⁵⁾ kteří se 21. října 1998 v maďarské metropoli opět přihlásili k Visegrádské deklaraci z 15. února 1991.

Z něho bylo zřejmé, že prioritou obnovené spolupráce v rámci zemí visegrádské čtyřky by měly být především otázky spojené s jejich integrací jak do Severoatlantické aliance, tak i do Evropské unie. Jeho signatáři využili první příležitost, aby vyjádřili nové slovenské vládě solidaritu a podpořili ji v jejím snažení o návrat na integrační traektorii. Vláda Mikuláše Dzurindy nabídnutou ruku ochotně přijala a aktivně se zapojila do aktivit, které byly budapeštským setkáním tří účastníků visegrádské spolupráce, a zároveň nových členů NATO, odstartovány.

Vývoj od roku 1998 potvrzuje, že visegrádská spolupráce disponuje značným potenciálem nejen v obecné politické rovině, ale i na úrovních konkrétních praktických aktivit. Premiéři účastnických zemí se poučili z minulosti a místo mnohoslovných deklarací upřednostnili projednávání konkrétních otázek, jež se dotýkají jak jejich bezpečnosti, tak i dalších stránek života jejich zemí. Výmluvným důkazem toho bylo například neformální setkání předsedů vlád zemí visegrádské čtyřky v Tatranské Javorině, které se uskutečnilo v říjnu 1999. Ze slov účastníků tohoto setkání bylo zřejmé, že platforma Visegrádu se stala hlavním grémiem nejen k přiblížení Slovenska k Evropské unii, ale i k posílení stability celého středoevropského regionu.

Od té doby se regionální spolupráce v rámci V4 rozvíjela téměř harmonicky. Ani potom se však nevyhnula menším či větším kolizím. O její nejhlubší, i když jen velmi krátkodobý útlum v poslední fázi jejího vývoje se přičinil tehdejší maďarský premiér Viktor Orbán, který v únoru 2002 na půdě Evropského parlamentu požadoval, aby ČR a SR zrušily tzv. Benešovy dekrety, protože jsou v rozporu s evropským zákonodárstvím. V předvolební rétorice dokonce Slovensku vyhrožoval, že by maďarský parlament mohl zablokovat jeho přijetí do Severoatlantické aliance. S odmítavými postoji politiků obou napadených zemí se ztožnil i premiér Polska Leszek Miller. Na protest proti útokům na dva partnery visegrádské spolupráce se premiéři tří států odmítli zúčastnit odloženého summitu v maďarském Keszethely. Podobně se zachovali i ministři kultury těchto zemí.

Na jiných úrovních však visegrádská spolupráce i nadále pokračovala. Po vítězství maďarských socialistů v parlamentních volbách v dubnu 2002 se atmosféra v seskupení pročistila a dlouhodobě plánovaná neformální společná schůzka premiérů V4 a Beneluxu v květnu 2002 ve slovenském Trenčíně se úspěšně uskutečnila. Naznačila další perspektivní možnosti visegrádského seskupení. Definitivně svou dynamiku však obnovila oficiálním summitem v maďarské Ostrihomi koncem června 2002.

To, že krátké přerušení komunikace na politické úrovni v podstatě neovlivnilo rozsah a kvalitu ostatních aktivit v rámci visegrádské spolupráce, potvrzuje, že se během let mezi odborníky různých resortů, v ekonomické oblasti, ale i ve sféře kultury, vědy a školství, mezi nevládními organizacemi a dalšími institucemi vytvořila značně rozvětvená a dostatečně pevná síť oficiálních i neformálních vazeb, odolávající i důsledkům různých politických vibrací. Značný podíl na tom má také *Mezinárodní visegrádský fond (MVF)*, který je dnes jedinou institucí V4. Vznikl na základě rozhodnutí bratislavského summitu 9. června 2000 na zámku Štítn. Rozvíjí regionální čtyřstrannou spolupráci tím, že podporuje kulturní, vědecké a vzdělávací projekty, výměnu mladých lidí a přeshraniční spolupráci. V poslední době poskytuje i studijní stipendia. Rostoucí význam MVF odráží i údaje o zvyšování příspěvků účastnických zemí do jeho rozpočtu. V roce vzniku disponoval jedním milionem euro, o rok později se tato částka zdvojnásobila a v roce 2002 vzrostla o dalších 20 procent. Téměř dva a půl milionu euro může rozdělit i v roce 2003.

Jaká je budoucnost visegrádské spolupráce? Do značné míry ji naznačuje samotný život. To, že se neustále rozvíjí, dokazuje, že její potenciál nebyl dosud vyčerpán. Přesto se v současnosti vedou o její bu-

doucnosti dosti vyhraněné polemické diskuse. Přijetím partnerských zemí do EU v roce 2004 a završením ratifikačních procedur o vstupu Slovenska do NATO budou naplněny hlavní cíle, jež si zakladatelé této formy regionální spolupráce před více než jedenácti léty vytyčili. Tím se uzavře jedna etapa. I když se členstvím čtyř účastníků visegrádské spolupráce v obou integračních seskupeních podle převládajícího názoru změni žebříček jejich priorit, nemělo by to znamenat její marginalizaci. Všichni se shodují v tom, že i za těchto podmínek zůstane řada témat, na která mohou země V4 hledat společnou odpověď.

Visegrádská spolupráce se dosud realizovala na třech úrovních. Nejvíce viditelná byla první – politická spolupráce –, protože se na ní podíleli především prezidenti, předsedové vlád, šéfové parlamentů a ministři, zejména zahraničních věcí, obrany a vnitra. O druhé úrovni se veřejnost dovidá pouze sporadicky, avšak z hlediska praktického efektu měla a stále má a zřejmě i v budoucnu bude mít mimořádný význam. Jedná se o spolupráci resortů, která bude velmi prospěšná i po přijetí států V4 do Evropské unie. Třetí úroveň tvoří kontakty mezi občany a zahrnuje spolupráci nevládních organizací, občanských sdružení a zájmových seskupení. Především její rozvoj podporuje Mezinárodní visegrádský fond. Bude se rozvíjet pravděpodobně ještě dynamičtěji než dosud, protože strategickou prioritou EU je rozvoj regionální a přeshraniční spolupráce a rámec V4 pro její realizaci vytváří velmi příznivé podmínky.

O tom, jak se bude vyvíjet visegrádská spolupráce v nedaleké budoucnosti, mnohé naznačuje i zájem dalších států o připojení ke čtyřce nebo o účast na některých jejích aktivitách. Je však málo pravděpodobné, že se prosadí snahy o vytvoření pevnější organizační struktury. Nelze však zcela vyloučit vznik nějaké podpůrné instituce, která by zajišťovala aktivity na politické úrovni. Konkrétní odpověď na otázku, v jakém formálním rámci se bude po vstupu účastnických zemí do EU vyvíjet, dá až reálný vývoj. Nelze však pochybovat o tom, že i po té bude platformou, která bude především na druhé a třetí úrovni velmi intenzivně využívána.

leska@iir.cz

¹⁾ Viz Prohlášení nejvyšších představitelů zemí „Trojky“ přijaté na jejich schůzce 6. května 1992. In: Československá zahraniční politika, Dokumenty 5/1992, FMZV, Praha, květen 1992, s. 445–456.

²⁾ Viz *Joint Declaration of the United States of America and the Czech and Slovak Federal Republic*. In: Československá zahraniční politika, Dokumenty 10b/1991/II, FMZV, Praha, říjen 1991, s. 1151.

³⁾ Viz Rudé právo, roč. 3, č. 7, Praha, 9. 1. 1993, s. 8.

⁴⁾ Cit. podle Československá zahraniční politika, Data 7/1992, FMZV, Praha, červenec 1992, s. 473.

⁵⁾ Viz Příloha Dokumenty in *Mezinárodní politika*, roč. XXII, č. 11/98, Praha, listopad 1998, s. 5.

Pobaltské štáty po rozšírení EU spolupráca pokračuje?

Od historického rozšírenia EÚ smerom na východ nás delí niekoľko mesiacov. Súčasne s mnohými pozitívnymi reakciami na túto udalosť vznikajú i mnohé otázky. Aká bude Európa po máji 2004, aké bude rozloženie síl v nových štruktúrach Únie, ktorí členovia budú udávať smer, aké budú vzťahy medzi európskymi štátmi? Podskupina týchto otázok sa vzťahuje aj na pobaltské krajiny – Estónsko, Lotyšsko a Litvu. Ako sa tieto krajiny budú chovať po vstupe do Únie a ako bude vyzerat' spolupráca medzi týmito mladými štátmi? Nasledujúci článok je pokusom o zodpovedanie týchto otázok.

KRISTIAN TAKÁČ, Bruggy

Existuje „pobaltská“ spolupráca?

Otázka existencie či neexistencie pobaltskej spolupráce je oprávnená. Už v roku 1995 si ju v článku „Pobaltská spolupráca – mýtus či realita“ položil vtedajší estónsky premiér Mart Laar.¹⁾ Na medzinárodnej scéne predstavitelia týchto krajín neraz zdôrazňujú rozdiely medzi Estónskom, Lotyšskom a Litvou. Poukazujú na rozdiely kultúrne, náboženské, jazykové, historické (pol storočia „spoločných“ dejín pod sovietskou nadvládou sa nepovažuje za dostatočne dlhú historickú dobu) alebo na rozdiely v etnickom zložení obyvateľstva. Záver týchto expozé býva, že ugrofínske, protestantské Estónsko musí mať odlišné záujmy ako katolícka Litva s inklináciou k slovanskému Poľsku. Ani v článkoch expertov z pobaltských či škandinávskych krajín nie sú podobné názory zriedkavé. Tvrdia, že pobaltské krajiny spolupracujú iba vtedy, keď čelia spoločnej vonakjšej hrozbe alebo keď poškodenie záujmov jednej z krajín môže negatívne ovplyvniť situáciu v ostatných dvoch.²⁾

Tieto názory sú založené často na príkladoch z krátkych, medzivojnových dejín pobaltských štátov. Rovnako tak je kritizované porovnávanie pobaltských krajín so Škandináviou alebo s Beneluxom. Poukazuje sa na skutočnosť, že spolupráca medzi týmito uskupeniami sa riadi podľa iných zákonitostí, princípov (kultúrna a jazyková blízkosť) a stavia na iných záujmoch. Spolupráca medzi škandinávskymi krajinami sa vyvíjala počas dlhých stáročí a svojou kvalitou nemôže byť porovnávaná so spoluprácou, ktorá existuje necelých pätnásť rokov medzi pobaltskými krajinami. Skrátka, v porovnaní so Škandináviou nemajú pobaltské krajiny takmer žiadnu historickú skúsenosť so spoluprácou na subregionálnej úrovni. Napriek tomu však mnohí takúto spoluprácu predpokladajú a hovoria o nej ako o realite. Nie bezdôvodne. Pobaltské krajiny majú niekoľko podobných rysov: sú zhruba rovnako veľké (alebo skôr malé), žiad-

na z týchto krajín neaspiruje na vedúcu pozíciu v regióne a neohrozuje ostatné, všetky sú demokratické a stavajú na rovnakej ideológii a civilizačných hodnotách a čo je možno najhlavnejšie, majú identické zahraničnopolitické a bezpečnostné záujmy. Obraz o stave spolupráce medzi pobaltskými krajinami získame pohľadom do nedávnej minulosti.

Pätnásť rokov spolupráce medzi pobaltskými krajinami

Vývoj spolupráce medzi pobaltskými krajinami je možné charakterizovať ako nerovnomerný proces. Dynamika tohoto vývoja bola vždy skôr determinovaná externými faktormi než faktickou potrebou v každej z republík. Pokiaľ odhliadneme od krátkych medzivojnových dejín samostatných pobaltských štátov a eventuálnej spolupráce, ktorá vtedy vznikla, bol základ pre túto spoluprácu položený na konci 80. rokov v súvislosti s bojom o štátnu samostatnosť.

V roku 1988 usporiadali reprezentanti novovzniknutých národných hnutí v pobaltských krajinách spoločné diskusné fóra o novej sovietskej ústave. O rok neskôr, v novembri 1989, krátko pred zasadáním novovytvoreného Kongresu, vydali vodcovia týchto hnutí spoločnú deklaráciu o jednote a vzájomnej podpore v boji za nezávislosť. V rámci diskusií, ktoré vtedy prebiehali, padli aj návrhy na vytvorenie spoločného pobaltského trhu a spolupráce v ekonomickej oblasti. Pod tlakom udalostí na začiatku roku 1990 a dôsledkom zvýšeného tlaku zo strany Moskvy sa zintenzívňovala aj spolupráca medzi pobaltskými krajinami. Spoločné vyhlásenia nezávislosti v máji 1990 nasledovala spoločná deklarácia o vzájomnom porozumení a spolupráci. V júni prijali pobaltské štáty ďalší spoločný dokument, ktorý anuloval platnosť sovietskej ústavy na teritóriu pobaltských krajín, rovnako ako vylúčil účasť na rokovaniach o novej forme Zväzu.

Pre obdobie 1990–1992 je celkovo typické, že spolupráca medzi pobaltskými krajinami

mi prebiehala predovšetkým v oblasti politiky. Dva faktory určovali túto spoluprácu – prítomnosť sovietskych vojsk na teritóriu pobaltských republík a proces získavania medzinárodnej podpory pre nezávislosť. Po moskovskom puči v auguste 1991 sa pobaltské krajiny dostali do rovnakej situácie. S cieľom získať medzinárodné uznanie bola pobaltská spolupráca aktívne podporovaná v medzinárodných organizáciách ako aj na regionálnej úrovni. Azda najsilnejším motorom pre spoluprácu medzi pobaltskými krajinami však bola prítomnosť sovietskych vojsk na území týchto štátov. Vyriešenie tejto otázky sa dotýkalo samej podstaty existencie pobaltských krajín. Jednostranná koncentrácia na tento aspekt však zároveň zatienila spoluprácu v ostatných dôležitých oblastiach. Pre vtedajšiu i terajšiu pobaltskú spoluprácu je vôbec typické, že najväčšie úspechy boli dosiahnuté v oblasti bezpečnosti a obrany. Z tejto perspektívy je tiež možné vnímať spoluprácu v oblasti koordinácie vstupu pobaltských krajín do transatlantických a európskych štruktúr. Filozofia by sa dala zhrnúť nasledovne: „Pokiaľ by jedna z krajín bola vynechaná z integračného procesu, zatiaľ čo ostatné by boli akceptované, otvorilo by to priestor pre angažmá Ruska v tomto priestore.“³⁾

Z pohľadu pobaltskej spolupráce je dôležitý rok 1993. V tomto roku deklarovali všetky pobaltské krajiny vstup do EÚ a NATO ako svoju zahraničnopolitickú prioritu. Súčasne Európska rada na svojom zasadaní v Kodani svojím rozhodnutím otvorila krajinám bývalého sovietskeho bloku dvere k členstvu v Únii. Rok na to prijalo tiež NATO principiálne rozhodnutie o budúcej podobe Aliancie. Pred pobaltskými krajinami vznikla otázka koordinácie postupu voči transatlantickým štruktúram. Bolo jasné, že spoločné úsilie by malo priniesť väčší efekt než jednotlivý postup. V decembri 1993 prijali pobaltskí ministri zahraničia deklaráciu, ktorá stanovila, že Estónsko, Lotyšsko a Litva vypracujú spoločnú pozíciu v oblasti obrany, hospodárskej politiky a v oblasti integrácie do EÚ. Táto deklarácia bola prijatá krátko pred začatím rokovaní s Komisiou o Dohode o voľnom obchode. Európska únia v tejto súvislosti deklarovala, že bude podporovať iba také iniciatívy, ktoré vedú k spolupráci medzi pobaltskými krajinami.

Do obdobia 1993–1994 spadá proces diferenciacie v zahraničných politikách pobaltských štátov. Všetky pobaltské krajiny dospe- li do situácie, keď každá z krajín bola už dostatočne etablovaná v štruktúrach medzinárodnej spolupráce, a mohla si preto dovoliť vlastné zahraničnopolitické iniciatívy a budovať vlastné bilaterálne vzťahy. Inak povedané, diplomatické a politické kanály, ktoré boli dovtedy zatvorené a „nútili“ pobaltské krajiny k spolupráci medzi sebou, sa v tomto období otvorili. Estónsko sa tak napríklad začalo orientovať na Fínsko ako na partnera v EÚ, zatiaľ čo Litva dala prednosť stredo- európskym krajinám a členstvu v CEFTA.

Taktiež úsilie smerom k bližšej hospodárskej spolupráci medzi pobaltskými krajinami narážalo na problémy. V rámci Sovietskeho zväzu vyrábali Estónsko, Lotyšsko a Litva podobné komodity a služby. Táto skutočnosť

ohraničovala priestor pre vzájomný obchod. Napríklad obchod Litvy s Lotyšskom tvoril v roku 1992 iba 5 percent a s Estónskom iba jedno percento.⁴⁾ Podobná štruktúra vývozných komodít zároveň zvyšovala vzájomnú konkurenciu na poli medzinárodného obchodu. Ekonomická integrácia a spolupráca sa však napriek tomu postupne vyvíjala. V auguste 1993 sa v meste Jurmala konal baltický summit, ktorý položil základ inštitucionalizovanej spolupráci vo forme Baltickej rady ministrov.⁵⁾ O mesiac neskôr bola podpísaná Baltická dohoda o voľnom obchode (BFTA). Na rozdiel od mnohých iných podobných dohôd zahŕňala BFTA aj obchod s poľnohospodárskymi produktami.

Pobaltská spolupráca a EÚ

Tým, že všetky pobaltské krajiny deklarovali v roku 1993 členstvo v EÚ ako svoj primárny zahraničnopolitický cieľ, zohrala Únia pomerne veľkú úlohu v oblasti pobaltskej spolupráce. Európska únia deklarovala, že bude podporovať iniciatívy, ktoré povedú k bližšej spolupráci medzi pobaltskými krajinami. Dá sa preto povedať, že EÚ od samého počiatku vzťahu s pobaltskými krajinami figurovala ako externý faktor, ktorý do veľkej miery udával krok a určoval obsah spolupráce medzi pobaltskými krajinami.

Vzťah medzi pobaltskými krajinami a EÚ bol spočiatku trochu opatrný a určovaný väzbami členských krajín na Rusko. Pomerne rýchlo sa však tento vzťah zmenil. Okrem podpisu Dohody o obchode a hospodárskej spolupráci v máji 1992 bolo kľúčovým momentom stretnutie pobaltských ministrov zahraničia s európskou trojkou v Kodani v apríli 1993. Stretnutie je možné považovať za začiatok politického dialógu EÚ s pobaltskými krajinami. Dôležité v tejto súvislosti bolo, že EÚ podporila požiadavku pobaltských krajín o urýchlené stiahnutie ruských vojsk z územia Pobaltia; zároveň Únia odmietla ruské obvinenia o porušovaní práv ruskej menšiny v Estónsku a Lotyšsku. Na tomto stretnutí predniesli pobaltskí ministri tiež návrh na vytvorenie zóny voľného obchodu medzi svojimi krajinami a EÚ. Európska únia túto ponuku odmietla s upozornením na potrebu „prehĺbenia vzájomnej spolupráce medzi pobaltskými krajinami“. Použitie tohto argumentu nebolo náhodné a naplno korešpondovalo so záujmami EÚ. Tá počítala s dvojitým efektom prehĺbenej spolupráce – spoluprácou by pobaltské krajiny posilnili svoju politickú pozíciu voči Rusku a okrem toho by zvýšili svoju odolnosť voči vyspelým ekonomikám členských krajín.

Kodaňský summit v lete 1993 aj prehľbujúca sa kríza v Bosne zmenili predpoklady a postoj EÚ voči ekonomickej spolupráci s pobaltskými krajinami. Komisia začala začiatkom roka 1994 vypracovávať nové, rozšírené dohody, ktoré mali nahradiť existujúcu dohodu o obchode a spolupráci. Dôležitú úlohu v tejto súvislosti zohrali severské krajiny Švédsko a Fínsko. Tie vtedy rokovali o vstupe do EÚ a v tom čase už mali uzavreté dohody o voľnom obchode s pobaltskými krajinami. Rokovania o Dohode o voľnom obchode boli dokončené v lete 1994 a do platnosti vstúpili v januári 1995. Na rozdiel od Dohôd s ostat-

nými stredo- a východoeurópskymi krajinami obsahovali klauzulu o „dobrých susedských vzťahoch a spolupráci v baltickom regióne“.⁶⁾ Podobnú klauzulu obsahovali aj Európske dohody, ktoré pobaltské štáty podpísali s EÚ po rekordne krátkom negociačnom období v roku 1995 (do veľkej miery vďaka intervenciám zo strany severských štátov). Dohoda implicitne vyzýva pobaltské krajiny k zachovaniu vzájomnej, trilaterálnej spolupráce. Proces integrácie pobaltských krajín do EÚ a proces integrácie medzi krajinami navzájom je Úniou vnímaný ako dve strany rovnakej mince a mal by prebiehať paralelne.⁷⁾

V roku 1995 podali všetky pobaltské krajiny formálnu žiadosť o členstvo v EÚ. V júli 1997 zverejnila Komisia svoj názor na žiadosť o členstvo. Komisia odporučila Rade započat rokovania so šiestimi krajinami. Z pobaltských krajín bolo k rokovaniam pozvané iba Estónsko. Toto rozhodnutie vyvolalo samozrejme negatívne reakcie v Lotyšsku a Litve, ktoré poukazyvali na čisto politické motívy rozhodnutia (nátlak USA v súvislosti s prvou vlnou rozširovania NATO), ale i na slabú podporu tohto rozhodnutia a nejednotnosť v rámci EÚ (Nemecko, Francúzsko a Fínsko uprednostňovali prístup malej skupiny štátov, kým Švédsko, Dánsko a Veľká Británia boli za rovnaký prístup ku všetkým kandidátskym krajinám). V každom prípade, rozhodnutie bolo podstatným porušením politiky EÚ „jednotného pobaltského bloku“. Zároveň tento krok spochybnil zmysel pobaltskej spolupráce v rámci prípravy vstupu do EÚ. Lotyšsko i Litva privítali druhú Správu o pokroku, v ktorej Komisia odporučila začať prístupové rokovania i s ostatnými kandidátmi. Summit v Helsinkách potom iba potvrdil zmenu v rozširovacej stratégii EÚ a definitívne zavrhol model fregaty.

Perspektívy pobaltskej spolupráce

V úvode textu bolo spomenuté, že spolupráca pobaltských štátov bola doteraz diktovaná vonkajšími faktormi (EÚ alebo Ruskom), alebo bola podmienená spoločnými zahraničnopolitickými záujmami (členstvo v EÚ a NATO). Aká bude však táto spolupráca po vstupe týchto krajín do EÚ, akými záujmami sa budú riadiť tieto štáty pri ďalšej spolupráci a budú vôbec existovať nejaké spoločné záujmy? Odpovede na všetky tieto otázky sú samozrejme špekulatívne. Pri pokuse o ich zodpovedanie sa autor riadi tiežou, že spolupráca bude pokračovať, a dokonca možno predpokladať, že sa zintenzívni po vstupe týchto štátov do EÚ.

Spolupráca medzi krajinami bude do veľkej miery determinovaná záujmami v rámci EÚ a celkovými záujmami Únie. Po rozšírení bude Únia pozostávať z 25 členov a otázka strategických partnerov v rámci organizácie bude životne dôležitá. Pobaltské štáty, i keď je každý z nich špecifický, majú bližšie k sebe navzájom než k súčasným členským štátom, či k ostatným kandidátskym krajinám. Pobaltské krajiny zápasili predsa len s oveľa väčšími štrukturálnymi deficitmi a makroekonomickými nerovnomernosťami a život v rámci Sovietskeho zväzu bol predsa len odlišný od situácie na Slovensku, či v Maďarsku. Ruská ekonomická kríza v auguste 1998 odhalila tiež citeľne väčšiu závislosť na ruskom trhu

a surovinách (hlavne v prípade Lotyšska). Dá sa preto predpokladať, že pobaltské krajiny budú po vstupe do Únie hlasovať v zásadných otázkach podobne. Samozrejme, agrikultúrna Litva bude hlasovať odlišne v záležitostiach poľnohospodárskeho charakteru než Estónsko so záujmami v oblasti telekomunikácií. Niektorí autori tvrdia, že vstupom pobaltských krajín do EÚ sa zvýrazní „severská dimenzia“ EÚ, že vznikne tzv. „severský klub“ pozostávajúci zo škandinávskych krajín a Pobaltia.⁸⁾ Túto tézu podporuje napríklad Švédsko, ktoré v pobaltských krajinách vidí nových partnerov v rámci EÚ s inklináciou hlasovať podobne ako Stockholm.⁹⁾ Takýto vývoj je skutočne možné predpokladať, predovšetkým v oblastiach ako ochrana životného prostredia či energetika. Avšak rovnako tak je zjavné, že vyspelé Dánsko, Švédsko či Fínsko majú iné záujmy než postsovietske krajiny v Pobaltí. Takisto je jasné, že populačne malé pobaltské krajiny budú s prirodzených dôvodov hľadať partnerov medzi podobne veľkými štátmi (Slovinsko, Írsko, Malta). V každom prípade, pokiaľ sa vyplní scenár „severského bloku“, bude to vplyvať pozitívne aj na spoluprácu medzi pobaltskými krajinami.

Rozšírenie EÚ a tým pádom i rozšírenie Schengenskej dohody až na hranice Ruska, Bieloruska a Ukrajiny je možno jedným z najdôležitejších podnetov pre pokračujúcu spoluprácu medzi pobaltskými krajinami. Tie budú totiž spoločne s Poľskom a Fínskom zodpovedné za implementáciu a fungovanie Schengenského systému a ochrany vonkajšej hranice EÚ. V rámci tejto spolupráce je možné predpokladať zblížovanie pobaltských krajín. Zavedenie Schengenu bude mať nepochybne veľký dopad na pohraničné regióny, ale hlavne ovplyvní socio-ekonomické vzťahy a väzby ruskojazyčného obyvateľstva v Estónsku a Lotyšsku s Ruskom. Záleží do veľkej miery na pobaltských krajinách ako budú regulovať negatívne aspekty Schengenu. Je pravdepodobné, že spoločné problémy môžu viesť k spoločným riešeniam a spolupráci. Navyše EÚ, ktorá si neželá byť zatiahnutá do problémov s ruskojazyčnou menšinou, bude tlačiť tieto štáty k spoločnému postupu. Litva, ktorá síce problémy s menšinou nemá, ale rieši o to väčšie problémy s Kaliningradskou enklávou, bude zrejme inklinovať k spolupráci s Poľskom. Tieto dve krajiny, ale pravdepodobne aj Lotyšsko a Estónsko, budú mať taktiež záujem na stabilizácii pomerov v Bielorusku, kde režim prezidenta Lukašenka ohrozuje stabilitu regiónu. Všetky tieto krajiny sú potom zainteresované na riešení a kontrole nelegálneho cezhraničného obchodu, migrácie, traffickingu a inej činnosti organizovaného zločinu.

Názory, nakoľko je dnešné Rusko bezpečnostne-politickou hrozbou pre Európu, sa líšia. V každom prípade sa nedá odhliadnuť od faktu, že latentné nebezpečenstvo, či už imaginárne alebo skutočné, existuje. Napríklad Švédsko vo svojich analýzach nezakrýva fakt, že je spoločné s dnešnou situáciou, v ktorej pobaltské krajiny tvoria bezpečnostný buffer.¹⁰⁾ Je iba prirodzené, že pobaltské krajiny s negatívnou skúsenosťou so Sovietskym zväzom/Ruskom sú opatrnejšie a citlivejšie v otázkach bezpeč-

nosti. Je preto možné predpokladať, že pobaltské krajiny budú i po vstupe do EÚ (a možno práve po ňom, pretože otázka členstva pobaltských krajín v NATO stále nie je vyriešená) usilovať o posilnenie spoločnej zahraničnej a bezpečnostnej politiky Únie (CFSP). Tento spoločný záujem bude vplyvať pozitívne na vzájomnú spoluprácu týchto krajín.

V súčasnosti je ťažké predpokladať, akú pozíciu či politiku budú pobaltské krajiny v rámci EÚ presadzovať a či ju budú presadzovať spoločne. Mnoho záujmov je spoločných, mnoho je spoločných so severskými štátmi.¹¹⁾ Isté však je, že po prvý krát v krátkych dejinách pobaltských štátov môže spolupráca vzniknúť z čisto vnútropolitických potrieb a nebude určená výlučne vonkajším tlakom. Kvalitatívne sa tak táto spolupráca môže dostať na úplne inú úroveň.

kristian.takac@stckholmregion.org

Literatúra:

Sven Arnsward, Mathias Jopp – The Implications of Baltic States' EU Membership, Institut für Europäische Politik, 2001

Katlijn Malfliet, Wim Keygnaert (ed.) – The Baltic States in Enlarging European Union: Towards a Partnership between small states?, Katholieke Universiteit Leuven, 1999

Sven Arnsward – EU Enlargement and the Baltic States; The Incremental Making of New Members, Institut für Europäische Politik, 2000

SIPRI, Södertörns Högskola, Uppsala Slavisk Institution, DIPRI (Copenhagen), TAPRI (Tampere), Latvian Institute for International Affairs in Riga, Law Faculty of Tartu University, the Institute for European Studies in Tallinn, the Institute of International Relations and Political Science at the University of Vilnius and Integration Strategy Department of the European Committee under the Government of Lithuania.

¹⁾ LARS, M., „Vai Baltijas sadarbība ir mits vai realitāte?“, In: ed. MALFLIET, K., „The Baltic States in an Enlarging European Union: Towards a Partnership between Small States?“, p. 132.

²⁾ ed. MALFLIET, K., „The Baltic States in an Enlarging European Union: Towards a Partnership between Small States?“, p. 133.

³⁾ ARNSWALD, S., EU Enlargement and the Baltic States, s. 92.

⁴⁾ ed. MALFLIET, K., „The Baltic States in an Enlarging European Union: Towards a Partnership between Small States?“, p. 138.

⁵⁾ Baltická rada ministrov (Baltic Council of Ministers, ang.), inšpirovaná škandinávskym modelom spolupráce, vznikla formálne až v máji 1994, po ratifikácii dohody (pozn. K. T.).

⁶⁾ ARNSWALD, S., EU Enlargement and the Baltic States, s. 34.

⁷⁾ ARNSWALD, S., EU Enlargement and the Baltic States, s. 36.

⁸⁾ ARNSWALD, S., Jopp, M.: The Implications of Baltic States' EU Membership, s. 22.

⁹⁾ Švédsko i Dánsko silno lobbovalo počas švédkeho predsedníctva za to, aby Litva v Európskej rade získala 7 hlasov, teda rovnaký počet, ako má dnes Dánsko, Fínsko, Írsko a o nedlho bude mať Slovensko (pozn. K. T.).

¹⁰⁾ Regeringens deklARATION vid 2002 úrs utrikepolitiska debatt i riksdagen onsdagen 13 februari 2002, Regeringskansliet (www.regeringen.se)

¹¹⁾ Princíp štátnej suverenity je chápaný veľmi podobne a je možné očakávať spoločnú seversko-pobaltskú „frontu“ voči európskemu „supranacionalizmu“ (pozn. K. T.).

Konvent o budúcnosti Európy: pohľad SR

Ukončenie prístupových rokovaní a nadobudnutie účinnosti Zmluvy z Nice 1. februára 2003 vytvorili základné predpoklady pre zavŕšenie vyše 10-ročného úsilia krajín strednej a východnej Európy o vstup do EÚ. Súčasne ale ukončenie prístupových negóciácií kladie tak pred pristupujúce krajiny ako aj pre EÚ samotnú nové výzvy.

Na jednej strane musí Slovensko vyvinúť maximálne úsilie na etablovanie sa v Únii – t.j. zabezpečiť potrebné administratívne, technické, personálne, materiálne a finančné kapacity nevyhnutné pre bezproblémové pôsobenie v Únii. Na strane druhej EÚ samotná musí prispôbiť svoje fungovanie podmienkam 25-člennej EÚ tak, aby sa stala efektívnou, flexibilnou a progresívnou. Ide o hĺbkovú reformu jej právneho a inštitucionálneho rámca, ktorá však nie je vyvolaná len rozšírením Únie, ale kumuláciou ďalších výziev, ktorým EÚ čelí. Tak ako platí, že noví členovia musia realizovať reformy bez ohľadu na členstvo v EÚ, rovnako sú reformy Únie dávno nevyhnutné bez ohľadu na rozšírenie. V oboch prípadoch je vstup do Únie, resp. jej rozšírenie katalyzátorom reforiem.

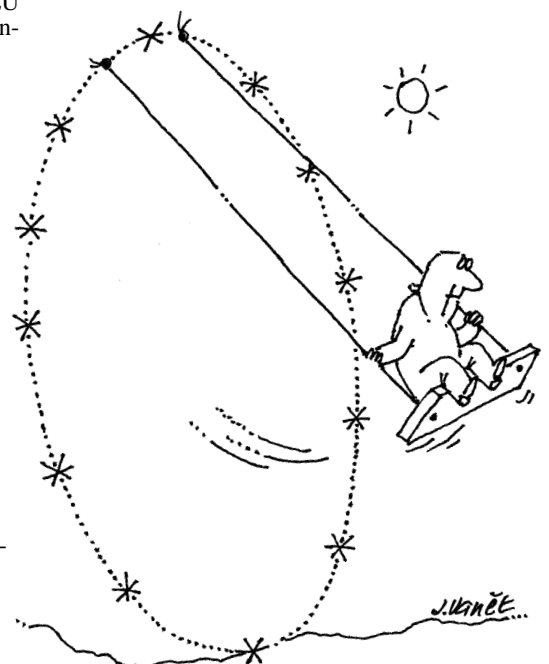
Vytvorenie Konventu o budúcnosti Európy je výrazným posunom vpred v snahe vytvoriť platformu pre diskusiu, do ktorej má byť vtiahnutá čo najširšia verejnosť. Je odpoveďou na kritiku, ktorá nasledovala po Maastrichte, Amsterdame a Nice, že dôležité rozhodnutia o podobe a fungovaní EÚ boli urobené bez toho, aby občania členských krajín mohli náležitým spôsobom do tejto diskusie vstúpiť. Popri dimenzii verejnej diplomacie má však Konvent aj ambíciu túto širokú rozpravu pretaviť do návrhu Ústavnej zmluvy, ktorý bude podkladom pre rokovanie následnej medzivládnej konferencie. Silnejú dokonca hlasy, aby k rozhodujúcim stretom záujmov a kompromisom došlo práve v Konvente a zabránilo sa tak otvoreniu povestnej Pandorinej skrinky v medzivládnej konferencii. Každý totiž vie, že jej zatvorenie je politicky mimoriadne náročné a konečný spoločný menovateľ je oveľa nižšie, ako by si všetci účastníci želali.

V súčasnosti slovenská vláda pripravuje svoju komplexnú pozíciu k otázkam, ktoré sú predmetom rokovania Konventu, resp. k jednotlivým návrhom článkov Ústavnej zmluvy. Z tohto dôvodu ako zástupca vlády SR v Konvente nechcem v nasledujúcich riadkoch pre-

zentovať formálne stanoviská SR, ide skôr o moje postrehy k niektorým otázkam reformy Únie.

Veľké výzvy, a vypracovanie Ústavnej zmluvy takou výzvou nesporne je, často so sebou prinášajú zjednodušujúce tvrdenie. Preto sa aj pri reforme Únie často uvažovanie dostáva do vzorca federalizmus versus intergovernmentalizmus. Samotná zložitost' vzťahov v Európe, diverzita existujúcich tradícií, kultúr a záujmov pritom vylučuje možnosť riešenia na základe takéhoto jednoduchého vzorca.

Pri pohľade na usporiadanie dnešnej EÚ je zrejme, že rýdzo medzivládne usporiadanie EÚ bolo vývojom prekonané a už dnešný stav v EÚ prekračuje Rubikon nielen medzinárodnej organizácie, ale aj konfederácie a skutočne vykazuje mnohé znaky federácie. Hovorí ale preto automaticky o federalizácii EÚ a hľadať riešenie jej budúceho usporiadania v aplikácii známych federálnych modelov na podmienky EÚ nie je správnu cestou.

Európska únia vždy hľadala svoju vlastnú cestu. Na začiatku 21. storočia EÚ dospela do etapy, kedy „step by step“ prístup k integrácii dosiahol svoje limity. Najmä 90-te roky priniesli značnú ťažkopádnosť do integračného procesu, pretože to bolo obdobie kompromisov budovaných na kompromisoch predchádzajúcich. Maastrichtská zmluva znamenala veľký politický posun svojej doby, čoskoro sa však ukázal nedostatočným, čo priviedlo európskych lídrov do Amsterdamu. Amsterdamský kompromis ponechal za sebou otvorené otázky, ktoré mali byť riešené v Nice. Zmluva z Nice ani nestihla vstúpiť do platnosti a už bol zvolaný Konvent o budúcnosti Európy, ktorý má pripraviť hĺbkovú reformu Únie.

Politické prešľapovanie EÚ na mieste z 90-tych rokov sa ukázalo ako ďalej neutržateľné. Prispeli k tomu nové výzvy 21. storočia, ktorým dominovalo najmä bezprecedentné rozšírenie a globalizácia prinášajúca nové hospodárske, bezpečnostné a zahraničnopolitické výzvy. Európska únia sa rozhodla pre „generálnu opravu“, ktorej vyjadrením má byť usporiadanie pomerov v EÚ v rámci jednej, stručnej, prehľadnej a občianom zrozumiteľnej ústavnej zmluvy.

Táto „generálna oprava“ ale nemôže znamenať revolúciu v zmysle vytvorenia centralizovaného superštátu, vybaveného všetkými atribútmi národných štátov, ktoré Úniu tvoria.

Ústavné usporiadanie EÚ musí rešpektovať kontinuitu vývoja, ktorej vyjadrením by sa mal stať práve medzištátny charakter integrácie a komunitárny model rozhodovania, a teda nájdenie novej rovnováhy medzi medzivládnyimi a federálnymi prvkami v EÚ, zodpovedajúcej podmienkam 21. storočia.

Európska únia sa nemôže stať entitou nadradenou členským štátom, suverénom, ktorý splnomocňuje členské štáty na konanie v istých oblastiach. Legitimačný mechanizmus európskeho rozhodovania je presne opačný. Zdrojom legitimacy EÚ sú a musia zostať členské štáty. Základným princípom EÚ musí zostať skutočnosť, že EÚ koná len tam, kde členské štáty na ňu preniesli svoju pôsobnosť.

Nové usporiadanie EÚ by sa tiež nemalo stať skostnatým mechanizmom, ktorý zakonzervuje daný stav. Budúca EÚ potrebuje flexibilitu nielen v zmysle prenášania ďalších kompetencií na európsku úroveň, ale aj naopak. Nové usporiadanie EÚ musí umožňovať decentralizáciu a dereguláciu pre prípady, keď sa ukáže, že spoločné rozhodovanie a unifikovaná právna úprava už nezodpovedá podmienkam svojej doby.

Diskusii o budúcnosti Európy na začiatku tohoto roka dominoval francúzsko-nemecký návrh inštitucionálnej reformy, ktorý vyvolal nevídanú polemiku. Paradox tejto situácie spočíval v tom, že doposiaľ najvýraznejšiu diskusiu vyvolala iniciatíva, ktorá sa nezrodila v Konvente, ale prišla de facto „zvonku“. Niet sa čomu čudovať – vplyv Francúzska a Nemecka na dianie v EÚ je tradične kľúčový. V každom prípade ale táto iniciatíva

va jednoznačne dala najavo, kto zostáva pánom európskej integrácie – t.j., že posledné slovo v diskusii budú mať členské štáty a ich vlády v rámci medzivládnej konferencie.

Po francúzsko-nemeckom návrhu prevzalo iniciatívu predsedníctvo Konventu predložením prvých dvoch balíkov ústavných článkov. Vzhľadom aj na vyššie uvedené je otázne, či voľba pojmu **ústavy** je vhodná a správna, keďže budúca „ústava“, Európy bude medzinárodnou zmluvou uzatvorenou členskými štátmi Únie. Vhodnejšie je preto použiť síce menej emotívny, ale o to presnejší a správnejší pojem **ústavná zmluva**.

Otázky vyvoláva aj spôsob predloženia návrhu ústavných článkov. Hovoriť o hodnotách Únie bez poznania preambuly jej ústavnej zmluvy, hovoriť o delbe kompetencií vo všeobecnosti, bez poznania druhej časti ústavnej zmluvy upravujúcej konkrétne implikácie tejto delby kompetencií, je síce možné, sponchybné je však kvalita tejto diskusie. Diskutujeme totiž bez poznania všetkých súvislostí a možných dôsledkov našich rozhodnutí.

Podobná je situácia, pokiaľ ide o časový priestor poskytnutý predsedníctvom Konventu pre pripomienkovanie navrhovaných ústavných článkov. V tomto prípade nejde len o ohrozenie kvality, ale aj legitimacy celého procesu, pretože poskytnutý časový priestor nie je dostatočný ani len na konzultácie s odbornými kruhmi, nieto ešte na predloženie navrhovaného textu na verejnú diskusiu.

Napriek tejto časovej tiesni členovia Konventu predložili len k prvým 16 článkom navrhovanej ústavnej zmluvy vyše 1200 pozmeňovacích návrhov. Opäť to vyvoláva otázky, do akej miery je možné v tak krátkom časovom slede zohľadniť takéto množstvo pripomienok zo strany samotného predsedníctva.

Aby vyššie uvedené poznámky nevyzneli len ako kritika predsedníctva Konventu, je potrebné na jeho obranu povedať, že sa dostal do tejto situácie v istej miere nezávinene. Činnosť Konventu je limitovaná júnom tohto roku a hoci tento termín bol približne známy už v čase začatia činnosti Konventu, prvé dve etapy jeho pôsobenia – počúvanie názorov a hľadanie odpovedí – nebolo možné obísť. Skôr naopak. Možno sa stretnúť aj s názormi, že niektoré témy neboli doposiaľ dostatočne vydiskutované. Faktom zostáva, že predsedníctvo Konventu je pod tlakom politických rozhodnutí prijatých v Laeken a Kodani, ktoré ohraničili činnosť Konventu júnom 2003. Je pravda, že v čase Laekenského summitu možno len najväčší optimisti verili, že by proces mohol dospieť k prijatiu ústavnej zmluvy. Kto ale poniesie politickú zodpovednosť, ak sa ústavná zmluva prijme pod časovým tlakom na úkor kvality.

Čo tlačí Európsku úniu do takejto časovej tiesne? Dôvody, kvôli ktorým sa uskutočňuje reforma Únie, sú jasné a nespochybniteľné. Ohrozí však Úniu, ak sa jej reforma posunie povedzme o pol roka? Po páde ko-

munizmu, možno aj v dôsledku revolučnej eufórie v '89-tom, sa hovorilo, že členmi EÚ sa staneme do 5, maximálne 10 rokov. Dnes je jasné, že reálne nám to potrvá 14 a pol roka. Bude to skutočne znamenať katastrofu, ak sa prijatie ústavnej zmluvy posunie o niekoľko mesiacov? Kvôli zachovaniu symboliky sa môžeme zísť k podpisu ústavnej zmluvy v Ríme kedykoľvek, aby tak bola potvrdená cesta „Rím 1957 – Rím 2004“.

Časový stres nemožno odôvodniť ani rozšírením Únie. Po prvé reforma z Nice vytvorila základné predpoklady pre fungovanie rozšírenej EÚ. Z dnešného hľadiska ju možno označiť za reformu na prechodné obdobie, než sa prijme hĺbková reforma Únie. Európska únia teda bude fungovať aj po rozšírení. Po druhej ústavná zmluva bude podliehať následnej ratifikácii, a teda nenaobdobne účinnosť ku dňu vstupu nových členských štátov 1. mája 2004, hoci by aj bola podpísaná počas rímskeho summitu v decembri 2003. Do tretice – Deklarácia z Nice, ktorá celý proces hĺbkovej reformy Únie odštartovala, stanovila podľa pôvodného časového harmonogramu konanie medzivládnej konferencie na rok 2004.

Naopak, práve rozšírenie Únie, jej reforma a vzájomný vzťah týchto dvoch procesov vyvolávajú čoraz väčšie pochybnosti v kandidátskych krajinách. Verejnosti sa len ťažko vysvetľuje, prečo bude rozhodovať v referende o vstupe do EÚ podľa stavu, aký poznáme po Nice, ale reálne bude vstupovať už do Únie s novou ústavnou zmluvou. Tieto pochybnosti verejnosti by bolo možné vyvrátiť len plnohodnotnou a rovnocennou účasťou zástupcov kandidátskych krajín na blížiaci sa medzivládnej konferencii, t.j. účasťou tak na jej **rokovaní** ako aj **rozhodovaní**. Som si vedomý právnych prekážok. Tie sa však pri dostatočnej politickej vôli dajú odstrániť. Nemôže však byť jedno, s akým pocitom vstúpi do novej Únie jej nových 80 miliónov občanov z 10 nových členských štátov.

Nakoniec to nesie so sebou aj jedno veľké riziko. Po skúsenostiach z Írska sa musí rátať aj s možnosťou, že niektorý z nových členských štátov si pre ratifikáciu zvolí referendum. Ponechám v rovine rečnickej otázky odpoveď na to, ako budú hlasovať občania, ak odporcovia ústavnej zmluvy budú argumentovať tým, že „nehlasujte za ústavnú zmluvu, na prípravu ktorej ste neboli rovnocenne pripustení“.

Pokiaľ ide o substantívnu stránku diskusie, francúzsko-nemecký návrh vzbudil našu pozornosť v niekoľkých smeroch. Určité obavy spočívajú v možnosti vytvorenia nového mocenského centra v Únii. Nejde tu o obavu z možného posilnenia Rady na úkor ďalších inštitúcií. Ide o obavu z vytvorenia samostatného mocenského jadra v rámci Rady ako takej, resp. aj mimo nej, v prípade, že by bol vytvorený inštitút full-time predsedu Európskej rady, ktorý by nebol volený spomedzi členov Európskej rady. Ak nie sme úplne naivní, musíme si byť vedomí faktu, že každá nová inštitúcia, každý nový úrad, má tendenciu kumulovať prá-

vomoci, aby tak zdůvodnil opodstatnenost svojej existencie. Preto sme pri koncipovaní našej vízie inštitucionálnej reformy vychádzali zo zachovania základných zložiek inštitucionálnej architektúry EÚ a našu pozornosť sme orientovali na nájdenie novej interinštitucionálnej rovnováhy, ktorá by lepšie zohľadňovala podmienky EÚ na začiatku 21. storočia a ktorá by vychádzala zo vzájomnej prepojenosti troch základných princípov, na ktorých je budovaná nová, resp. vynovená EÚ – občianskeho, národno-štátneho a komunitárneho princípu.

Osobitnou kapitolou úvah o budúcej EÚ je oblasť jej zahraničnej a bezpečnostnej politiky. Za základný problém považujem to, že čím väčšia je frustrácia z neschopnosti EÚ dosiahnuť spoločné pozície ku kľúčovým zahraničnopolitickým otázkam, tým viac sa diskusia o SZBP koncentruje na inštitucionálne usporiadanie. Považujem to za omyl, ktorý vedie k premise, že dokonalé inštitúcie sú kľúčom k jednotnému hlasu EÚ. Do značnej miery je výrazom tohto prístupu aj francúzsko-nemecký návrh na vytvorenie funkcie ministra zahraničných vecí Únie. Nezdá sa mi, že by SZBP bola bývala na tom lepšie v predchádzajúcom období, napr. počas balkánskych konfliktov či diskusie o ICC, ak by už vtedy mala svojho ministra zahraničných vecí. Som presvedčený, že frustrácia by bola ešte väčšia. Stačí si len predstaviť, v akej situácii by sa ocitol minister zahraničných vecí EÚ napríklad v dnešnej kríze v súvislosti s Irakom. Tu nepomôžu inštitúcie. V EÚ totiž nejstuje spoločný strategický pohľad na základné témy, ktoré sú predmetom SZBP. Logicky sa to naplno prejaví vždy, keď má EÚ zaujať pozíciu v konfliktných situáciách. Práve pri Iraku sme sa stali svedkom absurdného prístupu Únie, keď po neschopnosti definovať svoju politiku voči irackému režimu preorientovala SZBP na posudzovanie toho, ako sa ten ktorý štát stavia k politike USA. Som presvedčený, že Slovensko a ďalšie krajiny svojim postojom v irackej kríze nielenže nijako nepoškodili SZBP, ale naopak, výrazne pomohli odhaliť jej základný problém.

Vo vyššie uvedených myšlienkach som zámerné vypustil úvahy o „veľkých“ a „malých“ štátoch EÚ, hoci o tomto „konflikte“ sa na pôde Konventu často hovorí. Toto vnímanie je značne zjednodušené. Vypichnúť totiž jeden bod, hoci zásadný, zo širokej agendy Konventu a na jeho základe formovať dva nezmieriteľné tábory je nekorektné. Ústavná zmluva musí byť akceptovaná všetkými členskými štátmi a čo najširšou väčšinou ich občanov. Nemôžeme čakať, že bude ideálna, hlavne by sme sa však mali vyhnúť jej hodnoteniu na základe známych stereotypov. Nie je totiž dôležité, či s finálnym textom budú spokojní teoretici federalistického alebo iného modelu. Rozhodujúce je, či Únia bude plniť lepšie ako v predchádzajúcom období to, čo od nej očakávajú členské štáty a ich občania.

Střední Evropa: znovu objevit, co bylo dříve samozřejmé

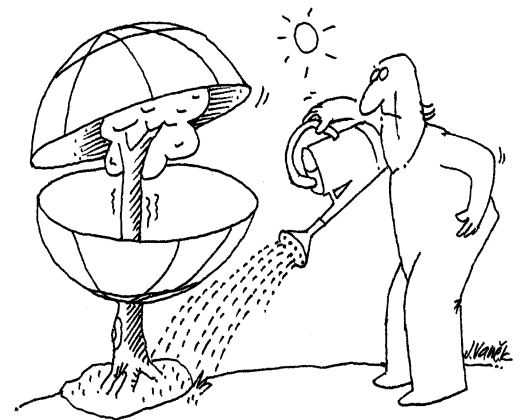
ERHARD BUSEK

Spor o Evropu se vyznačuje dominancí ekonomie. Mluví se o prognózách hospodářského růstu, o vývoji kursů eura, o důsledcích rozšíření, stejně jako o vědecké, technologické a hospodářské konkurenci se Spojenými státy. Víze o Evropě prakticky zmizely.

Ve skutečnosti ale nemůže být pravdou, že jediný význam rozšíření Evropské unie spočívá v otázce volného pohybu pracovních sil nebo ve zvyšující se intenzitě dopravy. Rozdíly mezi bohatstvím a chudobou představují bezpochyby důležitou otázku, ale v souvislosti s budoucností kontinentu nehrají rozhodující roli. Musíme hledat možnosti, jak redukovat či odstranit třecí plochy a jaké druhy pomoci máme k dispozici. Lidský život přece také není omezen na otázky příjmu nebo možnosti trávení volného času. Pro náš plnohodnotný život hrají rozhodující úlohu rovněž vzdělání, věda a kultura.

Kultura podává zprávu o vnitřní síle společnosti. Přínos Evropy v rámci utváření tohoto světa nebyl pouze hospodářský, ale především kulturní a vědecký. Když se chceme identifikovat, poznáváme se navzájem v kulturních vyjadřovacích formách. Kultura stolování o nás podává zprávu stejně tak jako architektura, ráz krajiny nás utváří stejně tak jako hudba. V literatuře poznáváme lidské epochy stejně jako ve vyjadřovacích formách výtvarného umění. Rozšíření Evropské unie vyžaduje znovuobjevení kulturních propojení. Znalost „jinakosti“ má rozhodující význam právě v souvislosti s třecími plochami, které vedou bolestným způsobem nejen k novým nacionalismům, nýbrž dokonce k zapalování domů. Lidé musejí být informováni o tom, proč se někdo jinak obléká, proč vyznává jiné tradice, vede jiný druh života a přemýšlí v jiných duchovních kategoriích. Nestačí se pouze domnívat, že můžeme rychleji dosáhnout vzájemné blízkosti, nebo dokonce všechno společně prožívat. Musíme být rovněž schopni s tím zacházet. To vyžaduje znalost a tu si člověk nevytváří automaticky. Teprve mladá generace to má mnohem snadnější, protože se ve svých životních formách snadněji vzájemně setkává a protože žije v kulturních vyjadřovacích formách, které jsou pro ni již od počátku smíšenější.

Nová stará Evropa musí znovu objevit to všechno, co bylo před první světovou válkou ještě samozřejmé. Nejde o to vyvíjet nostalgické nálady kvůli starým časům, nýbrž poznat, jak se mnohé stávalo společným produktem, který generace našich prarodičů s naprostou samozřejmostí považovala za svůj, kdežto my dnes vůbec nevíme, jak to mohlo být možné. Zcela primitivním příkladem může být „palačinka“, najdeme ji totiž na jídelním lístku v celé střední Evropě. I ja-

zykově se dá snadno poznat, protože ji s trochou fantazie nalezneme ve všech středoevropských jazycích. Teprve severoněmecký „Pfannkuchen“ je zabydlený v jisté kulturní distanci. Kdo je náročnější, může toto promísení objevit v nejrůznějších kulturních oblastech. Secesní stavby nenajdeme pouze ve Vídni, ale zrovna tak v Praze, Budapešti, Bratislavě, Krakově, Lublani, Záhřebu, i v Lembergu a Černovicích. Budovy na to samy o sobě nestačí, ale jsou základními kameny vzájemnosti. Kdo analyzuje hudbu našeho prostoru, zjistí, k jak nepředstavitelnému vzájemnému oplodňování docházelo, od polky, přes čardáš až k turecké janičárské hudbě. Očividně bylo pro Franze Schuberta samozřejmější zkomponovat „Turecký pochod“ než dnes pro nás žít s těmito vyjadřovacími formami. Pokoušet se pochopit pražskou literaturu bez atmosféry tohoto města spočívající v promísení českých, německých a židovských elementů je zrovna tak nemožné, jako zkoumat vídeňskou operetu a ignorovat její maďarské vlivy. Tento seznam lze libovolně prodlužovat. Podivná je na tom pouze skutečnost, že si toho dnes již nejsme vědomi. Dokonce i ze selhání starých časů se můžeme naučit mnohé pro novou Evropu.

Přítom se tolik procesů z tehdejší doby podobá dnešku. Renomované fotbalové kluby získávají posily z jihovýchodní Evropy. V operních domech a divadlech jsou národnosti zrovna tak promíchané jako v oblasti vědy a hospodářství. Přiblížili jsme se sobě mnohem více, než si sami připouštíme. Přimlouvám se za to, abychom namísto debaty o multikulturalismu začali tyto skutečnosti akceptovat.

Co tedy vyplývá z této analýzy? Musíme se na tyto nové skutečnosti zaměřit a vytvořit z nich to nejlepší. Média nám již bohužel začala naše sousedy přibližovat všemi prostředky. Média typu vzdělávacích domů jsou na té samé cestě jako vědecká zařízení a kulturní instituce. Občas by bylo vhodné, kdybychom přestali neustále slyšet pouze negativní zprávy o svých sousedech, ale naopak zmínili to pozitivní. Přejeme si, abychom ostatními nebyli stále strkáni do určité příhrádky. Samozřejmě musejí tyto procesy začít ve školách. Tyto procesy však rovněž žijí z toho, že se dějí v každodenním životě. Vývoj k „regionálnímu partnerství“ považují v praxi za mnohem pokročilejší, než o co sami usilujeme.

Po dlouhou dobu byla velmi slabě rozvíjena pouze diskuse o společných perspektivách. Poté, co „regionální partnerství“ nikdy nezískalo prostor ve veřejné diskusi a společné kulturní kořeny byly pokládány za samozřejmost, zůstala tato část v zásadě přirozeného důsledku rozšíření EU nedoceněná. Zlepšilo se to teprve krok za krokem, a sice prováděním celé řady kulturních, hospodářských a politických aktivit ve všech kandidátských zemích Evropské unie.

V oblasti kultury se stalo samozřejmostí, že naši sousedé bydlí ve středu Evropy zrovna tak jako my. V hospodářské rovině se otevření na východ stalo naprostým úspěchem, v rovině kulturní se stalo samozřejmostí. Naši míru uvědomění musíme adaptovat a o trochu více se z ní radovat. Barevnost regionu, v němž jsme doma, je nejlepší odpovědí na uniformovanou, globální civilizaci, odpovědí, která ruší pochyby o tom, kde je vlastně vůbec náš domov. Domov „střední Evropa“ tím získává nový význam, regionální partnerství je cestou tam, kde se novým způsobem setkáváme se starými samozřejmými společnými hodnotami.

Obecně ale zůstává otázka, do jaké míry se již akceptaci „jinakosti“ podařilo uskutečnit. Získali jsme zatím schopnost stýkat se se sousedy s vyšší mírou samozřejmosti, ale skutečná hloubková znalost nám bezpochyby ještě schází. Toto rozšíření ducha a srdce stojí ještě před námi a jistě ani ve zmíněných dobách nebylo zcela uskutečnitelné.

Je nepochopitelné, že v tom množství šancí, které se nám otevřely v roce 1989, neustále registrujeme pouze problémy a těžkosti. Vlastně je to radost mít na všech světových stranách sprátené sousedy. Nebyl to žádný požitek žít u železné opony a být stále východní hranicí svobodného světa nebo Evropské unie. Radost je, že se těžiště kontinentu posunulo do středu, tam, kde jsme doma. Tím jsme se jistým způsobem stali o mnoho bohatšími, což nemůžeme chápat pouze materiálně, nýbrž především duchovně a kulturně. Není to snad dobrá perspektiva pro 21. století, pro Rakousko a střední Evropu? Karl Kraus nás kdysi popsal jako „pokusnou stanicí pro zániky světa“. V rámci minulého století nebyla tato výpověď zas až tak chybná. Dnes můžeme být „laboratoří pro budoucnost Evropy“ – pokud budeme chtít!

○

Česká zahraniční politika v evropském prostoru

RADOMÍR KARLÍK

Vstup České republiky do Evropské unie završí transformační etapu vývoje české zahraniční politiky a otevře nový prostor pro její další působení. Jestliže se hlavní pohnutkou transformační fáze stalo úsilí o začlenění do evropských integračních struktur, dosažení vytčeného cíle ukazuje, že dosud šlo spíše o fázi přístupu k nástrojům, testování možných partnerství a vymezování akčního prostoru reálné zahraniční politiky. Limity české diplomacie nejsou nadále určovány pouhým integračním idealismem, ale reálnou pozicí malého středoevropského státu na jedné straně a křížujícími se zájmy evropských mocností při vytváření společné zahraniční a bezpečnostní politiky na straně druhé.

Období integračního idealismu

Polistopadové obecně deklarované směřování „zpět do Evropy“ postupně získávalo jasnější důrazy. Evropský gravitační pól ležel v západním integračním společenství (EU), nikoli ve východních emancipačních projektech (Visegrád, CEFTA)¹⁾. Ty byly navíc hodnoceny instrumentálně podle míry přidané hodnoty, využitelné na cestě do integrované Evropy. Obezřetnost při rozvoji vzájemných vztahů bývalých partnerů ze socialistického bloku pramenila jak z radikálního vymezení posttotalitní identity nových demokracií (západní vs. východní), tak z obavy z kompromisních řešení demokratického vývoje. Důsledkem rezervovaného přístupu ke spolupráci byl nárůst rivalit, odstředivých tendencí a postupné umrtvování obnoveného partnerství.

V českém prostředí byl proces odputávání se od východu utvrzen rozpadem československého státu (1993) a geopolitickým vymezením vůči dunajskému regionu. Slovensko a Maďarsko tak představovaly východní Evropu, zatímco Česká republika se definovala jako středoevropský stát. Citlivě byly vnímány rostoucí ambice regionálně silného Polska dominovat politickému dialogu v oblasti. Politické partnerství, založené na platformě visegrádské skupiny, přirozeně nemohlo najít v měnící se situaci silnější impulsy pro další rozvoj.

Česká východní politika nadále striktně sledovala ekonomickou stránku spolupráce a stavěla se proti jakýmkoli snahám rozšířit ji nad rámec liberalizace vzájemných obchodních vztahů. Obavy, že alternativní uspořádání regionu střední a východní Evropy (SVE) by mohlo představovat ústupek od prozápadní orientace státu, tlumily podněty k těsnější spolupráci²⁾ a vytvářely půdu pro

vzájemnou rivalitu postkomunistických zemí. Ta byla násobena i samotným charakterem přístupového procesu k integrované Evropě, přestože Unie pobízela k vytváření těsnější regionální spolupráce států SVE. Proces přibližování byl pojat jako soutěž s pravidelnými hodnotícími zprávami a do poslední chvíle otevřeným počtem konečných členů. Česká diplomacie citlivě vnímala možné brzdicí účinky východní spolupráce a výrazně individualizovala své integrační směřování.

Ekonomický profil české zahraniční politiky převažoval i v celoevropském kontextu. To bylo částečně odrazem stavu integrovaného evropského společenství a jím předkládaných receptů pro země usilující o přičlenění. Společnou zahraniční politikou byla integrovaná Evropa vybavena teprve na počátku 90. let (Maastricht, 1992) a její utváření otevřelo otázku vztahu národních politických identit. Emancipační sentimenty posttotalitní společnosti tak byly rázem konfrontovány s opačně směřujícími tendencemi k nadnárodní politické identitě.

Nevyjasněné rysy evropské identity a protichůdné přístupy v samotné Unii vedly k důrazu na ekonomicko-právní konvergenci žadatelů o vstup.³⁾ Politické ukotvení kandidátů v evropském prostoru tak zůstalo vymezeno obecnými hodnotami a integračním idealismem, což umožňovalo značnou volnost jejich zahraniční politiky.

Snaha zřetelně se vymezit vůči východu a obejít kontroverzní vytváření nadnárodní politické příslušnosti vedly českou diplomacii k definování politické identity v atlantickém prostoru, ve vazbě na Spojené státy. Atlantické upnutí české diplomacie bylo v souladu s etikou euro-amerického

partnerství, které svou setrvačností přežívalo i po konci studené války. Politicko-bezpečnostní vazby na Spojené státy v rámci NATO tak byly vhodným doplňkem ekonomických reforem prováděných podle šablon Evropské unie.

Strategické výzvy pro českou diplomacii

Od konce 90. let se EU snaží aktivněji vytvářet svou politickou dimenzi a prosadit vlastní identitu v mezinárodní politice.⁴⁾ To vytváří napětí jak uvnitř Unie samotné, tak v euro-atlantických vztazích.

Formování nadnárodní politicko-bezpečnostní etiky jen těžko překonává přežívající národní sentimenty evropských vlád. Průchodným řešením se zdá být forma zesílené spolupráce v tzv. vícerychlostní Evropě nebo systém rovnováhy strategických koalic. Napětí mezi Evropou a Spojenými státy sílí úměrně tomu, jak oba póly Atlantiku vymezují své sféry zájmu, a především své osobité formy mocenské diplomacie. Pnutí na obou hladinách vztahů staví českou zahraniční politiku před úkol zvážit reálné možnosti a důsledky politické akce našeho státu. S blížícím se členstvím České republiky v Evropské unii se tento úkol stává o to aktuálnějším.

Česká republika patří k evropské semi-periferii; i jako formální člen Unie dosáhne plné hodnoty integrační dividendy až v delším výhledu. Svůj vliv může úspěšněji multiplikovat v subregionálních koalicích než na celoevropské úrovni. V úvahu přichází několik forem takového partnerství: východní blok, osa Berlín – Praha – Vídeň, transregionální ad hoc koalice.

Překážky, které bránily užší koordinaci vnějších vztahů kandidátských zemí SVE, mohou blokovat jejich spolupráci i jako členů Unie. Identita východního bloku jako zóny věcných aspirantů na příslušnost k evropskému tvrdému jádru bude spíše podněcovat soutěž, než stmelovat přístupy.

Na druhou stranu je možné, že se východní blok prosadí jako ak-

tivní činitel evropské zahraniční politiky v jihovýchodní dimenzi. Náznaky takové spolupráce existují. Vísegrádská skupina obnovila činnost ve snaze podpořit probuzené integrační ambice Slovenska.⁵⁾ Středoevropská iniciativa zaměřila svou pozornost na obnovu válkou zasažených států bývalé Jugoslávie a aktivně se podílí na provádění Paktu stability pro Balkán.⁶⁾ Východní blok nemusí hrát pouze roli přímluvce jihovýchodních států na jejich cestě do evropských struktur. S rozšiřováním geostrategického záběru společné zahraniční a bezpečnostní politiky EU může převzít politicko-bezpečnostní odpovědnost za jihovýchodní zahraničí Unie.

Odlišný profil zahraniční politiky by pro Českou republiku představovala orientace západním směrem na germánskou osu. Taková politika by odpovídala převažujícím ekonomickým vazbám českého státu a potvrdila jeho místo ve spádové oblasti německé moci.

I když v novodobé zahraniční politice germánské osy převažuje přístup sebeomezování nad otevřeným projevem mocenských zájmů, je pravděpodobné, že obrozené sebevědomí německého státu zasáhne i do formování strategické stránky vnějších vztahů Evropské unie. Česká diplomacie by tak mohla výrazně multiplikovat svůj vliv parazitováním na dominantní roli Německa v evropských záležitostech.⁷⁾ Míra prosazení českého vlivu by se přitom odvíjela jak od schopnosti české strany přijmout německé politické směrnice, tak od úspěšnosti německého prvku v konkurenci evropských zahraničněpolitických vizí.

Provázat české zájmy s německým vlivem však nebude jednoduché. Překážkou je tradiční vymezování české identity vůči německému prostředí, které se prakticky promítá do přežívající atmosféry pocitů vzájemných křivd.⁸⁾

Podobné sentimenty nově zaznívají i z rakouské strany. Rakousko však úspěšně tlu-

čí svůj mocenský potenciál závazkem neutrality, a vazba na něj se tudíž jeví jako méně citlivá. Navíc Vídeň nedávno sama přišla s podnětem k založení regionálního strategického partnerství.⁹⁾ To by mělo sledovat výrazný regionální vliv především kontrolou transportní infrastruktury ve středoevropském prostoru.

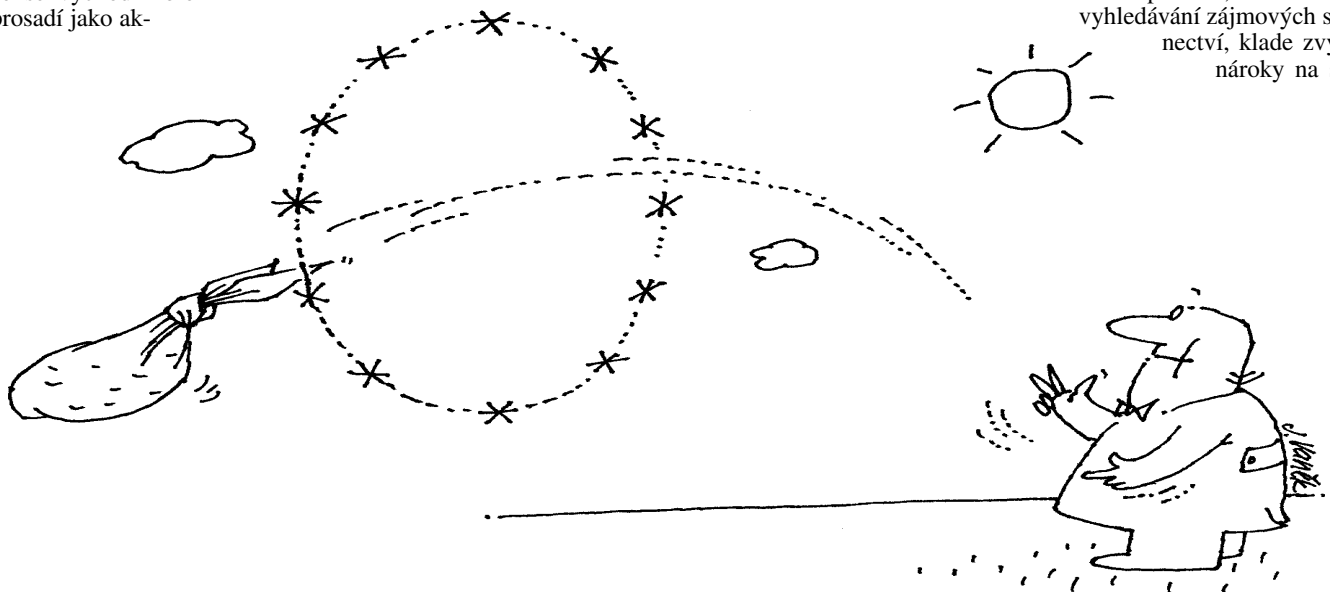
Strategické „smíření“ s Rakouskem by české diplomacii pomohlo překonat politické tabu, kterým je účast našeho státu na germánském vlivu v evropských otázkách. Zájmově jednotná osa Berlín – Praha – Vídeň má šanci stát se stěžejním mocenským regionem Evropské unie.

Vytváření ad hoc partnerství za účelem sledování určitých společných zájmů nabízí české zahraniční politice relativní volnost. Taková strategie sice vytváří silnou iluzi politické autonomie, svou nedůsledností však vede k tříštění vlivu.

Příkladem české účasti v zájmových koalicích může být česko-řecký plán,¹⁰⁾ který v době vrcholící letecké kampaně v kosovském konfliktu požadoval okamžité přerušování vojenských operací a zahájení mírových jednání. Svou iniciativou se oba státy hlásily k solidaritě s národy bývalé Jugoslávie. Aktuálním případem jsou rozšířené české konzultace se státy Beneluxu.¹¹⁾ Partnerství sleduje zájem na dostatečné formální reprezentaci malých států v nadnárodní struktuře Unie a pravděpodobně zůstane časově omezeno na období probíhající institucionální reformy Unie.

Český příklon ke skupině zemí zdůrazňujících roli atlantických vazeb v evropské bezpečnostní politice je dozvukem posttotalitního vývoje našeho státu a s ním spojeným idealismem. Ačkoli má atlantismus v české diplomacii silné lobby,¹²⁾ nepředstavuje perspektivní volbu pro českou zahraniční politiku. Význam atlantických vazeb se bude snižovat úměrně tomu, jak poroste bezpečnostní soběstačnost EU; navíc bude negován vznikající transatlantickou strategickou soutěží.

Zahraněční politika, která staví na vyhledávání zájmových spojení, klade zvýšené nároky na státní

diplomacii. České republice může posloužit jako barometr k testování předešlého zájmu v evropském prostoru, může ji ale také prohrát zásadnější vliv v jeho politickém utváření.

Dne 1. května 2004 se Česká republika pravděpodobně stane členem Evropské unie. S blížícím se datem vstupu se množí úvahy o roli českého státu v integrované Evropě. Diskuse o české zahraniční politice musí být zproštěna historických předsudků, politického idealismu a obecných frází o národní identitě. Musí kriticky zvážit možnosti českého státu prosadit svůj vliv v evropském politickém prostoru. Musí nezaujatě posoudit váhu možných partnerství a jejich šanci násobit efekt zahraničněpolitické akce českého státu. Předložená analýza má být příspěvkem k takové diskusi.

¹⁾ Visegrádská spolupráce vzešla z politické iniciativy prezidentů ČSFR, Maďarska a Polska v únoru 1991; CEFTA (Středoevropská zóna volného obchodu) byla založena v prosinci 1992 jako nástroj liberalizace vzájemných obchodních vztahů zemí visegrádské skupiny, později došlo k jejímu rozšíření o další postkomunistické země (Rumunsko, Bulharsko).

²⁾ Podněty vznikaly převážně v rámci CEFTA; šlo např. o návrhy Slovenska a Polska rozšířit zónu volného obchodu o svobodu pohybu osob a kapitálu, či koordinovat politiku kandidátských zemí vůči EU; viz Cihelková, Eva a kol., Světová ekonomika. Regiony a integrace. Grada, Praha 2002, str. 91.

³⁾ Rámcová kritéria pro vstup do EU (tzv. kodaňská kritéria) představují vyvážené požadavky ekonomické a politické připravenosti žadatelů. Následně přijatá tzv. předvstupní strategie a Bílá kniha přípravy zemí SVE na přičlenění k vnitřnímu trhu již zcela obrací důraz na ekonomickou stránku konvergence žadatelů o vstup.

⁴⁾ Jde o vytváření autonomních nástrojů EBOP a přijímání společných strategií pro oblasti klíčového zájmu EU (Rusko, Ukrajina, Středomoří, Balkán).

⁵⁾ Tzv. Tatranské prohlášení zemí visegrádské skupiny z prosince 1999.

⁶⁾ Středoevropská iniciativa vznikla v listopadu 1989 jako fórum pro politickou a hospodářskou spolupráci. Vedle Rakouska a Itálie se jejími členy staly transformující se země střední a východní Evropy.

⁷⁾ Srov. Robejšek, Petr. Výzvy české diplomacie na počátku 21. století; Mezinárodní politika 4/2002, ÚMV Praha, str. 30–32.

⁸⁾ Nacistická okupace českého státu, poválečný odsun německého obyvatelstva z českého území, tzv. sudetoněmecká otázka.

⁹⁾ Iniciativa rakouské diplomacie z počátku roku 2001.

¹⁰⁾ Viz Mezinárodní politika 6/1999, ÚMV Praha, str. 31–33.

¹¹⁾ Srov. Konvent nám pomůže se zamyslet nad naším členstvím v Evropské unii (pořehovor s Janem Kohoutem), www.integrace.cz/integrace/clanek.asp?id=612 (18. 12. 2002).

¹²⁾ Srov. Zahradil, Jan. Rozpouštění zahraniční politiky ČR, Mezinárodní politika 12/2002, ÚMV Praha, str. 8.

Hnutí Hizbullah v procesu „libanonizace“

JAN ŠNAIDAUF

Následující stať je úryvkem z obsáhlé studie nazvané „Libanonský Hizbullah – vznik a transformace hnutí v období 1982–2000“¹⁾ a napsané pro Ústav Blízkého východu a Afriky na Filozofické fakultě UK. Studie se – po úvodním seznámení s historickým vývojem šíitské muslimské menšiny v Libanonu – věnuje zlomovým událostem kolem izraelské invaze v roce 1982. S přihlédnutím k vnitřním i vnějším vlivům zkoumá příčiny, okolnosti a důsledky vzniku nového šíitského odbojového hnutí, které se nedlouho poté ustavilo jako vojensko-nábožensko-politický subjekt známý pod jménem Libanonský Hizbullah.

Jádrem práce je srovnání dvou následujících etap ve vývoji hnutí: prvotní radikálně panislámské, nábožensky militantní a později politicky adaptované, integrované do státního zřízení Libanonu. Důraz je kladen na sledování konstant a proměnných, které hnutí během jeho transformace charakterizují. Studie si všímá jak násilných extremistických praktik, tak i konstruktivního mírového působení Hizbullahu a v závěru se pokouší o stručnou prognózu dalšího vývoje situace v zemi. Předkládaná pasáž se věnuje klíčovému jevu transformace hnutí, někdy označovanému jako proces „libanonizace Hizbullahu“.

Již před koncem libanonské občanské války v roce 1991 začalo hnutí Hizbullah procházet pozoruhodným procesem, který na sebe upoutal pozornost zasvěcených místních i světových pozorovatelů a stal se předmětem jejich dohadů co do příčin svého vzniku, okolností svého průběhu, případně své „pravé podstaty“. Tak jako se liší názory na tento jev, liší se i jeho různá pojmenování: libanonizace, pragmatizace, politizace, adaptace nebo politická akomodace.

Kdyby měla být obecná podstata pozorovaného procesu shrnuta do jedné věty, mohla by formulace vypadat zhruba takto: Z původního totalitně a univerzalisticky náboženského, revolučního, vůči etablovanému státu absolutně negativistického a extrémně, byť defenzivně, militantního guerillového odbojového hnutí se v průběhu přibližně deseti let vyvinula nábožensko-národní, reformní, státotvorně konstruktivní, demokraticky participující a pragmaticky smýšlející strukturovaná politická strana se sekulárními prvky a propracovanou sociální doktrínou, a to aniž by ztratila svou vnitřní integritu či relativizovala svá principiální stanoviska.

Ptáme-li se po příčinách, sehrálo svou úlohu zřejmě větší množství faktorů, z nichž chronologicky nejdříve přišly na řadu některé zahraniční události. Jistou transformací

prošel vliv Sýrie, která na počátku, v roce 1982, prokazatelně poskytla možnost Íránským revolučním gardám, aby se zapojily do libanonského konfliktu²⁾ proti tehdejší hrozivé izraelsko-západní vojenské přítomnosti v zemi. Po odchodu mnohonárodnostních sil v dubnu 1983 a stažení izraelských sil do Bezpečnostní zóny na počátku roku 1985 však toto nebezpečí ztratilo na bezprostřední naléhavosti a vleklou válkou oslabený Írán navíc jen těžko mohl splnit roli rozhodujícího strategického spojení.

Samotná orientace Hizbullahu, ostrou náboženskou rétorikou vinící sekulární arabské režimy z většiny či menšího útluaku a spatřující jediný definitivní cíl v ustavení chomejníovského islámského státu, jistě syrskou ba'thistickou garnituru netěšila. Výsledkem bylo stále častější angažmá syrských jednotek ve sporu Hizbullahu s Amalem (dalším šíitským hnutím) v letech 1987 až 1990. Vnitrošíitský konflikt byl iniciován převážně ze strany Amalu, když efektivní odbojové operace a přesvědčivý hlas z mešit začaly překlánět vázky popularity na stranu Hizbullahu.

Amal byl jako relativně standardní politické uskupení s omezenými národními cíli a ochotou k ústupkům (i vůči Izraeli) mnohem přístupnější syrskému vlivu a snadněji ovladatelný než Hizbullah, jenž odvozoval autoritu jen od vzdáleného íránského faqíha a spatřoval svůj cíl *par excellence* v totální likvidaci židovského státu. Sýrie se proto ve velkých střechách o Dahíju v květnu 1988 nebo v jižní oblasti Iklím at-Tuffáh v lednu 1989 postavila otevřeně za Amal a přenesla tak tíhu rozhodování na syrsko-íránskou úroveň. Jelikož byla Sýrie v libanonské oblasti v celkovém souhrnu nepochybně silnějším hráčem než Írán, musel se Hizbullah přes svou reálnou sílu vyrovnat s dominantní Amalu.³⁾

Zajímavou situaci přinesl březen 1991, kdy s koncem občanské války začalo Sýrii

garantované odzbrojování a rozpouštění celého spektra libanonských milic. Hizballáh se jej jako jediný neúčastnil – nepočítáme-li specifickou OOP – a v tichosti vyčkával, aniž proti němu byla ze syrské strany podniknuta jakákoliv akce. To jednoznačně ukazuje na existenci dohody, neboť syrská armáda nepochybně měla potenciál Hizballáh pokud ne zničit, tak mu přinejmenším efektivně bránit v činnosti. Nestalo se ani jedno.

Hizballáh zdůvodnil nutnost zachovat si zbraně svým nedokončeným odbojovým posláním proti Izraeli, který si díky spřízněné Jiholibanonské armádě udržoval v zemi vliv i vojenskou přítomnost. Sýrie ze své strany patrně učinila vypočítavou úvahu, že ozbrojený, akceschopný a kontrolovatelný Hizballáh lze využívat jako silný trumf ve vztazích s Izraelem a případně v pozdějších mírových jednáních. Hizballáh za možnost pokračovat ve svém Islámském odporu zaplatil vysokou cenu v domácí politické aréně, jak ukazují například okolnosti libanonských parlamentních voleb v letech 1992 a 1996. I on tedy byl a je nucen respektovat pravidla syrského faktického protektorátu v Libanonu.

Dalším zahraničněpolitickým faktorem, který přispěl ke změně kursu Hizballáhu, byla irácko-iránská válka a její konec, z něhož Írán vyšel spíše oslaben. Skončily pokusy o masivní vývoz islámské revoluce, mohutná podpora zahraničním islamistickým hnutím byla radikálně omezena a ostří iránského panislamismu otupeno. Stejně tak smrt Ájatolláha Chomejního v červnu 1989 znamenala citelnou ztrátu velké islámské autority, která nastoupivším Chamene'ím nebyla nikdy v plném rozsahu nahrazena.

To se zřetelně promítlo i do vystupování Hizballáhu, v jehož rétorice během prvního období dominovala panislámská témata, zejména s důrazem na osvobození Jeruzaléma a podporu palestinským radikálním hnutím, charakterizovaným jako husajnovské, a tudíž posvěcené. Organizace ovšem poukazovala na svou spřízněnost i s dálněvýchodními, africkými či kavkazskými islámskými hnutími a ještě ve druhé polovině osmdesátých let se objevil výrok generálního tajemníka Subhího at-Tufajlího: „Nepovažujeme se za libanonskou, nýbrž za islámskou stranu a libanonský problém není než jedním z aspektů našeho zájmu.“⁴⁾

Od konce osmdesátých let se podobné výroky přestaly objevovat, což ovšem nic nevypovídá o tom, zda strana své panislámské smýšlení opustila, či je prostě jen přestala hlasitě ventilovat. Rovněž dřívější odpor k identifikaci s arabskou kulturou coby „kulturou slabosti, pasivity a rezignace“⁵⁾ už nelze v tomto pozdějším období doložit a označení za příslušníky ummy si vysloužili dokonce i arabští křesťané!⁶⁾

Hizballáh také začal vystupovat proti obvinění, že je pouhým íránským výrůstkem bez opravdového vztahu k Libanonu. K tomu účelu použil poukazů na původ svého Hnutí islámského odporu, které bylo údajně založeno Libanonci na to, že dosud brání li-

banonskou zem a sleduje libanonské politické zájmy i proti zájmům Íránu. To dokládají slova generálního tajemníka Hasana Nasrulláha: „[Hizballáh] je skutečně libanonská strana, její vedení je libanonské a její příslušníci jsou Libanonci, i když má pouta k jinému státu“ (čímž je míněn Írán).⁷⁾

Dokladem akceptace jiných náboženství pak mělo být vytvoření multireligiozních Libanonských brigád odporu, které Hizballáh připojil k Islámskému odporu v roce 1997. Tendenci adaptace na národní prostředí potvrzuje rovněž užívání libanonských státních symbolů, ať už jde o vyvěšování libanonské vlajky vedle vlajky Hizballáhu, nebo dokonce hraní národní hymny před modlitbami za mučedníky.

Přímý vliv na změny uvnitř organizace mělo i ustavení nového vedení na teheránské schůzce v lednu 1990, ačkoli samotné místo konání naznačuje iránský záměr o udržení Hizballáhu „ve správném kursu“ – zejména co do protisyrské orientace. Šajch Subhí at-Tufajlí, první osoba ve funkci generálního sekretáře strany, byl znám svým vyhraněným islámským a politicky intolerantním postojem. Nicméně vzápětí byl vystřídán Sajjidem 'Abbásem al-Músawím, který byl zastáncem participace strany v sekulárním demokratickém politickém systému Libanonu. V úsilí o účast na mírumilovném náboženském i politickém pluralismu později pokračoval Sajjid Hasan Nasrulláh, který obsadil funkci generálního tajemníka po Músawího zavraždění v roce 1992.

Změnil se i samotný vztah Hizballáhu k autoritě iránského *faqíha* (právníka-vůdce). Ačkoli princip *wilájat al-faqíh* zůstává v názorech Hizballáhu hluboce zakořeněn⁸⁾ a dodnes je nutnou podmínkou členství⁹⁾ jsou *faqíhovy* výroky chápány spíše jako obecné směrnice než konkrétní nařízení.¹⁰⁾ Vedení Hizballáhu se tedy bude nepochybně řídit *faqíhovými fatwami* k problematikám, jako je mučednictví, *džihád* nebo otázka „rebelie versus participace“, ovšem nemusí se cítit vázáno například politickými požadavky Íránu. Za poznámku stojí, že zde jde o vztah nikoliv ke státu Írán, nýbrž k osobě *faqíha*, který je chápán jako „náš vlastní“ Pramen nápodoby. Proto organizace deklarovala loajalitu Ájatolláhu Chamene'ímu až poté, co se stal Pramenem nápodoby v roce 1997, a dokonce ponechává svým členům volnost řídit se příkladem jiného Pramene.¹¹⁾

jan.snaidauf@amo.cz

Použitá prameny a literatura

Ajami, Fouad, *The Vanished Imam*. Cornell University Press, Ithaca 1986

Esposito, John L., *The Islamic Threat – Myth or Reality?* Oxford University Press, Oxford 1992

Gombár, Eduard, „Islamistické organizace v Sýrii, v Jordánsku a v Libanonu“, in *Mezinárodní vztahy*, 3/2002, s. 84–97

Kropáček, Luboš, *Islámský fundamentalismus*. Vyšehrad, Praha 1996

O'Ballance, Edgar, *Civil War in Lebanon 1975–92*. Macmillan Press, Londýn 1998

Osman, Khalil, „The Origins and Birth of the Hizballah and the Islamic Resistance in Lebanon“, in *Crescent International*, (September 1–15, 2000). <http://www.muslimmedia.com/archives/movement00/hizbu-orig1.htm>

Saad–Ghorayeb, Amal, *Hizbu'llah – Politics and Religion*. Pluto Press, Londýn 2002

Zisser Eyal, 'Hizballah in Lebanon: At the Crossroads', in *Middle East Review of International Affairs Journal* 1, No. 3 (September 1997). <http://meria.idc.ac.il/journal/1997/issue3/jv1n3a1.html>

Oficiální stránky Hizballáhu, <http://www.hizballah.org>

Otevřený dopis všem utlačovaným Libanonu a světa (Nass ar-risála al-maftúha al-latí wadža-ha-há Hizballáh ilá-'l-mustad'afín fí Lubnán wa-'l-Ard), in *as-Safir*, 16. 2. 1985. Zkrácený překlad 'An Open Letter – The Hizballah Program', in *The Jerusalem Quarterly*, no. 48, Fall 1998, <http://www.ict.org.il/Articles/Hiz-letter.htm>

The Electoral Program of Hizballah, 1996, in *al-Mashriq*,

<http://almashriq.hiof.no/lebanon/300/320/324/324.2/hizballah/hizballah-platform.html>

Server al-Mashriq, <http://almashriq.hiof.no/lebanon/300/320/324/324.2/hizballah>

¹⁾ Celý text je dostupný na adrese <http://www.diplomacie.info/index.php?ID=C&IDP=34&tema=studie>

²⁾ Jistá neshoda mezi autory panuje pouze ohledně počtu příslušníků Revolučních gard příslých do Libanonu: Zatímco většina uvádí číslo 1500 (Saad–Ghorayeb, Zisser), někteří uvádějí jejich počet jen jako 800 až 1000 (Gombár, Osman).

³⁾ Konflikt byl ukončen tzv. Damašskou dohodou z konce ledna 1989, v níž se Hizballáh zavázal respektovat primát Amalu na libanonském území a neutočit proti člům UNIFIL ani jiných mezinárodních organizací. Výměnou si směl ponechat své ozbrojené síly a základny.

⁴⁾ Al-'Ahd, 10. safar 1406 islámského letopočtu.

⁵⁾ Sajjid 'Abbás al-Músawí, jižní předměstí Bejrútu, *Amír az-Zákira*, 3. dhú 'l-hidždža 1406, s. 196.

⁶⁾ Sajjid Hasan Nasrulláh, Orbit TV, květen 1997.

⁷⁾ Interview pro al-'Ahd, srpen 1994: Výrok byl zamýšlen jako odpověď na kritiku tvrzením, že zmíněná pouta k Íránu jsou stejného druhu jako v případě „každé strany činné v Libanonu...o jejichž libanonské identitě přítom nikdo nepochybuje.“

⁸⁾ Srv. Nasrulláh pro al-'Ahd, 26. ša'bán 1407: „Ten, kdo odmítá autoritu *walí al-faqíha*, odmítá Boha a Ahlu'l-bajt [tj. potomstvo 'Alího s Muhammadovou dcerou Fátimou] a je téměř polyteistou.“

Faqíh je rovněž označován za „pokračování Muhammadovy zvěsti po jeho smrti“, „Ammár al-Músawí, *Lebanon report* 5, no. 12 (Prosinec 94), s. 10.

⁹⁾ Muhammad Ra'íd, vedoucí politické rady Hizballáhu, 9. březen 1998, v interview se Saad-Ghorayeb.

¹⁰⁾ Interview Saad-Ghorayeb s Muhammadem Fnajšem 15. srpna 1997 a s Muhammadem Muh-sinem, mediálním konzultantem televizního kanálu al-Manár, 1. března 1997.

¹¹⁾ Viz podrobně Saad–Ghorayeb, s. 64–68.

Modulární vláda v Izraeli

YEHUDA LAHAV

Izraelské volby skončily velkým osobním vítězstvím premiéra Ariela Šarona a jeho strany Likud, která zdvojnásobila své zastoupení v parlamentě – z 19 na 38 poslanců. Přidali se k ní také dva poslanci strany ruských přistěhovalců Nathana Šaranského, „Jisrael bealija“, a tak má Šaron k dispozici třetinu ze 120 poslanců. Na druhé straně „mírový tábor“ a levice vůbec utrpěly velké ztráty. Strana práce má nyní 19 poslanců (místo 26), levicová Mecer šest (místo deseti). I strany arabské menšiny ztratily jednoho z deseti poslanců.

Do jisté míry je to paradox. V dějinách Izraele ještě nebyla vláda, která zaznamenala tolik neúspěchů – na politickém, bezpečnostním i hospodářském poli – jako právě Šaronova vláda za uplynulé dva roky. A podle všech průzkumů většina společnosti vytrvale a neochvějně podporuje řešení nabízená stranami, které volby prohrály: územní kompromisy, vyklizení většiny židovských osad na obsazených územích, v podmínkách „skutečného míru“ je pro navržené řešení „dvou států pro dva národy“, tedy pro vznik palestinského státu. Tento paradox sotva lze vysvětlit tím, že voliči chtěli potrestat Stranu práce za dva roky účasti v Šaronově vládě, když její ministři byli prakticky bez vlivu a sloužili Šaronovi jako alibi. Kdyby tomu tak bylo, levicová Mecer, která ve vládě nebyla a po celou dobu prováděla důslednou opoziční politiku, by byla měla vzkvétat a zesílit. Mecer však ztratila (poměrně) ještě víc než Strana práce. Výsledek voleb naznačuje, že izraelská veřejnost se domnívá, že v dohledné době se z nynější situace nerýsuje východisko, a není-li východiska, bude snad nejlepší, zůstane-li vše při starém. Velký úspěch centristické strany Šinuj („Změna“) – 15 mandátů (hlavní náplň její činnosti je boj proti ultraortodoxům), může být vysvětlen rovněž odvrácením značné části izraelské veřejnosti od „velké politiky“.

Vysvětlení bude pravděpodobně spočívat v tom, že izraelští voliči sice vědí, která cesta by mohla vést k pozitivnímu řešení, ale v podmínkách palestinské „intifády“ nepovažují tuto cestu za schůdnou. Smutná pravda je, že palestinským teroristům a atentátníkům (které někteří stydlivě označují za „radikály“) se podařilo za dva roky přesvědčit převážnou většinu právě té části izraelské veřejnosti, kterou nelze podezřít z protiarabské zášti, že za nynějších podmínek není s kým jednat, a i kdyby se dospělo k nějaké dohodě, a to by bylo možné důvěřovat, že druhá strana tuto dohodu dodrží. I realističtí palestinští politici si uvědomují, že atentáty a teroristické útoky jsou nejen zločinné a nehumánní, nýbrž z palestinského hlediska také kontraproduktivní,

protože popuzují a odrazují tu část izraelské veřejnosti, bez jejíž podpory Palestinci nemohou dosáhnout svých v podstatě legitimních cílů. Například Abu Mazen (Mahmud Abbas), předseda výkonného výboru Organizace pro osvobození Palestiny (OOP), neustále vyzývá k ukončení ozbrojeného boje. Uvědomují si to také egyptští vedoucí činitelé, kteří se snaží přimět palestinské ozbrojené organizace, aby vyhlásily aspoň jednoroční „hudnu“ (příměří). Šaron prohlásil Arafata za „nerelevantního“ a odmítá s ním jednat, ale v hloubi duše si jistě uvědomuje, že právě Arafat je strůjcem jeho volebního vítězství. Nikoli náhodou mluvil známý izraelský spisovatel Amos Oz o **Šarafatovi** (= Šaron + Arafat).

Lze-li výsledky voleb označit číslem 4 na stupnici 1–10, pak složení vlády a způsob jejího sestavení si zaslouží ještě alespoň o dva stupně méně. Šaron měl ovšem zájem na účasti Strany práce ve vládě. Potřeboval ji jako alibi před světovou veřejností. Nový předseda této strany Amram Mícna, poučen vývojem za uplynulá dvě léta, žádal od Šarona písemný závazek pro uskutečnění kroků, které umožní obnovení jednání s Palestinci a mírového procesu, jako například zastavení výstavby v židovských osadách na obsazených územích, pro začátek vyklizení alespoň několika izolovaných osad atd. Také hospodářští odborníci, jako prof. Jakov Fränkel, bývalý ředitel Státní banky, jemuž Šaron nabídl křeslo ministra financí, upozorňovali, že nynější hospodářskou krizi lze vyřešit jen tehdy, když současně s hospodářskými opatřeními bude obnoven politický proces. Šaron nešetřil sliby, odmítl je však písemně potvrdit. Za těchto okolností Strana práce účast ve vládě odmítla.

Šaronovi nezbývalo, než se obrátit ke krajní pravici.

Vzniklá vláda v sobě nese zárodky svého zániku. Šaron ve svém programovém projevu při představení nové vlády v Knesetu (parlamentě) opakoval, že podporuje tzv. „cestovní mapu“ prezidenta Bushe, jehož cílovou stanicí je uskutečnění zásady „bezpečnost pro Izrael, samostatný stát pro Palestinu“. Avšak dvě ze čtyř koaličních stran – Národní náboženská strana a Strana národní jednoty – se stavějí jednoznačně proti vzniku palestinského státu. Zástupce Národní jednoty dokonce prohlásil, že jeho strana vstupuje do vlády především proto, aby zabránila vzniku palestinského státu. Jestliže

prece souhlasil s účastí ve vládě, v jejímž programovém prohlášení je výslovně zmíněna podpora Bushova plánu, učinil tak proto, že Šaron postupoval podle zásady „ať se koza nažere a ať také zelí zůstane celé“. Bushovi

slíbil podporu jeho plánu, avšak předložil víc než sto (!) připomínek a výhrad, jejichž přijetím svou podporu podmiňuje. Své koaliční partnery pak snadno přesvědčil, že velká část těchto výhrad bude nepřijatelná pro Araby, pro Evropany a také pro Američany, jednání o nich se potáhne dlouhá léta, a jelikož tedy otázka palestinského státu je neaktuální, v Izraeli mohou dlouhou dobu vládnout společně podpůrci i odpůrci Bushova plánu. Samotného Šarona ovšem stejně nelze označit za podpůrce vzniku palestinského státu. Jednat o něm by byl ochoten, až když Palestinci odstraní z vedení Arafata; vytvoří si demokratické vedení; úplně potlačí teroristickou činnost; ukončí protizraelské štanvice v palestinském tisku a vymýtí je z učebnic. Až se to vše uskuteční, bude ochoten jednat o vytvoření demilitarizovaného palestinského státu s dočasnými hranicemi na 42 procentech obsazených území. Tomu se v americké politické hantýrce říká „non starter“. Nemůže to sloužit ani jako základ pro jednání.

K tomu je třeba dodat, že nová vláda neškýtá šance ani na vybědnutí z hospodářských potíží. Profesor Fränkel odmítl místo ministra financí, protože neviděl záruku, že akce pro ozdravení hospodářství budou spojeny s kroky pro obnovení mírového procesu. Nový ministr financí Benjamin Netanjahu zastává právě opačný názor: rázně odmítá jakoukoli politickou akci, která vede k vytvoření palestinského státu, a tvrdí, že neexistuje souvislost mezi hospodářskou

Venezuelský paradox

HEINZ R. SONNTAG

a politickou situací. Proto od něho nelze ani očekávat podporu jakékoli politické iniciativy. Je ovšem třeba poznamenat, že jmenování Netanjahua ministrem financí Šaron neplánoval, bylo spíše dílem politických okolností a „přetaktizování“. Američané prý podmínilí udělení hospodářské pomoci, o niž Izrael žádal (4 miliardy dolarů přímé pomoci, 8 miliard dolarů amerických záruk na půjčky), odstavením ministra financí Silvana Šaloma, jenž se jim zdál nepříteli schopný. Šalom je však hlavním představitelem „sefardských“ (orientálních) Židů ve straně Likud, jeho odstranění z funkce vyvolalo bouři protestů, a proto byl Šaron nucen Šaloma jaksí odškodnit. Nabídl mu tedy funkci ministra zahraničí. Dosavadnímu ministru zahraničí Benjaminu Netanjahuovi nabídl místo ministra financí – předpokládá, že Netanjahu „ponižující“ nabídku odmítne a Šaron bude moci řízením ministerstva financí pověřit dosavadního jeruzalémského primátora Ehuda Olmerta. Netanjahu však překvapil. Uvědomil si, že odmítne-li nabízenou funkci, zůstane delší dobu pouhým „polním“ poslancem. Proto po delším váhání oznámil, že funkci přijímá. Tím dostal do nesnází Šarona, který nyní musel „odškodnit“ Olmerta. Nabídl mu ministerstvo průmyslu s rozšířenými pravomocemi a místo prvního místopředsedy vlády. Na tuto funkci si však činil záslusk Netanjahu. Nyní má Šaron ve vládě tři nespokojené, zklamané, po pomstě dychtící ministry (nemluvě o dalších), ministra zahraničí, který se pro svůj úřad nehodí, a ministra financí, který bude jeho politické úsilí všemožně sabotovat. Vláda složila přísahu v den Šaronových 75. narozenin. Šaron si k narozeninám asi sotva přál takový dort s nakyslou šlehačkou...

Vzájemná nedůvěra mezi Izraelci a Palestinci v uplynulých dvou letech nabyla takových hrůzných rozměrů, že je těžké si představit, že východisko z konfliktu najdou vlastními silami, ve vzájemných jednáních. Převládá názor, že pro to je třeba zásahu rozhodujícího vnějšího činitele – čili amerického zásahu, protože Evropa, Rusko, mezinárodní veřejnost mohou sice americké úsilí podpořit, ale nemohou ho nahradit. Optimisté říkají, že prezident Bush se sice chce věnovat řešení palestinsko-izraelského konfliktu, ale udělá to až po irácké operaci. Je-li to pravda a bude-li Bush dost důrazný, Palestinci i Izraelci se budou muset podřídit a mírový proces se pohne z místa. V tom případě zajisté dojde k rozkolu v nynější izraelské vládní koalici, pravicové strany z ní vystoupí, jejich místo zaujme Strana práce, aby mírový proces podpořila. Proto označují politici analytici nynější vládu za „modulární lego-vládu“: na místo jedné partnerů lze v případě potřeby nasadit jiné.

Existuje však i pesimistická verze: prezident Bush se nebude soustavně a vážně zabývat Blízkým východem ani po skončení iráckého tažení, raději se bude věnovat blížící se volební kampani v Americe.

Paradox:

„Formulace nebo myšlenka zdánlivě kontradiktorní či odporující zdravému rozumu, ale ve skutečnosti třeba pravdivá.“

WEBSTER'S THIRD NEW INTERNATIONAL DICTIONARY

Co činí situaci ve Venezuele v posledních osmnácti měsících – s obviňováním prezidenta Huga Cháveze z nedemokratičnosti, a dokonce tyranismu, s následnými masivními protesty (právě nedávne trvaly více než šest týdnů) a s částečným blokováním klíčového ropného průmyslu země – co ji činí zdánlivě kontradiktorní vzhledem k demokratickým základům režimu, zvoleného širokou většinou? Tato otázka jde na kořen současné krize a zahrnuje několik prvků, které si mezinárodní veřejné mínění sotva uvědomuje či je vůbec nevnímá, neboť je vědomě zastírají či zamlčují jak novináři a jiní pisatelé „levice“ v daném regionu, v evropských i severoamerických zemích a latinskoamerických a karibských politických vůdců, tak jako politikové rozvinutých zemí.

První z takových prvků je nejzřetelnější a v historii často opakovaný: Chávez není první a zajisté nebude poslední politický vůdce využívající demokratických postupů k uchopení moci pro nedemokratické cíle, údajně k „obnovení demokracie“ nebo k „nastolení opravdové demokracie“. Je možno připomenout některé markantní příklady, které by ovšem neměly být chápány jako analogie. Král Viktor Emanuel III. musel jmenovat Mussoliniho ministerským předsedou Itálie, neboť většina voličů rozhodla o tom, že jeho strana se stala nejsilnější politickou frakcí v parlamentě. Hitler se stal kancléřem Výmarské republiky v lednu 1933 proto, že voliči prostřednictvím svých představitelů v různých stranách umožnili vytvoření koalice, která zavázala prezidenta Německé říše jmenovat právě jeho. Vargas v Brazílii a Perón v Argentině se stali prezidenty v roce 1934, resp. 1946, protože získali hlasy mas jejich mobilizační organizací.

Hugo Rafael Chávez, bývalý podplukovník, se v roce 1992 dvakrát pokusil svrhnout venezuelskou demokratickou vládu: poprvé v únoru jako vůdce pokusu o státní převrat; podruhé pak v listopadu jako inspirativní aktér, který založil svou kampaň – podobně jako jeho předchůdci – na slibu vyřešit všechny existující problémy společnosti, především ovšem ty, které trápily většinu: počínaje chudobou, nezaměstnanos-

tí, nedostatkem přiměřené zdravotní péče, vzdělávacích služeb, bydlení, přes jejich vlastní **marginální postavení** na okraji společnosti, až po podvody, zlořády a zkorumpovanost sociálně ekonomického uspořádání a politického systému. Jako svého hlavního nástroje se dovolával nové ústavy pro „vsutku participativní a protagonistní demokracii“. Vzhledem ke zhoršování sociálně ekonomického, politického a sociálně kulturního klimatu během minulých – řekněme – 15 let, a zejména ve zmíněných kauzách byla tato proklamovaná **změna** dobře přijímána širokými společenskými sektory, včetně pracujících tříd moderní ekonomiky (jmenovitě ropného průmyslu), středních vrstev, částí buržoazie a inteligence. Chávezova popularita rychle narůstala až ke zhruba 80 procentům.

Dne 6. prosince 1998, večer po vyhlášení výsledků voleb, většina Venezuelců je oslavovala na ulicích i náměstích měst, v obcích i ve vesnicích. Chávezova řeč měla umírněný tón, opakovaně v ní zdůrazňoval, že chce bojovat proti chudobě, prosazovat „opravdovou“ demokracii cestou nové ústavy a „být prezidentem všech Venezuelců, i těch, kteří pro mne nehlasovali“. Chce během jednoho roku eliminovat korupci, žít skromným životem (se zmínkou o „všem tom nezřízeném bohatství, jaké obklopovalo předchozí prezidenty“) a také chce přeměnit některé z prezidentských rezidencí ve školy. Hromadné sdělovací prostředky přistí den velebilý projev zvoleného prezidenta a jeho sliby.

Druhý prvek je složitější: Chávez nejenže dosáhl v prezidentské volbě drtivého vítězství, on také v průběhu roku 1999 vyhrál tři následující ústavní referenda, a nakonec i vlastní „relegitimační“ volbu v červenci 2000, a to vesměs „převážnými většinami“. To se obvykle prezentuje jako důkaz nepochybné legitimacy režimu. Výsledky však měly systematicky zastíranou trhlínu: všechny vykazovaly vysokou kvótu absence registrovaných voličů: 38 procent v Chávezově prezidentské volbě; 62 procenta v dubnovém referendu o příslušnosti Ústavodárného shromáždění; 54 procenta při červencové volbě jeho členů; 56 procent při

Tel-Aviv, 28. 2. 2003

červencovém hlasování o nové ústavě a 54 procenta při nelegitimačním hlasování v červenci 2000. Vysoká voličská abstinence neznamená nutně popření legitimacy demokratického režimu. Určitě ji však oslabuje, generující podivnou směšninu racionální a charismatické legitimacy (Max Weber) se zaostřením na „popularitu vůdce“. To je obzvláště zřetelné a problematické v demokraciích, které – podobně jako Venezuela – nemají tradici *občanské kultury* i silně kohezivních a konsenzuálních institucí. Zhruba polovina venezuelských občanů tak projevila malý zájem o Chávezovu **bolívarovskou revoluci** (ačkoli později byli ochotni vyjadřovat určité sympatie v průzkumech veřejného mínění, zejména v prvních zhruba osmnácti měsících).

Třetí faktor je strukturální a má několik dimenzí. Chávezovo uplatňování politické moci mělo od samého počátku některé rysy, které – v krátkodobém i dlouhodobém trendu – směřovaly ke zpochybnutí jeho autority, a tudíž k dalšímu ještě většímu ohrožování demokratických prvků jeho legitimacy, i když neoslabovaly jeho charismatickou přitažlivost. Chávez polarizuje lidi na „přítele“ a „nepřítele“ neobyčejně agresivním způsobem, zhruba podle dělicích čar mezi společenskými třídami, jak je (mylně) chápe. Nepřátelé jsou nazýváni *ničemy* nebo *oligarchy*, nezávisle na jejich skutečném socioekonomickém a politickém statusu, přátelé pak jsou *důstojní lidé*. Tento model, zjevný hned od počátku jeho politické kariéry, dokonce i během jeho kampaně, byl neustále znovu zvýrazňován v jeho „nedělních projevech“, které přišly na řadu po jeho vítězství. (Dodnes měl 136 takovýchto projevů o celkové délce více než tisíc hodin.)

Chávez zmilitarizoval veřejnou administrativu dosazením aktivních i nedávno penzionovaných armádních důstojníků do všech důležitých pozic, od ministrů (několik), náměstků ministrů (mnoho) až po úředníky (spousty) pověřené „podstatnými“ programy, jako je *Plán Bolívar*, finančně megalomanský sociální plán, či neméně gigantický plán bytové výstavby.¹⁾ Převzal kontrolu téměř nad všemi institucemi politické společnosti: nad Nejvyšším soudním dvorem, nad Národní volební radou, nad úřady generálního prokurátora i ombudsmana, nad státními organizacemi sociální politiky i nad Centrální bankou a obsazuje je svými příznivci. Snaží se rovněž nucovat svou vůli občanské společnosti, s dostatečným úspěchem v kulturních institucích, jako jsou muzea, národní knihovna, dvě státem vlastněná nakladatelství (*Monte Avila Editores* a *Biblioteca Ayacucho*), jedna televizní a několik rozhlasových stanic, umělecké školy a divadla, ale s malým nebo nijakým úspěchem v odborech, ve větší části katolické církve, na autonomních veřejných i soukromých univerzitách, v podnikatelských organizacích a ve většině sdělovacích prostředků; ty se vzepřely takovému usměrňování *procesem* (jak Chávezovi stoupenci nazývají „bolívarovskou revoluci“).

Nadto Chávez sám sebe prezentuje jako „kandidát (a později prezident) chudých“. Hospodářská a sociální politika jeho vlády je však v podstatě stejná, jako byly politiky předchozích vlád, vystavené strukturálním regulacím a neoliberalním reformám, i když jeho ideologické a politické proslovy je (i kapitalismus obecně) odsuzují jako *brutální, antihumanistické a vykořisťovatelské*. Kontradikci mezi *proslovy* a *praxí* provázelo a provází a zrcadlí zpomalování ekonomického růstu i vzrůstající nezaměstnanost a prohlubující se chudoba. Z toho nezaměstnanost během tří let vzrostla z asi 12 procent na zhruba 20 procent; a chudoba se prohloubila z asi 48 na 70 procent, navzdory neočekávaně vysokým ziskům ropného průmyslu v roce 2000 a v části roku 2001. Dostupnost finančních zdrojů z fondů tohoto sektoru převýšila předpokládané státní rozpočtové příjmy za rok 2000 o 47 procent.

Navzdory této příznivé finanční situaci ekonomika vykazovala narůstající zhoršování. Počet bankrotujících společností, zejména středních a malých, se rok od roku zvyšoval. Neexistovala žádná politika pro reaktivaci vnitřní ekonomiky. Reálný příjem *na hlavu* poklesl během tří let o více než 11 procent. Během roku 2002 poklesla ekonomika o 7 procent. Míra úspor, a s ní i tvorba kapitálu, je v současné době jednou z nejnižších v celé Latinské Americe i karibské oblasti. Národní měna byla od října 2001 devalvována o více než 100 procent, hlavně v důsledku Chávezových katastrofálních politických kroků a následného poklesu důvěry investorů, kteří raději převádějí značnou část svých příjmů a zisků do zahraničí.

Chávezův režim byl charakterizován jako jedna z nejhloupějších, nejchaotičtějších a nejneefektivnějších administrativ v historii země od dosažení její politické nezávislosti před více než 170 roky. Jelikož neexistuje nijaká vnitřní koordinace mezi různými vládními úřady, ani nějaký vnější soulad mezi nimi a různými kolektivními aktéry, státní koráb je volně unášen v neustálých klikatinách bez jakéhokoli jasného kurzu, vydán všanc libovůli Chávezových rozhodnutí, a navíc ještě rozhodování jeho nejbližších spolupracovníků (kteří často nerespektují ústavu z roku 1999). Tato **anarchie**, která je alespoň zčásti důsledkem zmíněné již militarizace státního aparátu, plodí vzrůstající korupci, v porovnání s níž se korupce v „reálně existující demokracii“ až do roku 1998 jeví být relativně mírnou. Korupce se ovšem hlavně koncentruje v armádním důstojnictvu vysokých a středních hodností, působícím v byrokratických pozicích. Skandály, jako bylo zmizení kolem 3,7 miliardy dolarů, zákonně určených pro fond makroekonomické stabilizace, či nezákonné využívání zisků z měnových operací Centrální banky nebyly ani objasněny, ani vyšetřeny a ani potrestány. Jelikož kontrolor a šéf Centrální banky jsou Chávezovi stoupenci, neexistuje reálná kontrola státních výdajů. To je jen pár příkladů,

kteří vrhají světlo na povahu této podivné „vlády“.

Chávezova zahraniční politika by si zasloužila samostatnou stať. Stačí poukázat na jeho někdejší přátelství s Fidelem Castrem,²⁾ jehož „ráj“ by rád importoval do Venezuely (jeho vlastní slova!), a zejména na jeho mesiášské přesvědčení, že jeho osud, jeho *teleologické* poslání spočívá v probojování a prosazování „druhé nezávislosti“ Latinské Ameriky a karibské oblasti.

Národní, regionální i mezinárodní obhájci režimu kladou široký odpor vůči prezidentovi za vinu nepřátelskému postoji sdělovacích prostředků. Ale to je jen část pravdy, jak tomu často bývá. Chávezův triumf ve volbách v roce 1998 byl aktivně a až do konce roku 1999 nadšeně vítán sdělovacími prostředky, a to **jak jejich vlastníky, novináři**, stejně jako většinou obyvatelstva; ve skutečnosti Chávez vděčil za své drtivé vítězství do značné míry médiím. Prezident se svou suitou měl otevřený přístup do televizních a rozhlasových diskusních pořadů a dominoval titulům bulvárního tisku. Byl považován a také vydáván za ztělesnění vyoutované politické a sociálně ekonomické změny. V průběhu celého konstitučního procesu, od února 1999 až po nelegitimační volbu v červenci 2000, byly sdělovací prostředky příznivě nakloněny vládě a jejím opatřením, zejména reformě politického systému a jeho ústavního rámce, i když příležitostně kritizovaly nepravosti, některé politiky a jednotlivé skandály (což je koneckonců důležitou funkcí **čtvrtého stavu** – tisku).

Způsob, jakým byla tato kritika přijímána, zapříčinil první roztržku s režimem. Chávez a jeho stoupenci, místo aby podávali logická vysvětlení nebo přijímali odpovědnost za své chyby, napadali média, dopouštějící se další chyby personalizováním svých útoků a jejich zaměřováním na určité novináře a mediální vlastníky. Když se skandály stále množily, investigativní žurnalistika tisku i audiovizuálních médií, ve Venezuele silně rozvinutá, svou neústupnou snahou o odhalování dalších skandálů iritovala vládu, a zejména prezidenta, kterého provokovala ke stále agresivnějším útokům, jako bylo jeho odsouzení *antisociálních sdělovacích prostředků*. Tak se zrodila spirála, která zrychlila eskalaci, když novináři publikovali množící se důkazy o vládních tricích, omylech, nesprávnostech a korupci. Navíc byly rychle zapomenuty sliby pronesené v Chávezově inaugurační řeči v noci po jeho vítězství. Prezident objevil potěšení z elegantních obleků Saville Rowa, když (proti předpisům) přestal vystupovat ve své vojenské uniformě, i z Cartierových hodinek. Zřídka se nějaký předchozí prezident obklopoval tak impozantní vojenskou a civilní bezpečnostní ochranou. Chávez i jeho lidé si začali libovat v luxusním životním stylu. Oprava plaveckého bazénu prezidentské rezidence v Caracasu stála více než milion dolarů. Vláda také koupila pro prezidenta nové letadlo, které přišlo na 65 milionů dolarů, plus 6 milionů dolarů

vyvaložila na zvláštní vybavení vnitřních kabin. Tyto skutečnosti popuzovaly média ještě více.

Postupně se stávalo zřejmým, že svoboda informací a projevu se stala **formální** a že nemá reálný vliv na politická opatření a kroky režimu. Bylo to poprvé od roku 1958 a po (znovu)nastolení demokracie po diktatuře Marcose Péreze Jiméneze, že se média mohla cítit zbavena jakéhokoli reálného vlivu na vládní politiku a dynamiku politického systému a zakoušet jen vlastní nemohoucnost. Zkrátka řečeno, svoboda tisku ve Venezuele není dnes ničím víc než chimérou, jakousi fraškou, která naplňuje přání vlády v jejích zoufalých pokusech demonstrovat svůj „demokratický“ charakter. Státem vlastněný televizní kanál a rozhlasové stanice byly přeměněny v cosi na způsob goebbelsovské „propagandistické mašinérie“, a dále tak slouží.

Během let nejhoršího zchátrání demokracie, přibližně mezi roky 1980 a 1990, s nepokojí v Caracasu 27. února 1989 jako jeho nejsymboličtějším projevem, dosáhl rozklad vnitřní soudržnosti venezuelské společnosti svého vrcholu. S Chávezovým vítězstvím v roce 1998 se všeobecně rozšířila naděje, že tento stav **anomálie** (nenormálnosti) může být překonán změnami, které navrhol. Jeho agresivní politický styl a jeho tendence chápat politickou a sociální dynamiku pouze v limitech modelu **přítel-nepřítel** (kdy nepřítelem je **ten druhý** a musí být zničen), až příliš v souzvuku s teoriemi německého politického filosofa Carla Schmidta z dvacátých let, činily téměř nemožnou rekonstrukci souboru pravidel, která by usnadnila lepší uspořádání společnosti, respektování „toho druhého“ jako spoluobčana, ale hlavně jako lidské bytosti, a to i za podmínek (nevyhnutelné) kontroverze v otázce cílů a charakteristik takového uspořádání mezi rozdílnými kolektivními aktéry. Jeho polarizování politické (i občanské) společnosti vyústilo v polarizování opozice, takže nakonec není přípustné žádné vyjednávání. A tak selhaly i pokusy mezinárodních organizací (OAS – Organizace amerických států, UNDP – Program OSN pro rozvoj, CARTER CENTER) posílit klima vyjednávání, a to zejména proto, že Chávez se svou vládou odmítá jakýkoli ústupek opozici, dokonce i nezávazné poradní referendum o akceptaci, nebo odmítnutí jeho setrvání v prezidentské funkci.

Jako kdyby toho nebylo dost, Chávez navíc začal zřizovat po celé zemi *Bolívarovské kroužky*, sousedské a předměstské (barrio) skupiny místních organizací jeho spojenců i obránců bolívarovské revoluce. I když některé z těchto kroužků rozvíjejí důležitou komunální činnost, většinou se plně věnují útokům na politického nepřítele. Investigativní novináři zaznamenali, že členové těchto kroužků jsou placeni a vyzbrojováni vládou, a je zřejmé, že se pokoušejí zasahovat a útočit proti demonstracím opozice, zejména v posledních měsících.

Stručně řečeno, politická polarizace živěná Chávezem, nezpůsobilost a neefektiv-

nost jeho vlády, neplnění slibů z jeho volební kampaně, kontradikce mezi jeho politikou a jeho proslovy, jeho tendence k monopolizaci politické i společenské moci nakonec podkopaly jeho popularitu a přivodily nečekaný výsledek: ti, kdo říkají, že nebudou abstenerovat v příštích volbách nebo referendu, se scvrkli na necelých 12 procent. Od poloviny roku 2001 stále narůstá rezistence vůči prezidentovi prakticky ve všech složkách obyvatelstva. První, kdo vyjádřil rezistenci, byla buržoazie a střední sektory, v jejichž sociálních kruzích zaujímal Chávez favorizované postavení. Když se snažil potlačit tradiční odbory, ztratil podporu pracujících tříd moderní ekonomiky (včetně ropného průmyslu), zejména když se pokusil na počátku roku 2001, opět cestou referenda, eliminovat odbory a vytvořit dělnické organizace v rámci své politické strany (nepřipomíná to Mussoliniho a Hitlera?). A v poslední době ztrácí dokonce i podporu chudiny, živně to pudy jeho „revolučního“ projektu. To vysvětluje pád jeho popularity z 80 na 27 procent ve všech společenských vrstvách. Jakés také pozice kolem 30 procent si udržuje pouze u lidí *nejmarginalizovanějších* (na nejzastarším okraji společnosti). Nicméně více než 60 procent těchto lidí pochybuje, že Chávez vyřeší jejich problémy a že jejich budoucnost se za jeho vedení nějak zlepší.

To také vysvětluje kvantitativní i kvalitativní růst opozice. Je to pokojná opozice, její demonstrace jsou velké, časté a mohutné. Dokonce Chávezovo dočasné vypuzení v dubnu 2002 během masivní demonstrace není důkazem „násilnosti“ opozice, neboť to byla jen epizoda, jejíž detaily a jednotlivosti stále zůstávají neprůhledné a nejasné.³⁾ V hlavní město země, které samo má kolem 4,5 milionu obyvatel, počet demonstrujících narůstal od nějakých 100 tisíc v prosinci 2001 až k 1,2 milionu lidí během současné stávk. Třebaže na jejím počátku 2. prosince 2002 opozice stále požadovala pouze konzultační referendum (předpokládané v ústavě vytvořené podle Chávezovy zakázky), zda Chávez má, či nemá setrvat v prezidentském úřadě, dnes

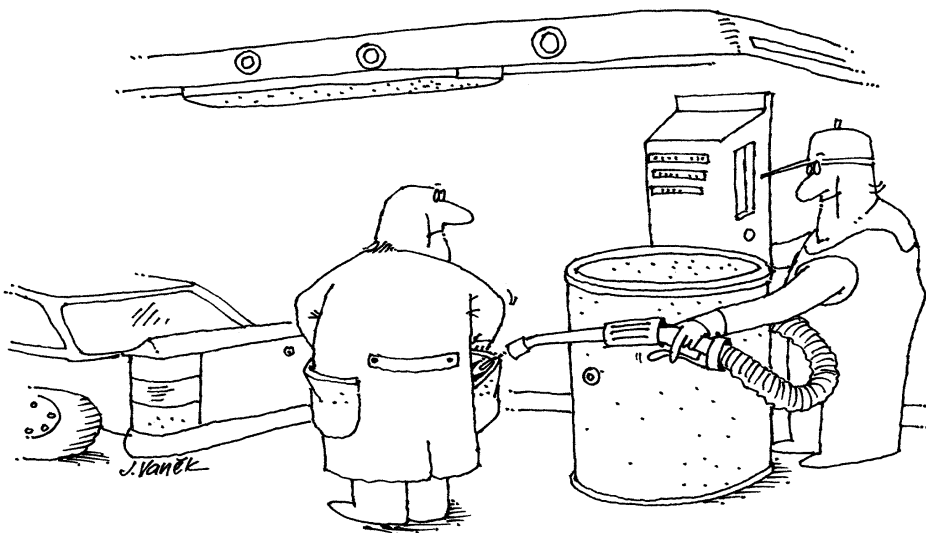
se stále více ozývá volání po bezodkladných nových volbách.

Opoziční hnutí sestává z příslušníků všech společenských tříd, všech věkových kategorií, všech regionů, se zvlášť pozoruhodným počtem zúčastněných žen. I když zde působí koordinační skupina podnikatelských složek, odborových organizací, politických i občanských činitelů a představitelů nevládních organizací, hnutí je vysoce sponzátní. Pro Latinskou Ameriku a karibskou oblast, kde masová hnutí jsou často manipulována, má toto hnutí zásadnější charakter, ponejvíce nezávislý na formálním vedení, a vykazuje značný stupeň autonomie.

Důvodem tohoto zvláštního rozrůstání hnutí je vnímání toho, že Chávez rozvrací ekonomické, sociální i kulturní základy společnosti. Relativně nezávislí analytici (tj. nepatřící k žádné ze soupeřících stran) formulovali odhady, jak dlouhou dobu by si vyžádalo zrekonstruování materiálních i sociálně institucionálních struktur Venezuely. Neoptimističtější odhad uvádí kolem patnácti let.

Nejposlednější demonstrace byly násilně rozháněny příslušníky Bolívarovských kroužků, což provázely ostré střety a četná zranění. Chávez vyhrožuje vyhlášením **výjimečného stavu**. Zatím se zdá, že má pod kontrolou ozbrojené síly, navzdory pověstem o narůstání jejich institucionální části odmítající zneužívání v Chávezově osobním projektu. A tak má stále pod kontrolou peníze (ale při ropné stávce na jak dlouho?) i ozbrojené síly (opět na jak dlouho s institucionálními důstojníky?), aby se mohl držet u moci.

Venezuela není (zatím) diktaturou nebo tyraníí. Ale je zde výrazná a narůstající diskrepance mezi **formálním** charakterem režimu a jeho **reálným** obsahem co do politické praxe a politiky. V parlamentních demokraciích také dochází k podobné diskrepanci, ale pak se volá po nových volbách. V prezidentsko-autoritářské demokracii se ústava stává svěrací kazajkou, která eliminuje svrchovanost občanů, zejména když obsahuje mnoho téměř totalitních prvků.

Jako u kteréhokoli jiného paradoxu, neexistuje žádné jiné řešení venezuelského kritického dilematu kromě konečného překonání kontradikcí vítězství jednoho soupeřícího nebo druhého (neboť teď už neexistuje nijaká možnost nějakého kompromisu). Jasně se však zdá být to, že kontradiktorní aspekty se budou podvědomě či nepozorovaně nadále promítat do regionálního i mezinárodního veřejného mínění, a to v podstatě ze dvou důvodů. Za prvé, mnozí příslušníci regionální, severoamerické i evropské „levice“ s vlivem v některých sdělovacích prostředcích podporují a obhajují Chávezův režim: buď proto, že absolutně nevědí, co se děje ve Venezuele; anebo pro svou neschopnost překročit myšlenkové limity zastaralého ideologického rámce; nebo možná i proto, že může být výnosné psát a hovořit tak, jak to dělají; anebo ze všech těchto pohnutek dohromady. Druhým důvodem je, že mnozí latinskoameričtí a karibští vůdci, stejně jako politici rozvinutých zemí, mají bytostný zájem na zastírání pravého charakteru situace. Jsou si vědomi toho, že možnost hlubšího zkoumání diskrepance mezi formálním charakterem režimu a jeho reálným obsahem, co do politické praxe a politiky, by velmi dobře mohla ve specifickém případě otevřít oči jejich vlastním občanům. A kolektivně otevřené oči jsou nebezpečně jakýmkoli snahám o udržení jejich nadvlády. Prozatím delegovali zprostředkovatelské poslání na OAS, jejíž generální sekretář v současné době moderuje „kulatý stůl jednání“ mezi vládou a opozicí, které za více než pět týdnů nepřineslo žádné výsledky.

Koneckonců i kulatý stůl bez výsledků se může ukázat být prospěšným politickým vůdcům a hlavám států, neboť může zastřít jejich nečinnost pláštěm zdánlivě kolektivní obrany „ústavních režimů“. Onu „Skupinu přátel Venezuely“, kterou právě ustavily Brazílie, Chile, Mexiko, Portugalsko, Španělsko a USA během inaugurace prezidenta Guttieraze v Ekvádoru (15. 1. 2003) – navzdory Chávezovým pokusům odepřít členství Spojeným státům – je třeba vidět i v tomto světle.

Amherst, MA. Leden 2003

¹⁾ V červnu 1999 prezident jmenoval více než 500 vojenských činitelů do funkcí čítajících do té doby něco málo přes 600 úředníků. Většina z těchto činitelů ovšem postrádala jakoukoli přípravu pro výkon svých funkcí.

²⁾ Krátce po svém propuštění z vězení v dubnu 1994 podnikl cestu na Kubu, kde byl přijímán jako „výkonný prezident“.

³⁾ Nelze zapomenout, že to byl vrchní velitel Lucas Rincón, který prostřednictvím televize oznámil, že Chávez rezignoval. To umožňuje předpokládat, že takzvaný převrat byl ještě neuváženým a nepromyšleným projektem, kromě jiného proto, že Rincón byl jmenován ministrem prezidentského sekretariátu, když Chávez byl reinstalován, a 19. ledna pak i ministrem vnitra a spravedlnosti. Za zmínku stojí doposud ne zcela jasná role prezidenta ohledně rozkazu k palbě proti demonstrantům, při které zahynulo 18 lidí.

Ochrana hospodářské soutěže v Evropské unii

JAN HRÍCH

Politika ochrany hospodářské soutěže na vnitřním trhu Evropské unie (EU) představuje jednu z velmi významných komunitárních politik. Jedná se tedy o oblast, ve které orgánům EU náleží sice velmi důležitá, avšak vzhledem k jednotlivým členským státům, kde zůstává i nadále těžiště kompetencí a výkonu agendy, pouze doplňková (komplementární) a koordinační role.

Ihned po svém vstupu do Evropské unie se Česká republika bude muset zapojit do všech systémů této komunitární politiky a řídit se její legislativou. České ekonomické subjekty se přitom při svých operacích na vnitřním trhu EU v této oblasti v některých případech setkají s přímo aplikovatelnou (nařízení, rozhodnutí) legislativou Evropských společenství (ES), z které pro ně budou vyplývat určitá omezení a jisté povinnosti. Pro plné využívání všech příležitostí, které tento obrovský ekonomický prostor bez vnitřních hranic nabízí, je velmi důležité, aby byly na toto setkání s legislativou ES připraveny.

Význam politiky ochrany hospodářské soutěže

Pracovaná legislativa mající za cíl chránit hospodářskou soutěž před všemi formami jednání právnických i fyzických osob, které by mohlo vést k omezení, či dokonce vyloučení hospodářské soutěže, dnes existuje ve všech vyspělých tržních ekonomikách (a v nějaké formě patrně rovněž v naprosté většině všech zemí světa). Toto zákonodárství představuje výsledek určitého historického vývoje, během něhož byly hledány a postupně precizovány nejučinnější nástroje státu pro uchování konkurenčních trhů. **Politika ochrany hospodářské soutěže** dnes představuje velmi významný instrument v ruce veřejné moci, bez jehož existence by docházelo k postupnému omezování konkurence na trzích vlivem monopolistických a predátorských praktik nejsilnějších ekonomických aktérů.

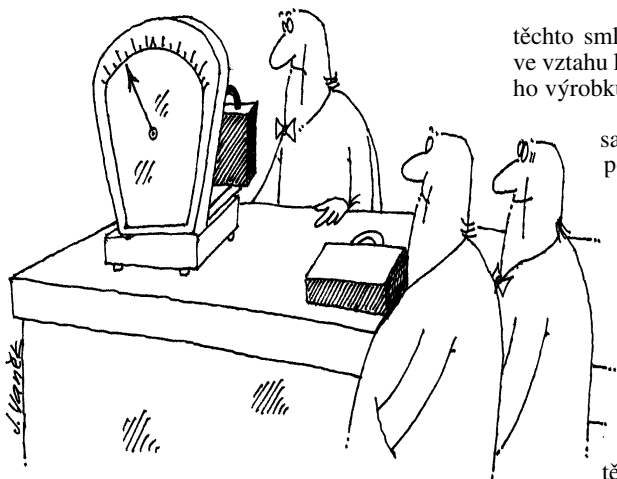
Tendence k postupnému **omezování intenzity hospodářské soutěže**, která je v jistém smyslu imanentním znakem tržní ekonomiky, přitom neustále působí i navzdory tomu, že prohlubující se internacionalizace všech forem ekonomických vztahů, jež je dále podporována trávající liberalizační vlnou, vytváří stále širší prostor pro působení tržních sil v mezinárodním měřítku. Je to dáno jednak tím, že ruku v ruce s tímto procesem jde i neustálé posilování transnacionálních společností, které se tak stávají v pravém slova smyslu globálními aktéry, a jednak tím, že i přes neustálé zvyšování

prostupnosti státních hranic pro zboží, kapitálové aj. toky zůstávají jednotlivé národní trhy i nadále relativně velmi přesně a ostře vymezenými teritorii, v jejichž rámci je možno usilovat o určitou formu kartelizace či o jiné formy omezování hospodářské soutěže. Zákazníci zde sídlící (platí především pro fyzické osoby a malé a střední podniky) jsou totiž stejně ve velké většině případů odkázáni na fungování národního trhu, neboť se se svou poptávkou nemohou přímo obracet na „světový trh“. Z tohoto důvodu politika ochrany hospodářské soutěže v žádném případě neztrácí na významu ani v éře ekonomické globalizace, avšak její efektivní provádění se stále více vymyká z rukou jednotlivých států.

Ochrana hospodářské soutěže realizovaná jednotlivými státy má řadu **motivů**. Na jedné straně přitom stojí důvody ekonomické, neboť účinné fungování tržního mechanismu podporuje **efektivní alokaci** disponibilních **zdrojů**. Z dlouhodobějšího hlediska potom konkurenční prostředí v ekonomice podporuje **inovační aktivitu** a **technický rozvoj**. Motivace k ochraně hospodářské soutěže ovšem přesahuje ekonomickou oblast, neboť zachování konkurenčního prostředí je rovněž předpokladem **zachování** odpovídající míry **ekonomické svobody**, která je podmíněna možností volného vstupu do podnikání.¹⁾ Tato politika ovšem rovněž spoluvytváří podmínky pro **vznik a udržení střední třídy**, neboť malé a střední podnikání, na které je tato třída zpravidla vázána, by mělo většinou pouze slabé šance se udržet, pokud by mu nebyla poskytována určitá ochrana před některými bezohledně expanzivními praktikami velkých a silných ekonomických subjektů. Silná a sebevědomá střední třída je potom zase jedním z důležitých předpokladů **stability demokratického politického zřízení**.²⁾

Ochrana hospodářské soutěže v rámci EU

Problematikou ochrany hospodářské soutěže se zabývala již původní *Rímská smlouva* o založení *Evropského hospodářského společenství* z roku 1957. Snaha položit základy určité komunitární politiky v této oblasti úz-

těchto smluv nedojde k vyloučení soutěže ve vztahu k podstatné části produkce určitého výrobku.

Ze smluvní úpravy vyplývá, že samotná existence dominantního postavení není protiprávní, avšak nepřipustná je jakákoli forma zneužívání této situace. Orgány EU však mají zároveň k dispozici nástroje, kterými mohou bránit vzniku dominantního postavení na určitém segmentu trhu. Jde především o **komunitární mechanismus kontroly fúzí**. Zajímavé

přítom je, že tato oblast politiky ochrany hospodářské soutěže nemá žádnou přímou oporu ve Smlouvě. Do komunitární legislativy byla zavedena na základě sekundárního práva, konkrétně nařízení Rady číslo 4064/89 ze dne 21. prosince 1989 (dosud bylo dvakrát novelizováno). Zmíněné nařízení se přitom odvolává na čl. 83 Smlouvy, který Radě umožňuje vydávat nařízení nebo směrnice potřebné k provedení zásad stanovených ve výše uvedených dvou článcích určujících základní pravidla komunitární politiky ochrany hospodářské soutěže (čl. 81 a 82) a na článek 308, jenž umožňuje rozšíření pravomocí EU nad rámec výslovně stanovený ve Smlouvě za předpokladu, že je to nezbytné pro dosažení cílů společného trhu (tzv. evoluční klauzule).

Kontroly na úrovni EU podléhají fúze, pokud úhrnný roční obrat všech zúčastněných podniků přesahuje 5 mld. eur a zároveň obrat alespoň dvou z nich přesahuje 250 mil. eur. Pokud hodnoty obratu podniků zamýšlejících fúzi nedosahují uvedených parametrů, zůstávají rozhodovací kompetence v rukou členských států. Za určité **posílení principu subsidiarity** je možno považovat doplňkové pravidlo, podle kterého se souhlas Evropské komise (EK) nevyžaduje v případech (i když by bylo jinak výše uvedených parametrů dosaženo), že každý ze zúčastněných ekonomických subjektů realizuje nejméně dvě třetiny svého obratu pouze v rámci jediné členské země. Celkově je třeba říci, že podle současné praxe jsou zamýšlená spojení podniků ze strany EU zakazována pouze ve výjimečných případech.

Regulace veřejné pomoci v Evropské unii

S ochranou hospodářské soutěže před určitými formami nedovoleného jednání ze strany ekonomických subjektů (tato politika jako celek bývá někdy označována jako **antitrustová politika**) velmi úzce souvisí problematika **regulace veřejné pomoci** poskytované podnikům, neboť tato pomoc může za určitých okolností rovněž vést k narušování hospodářské soutěže. Podle obecné úpravy obsažené ve Smlouvě jsou nepřipustné veškeré formy veřejné pomoci (viz čl. 87), které by mohly vést k narušení konkurence na společném trhu. Z této více mé-

ně deklaratorní zásady však existuje celá řada výjimek, které jsou v zásadě dvojího druhu:

- **Podpory se společným trhem bez dalšího slučitelné.** Do této skupiny patří sociální dávky poskytované fyzickým osobám, podpory určené k náhradě škod způsobených živelními pohromami a podpory poskytované ze strany SRN oblastem znevýhodněným následky rozdělení Německa, resp. jeho současného překonávání (toto ustanovení čl. 87 představuje naprosto výjimečný případ, kdy je ve Smlouvě uvedena určitá specifická či odchýlná úprava týkající se konkrétního členského státu).

- **Podpory, které za určitých okolností mohou být se společným trhem slučitelné.** Jedná se o podpory ve prospěch oblastí s mimořádně nízkou životní úrovní, podpory za účelem realizace významných projektů celoevropského významu (zejména např. v oblasti infrastruktury), podpory mající za cíl usnadnit rozvoj určitých hospodářských aktivit nebo oblastí a podpory určené k rozvoji kultury a zachování kulturního dědictví. V čl. 87, odst. 3 je dále ponechána možnost určitých blíže nespecifikovaných „jiných druhů podpor“, které mohou být vymezeny rozhodnutím Rady. Lze říci, že umožnění výše uvedených druhů podpor je vlastně předpokladem existence celé řady komunitárních a společných politik (mj. regionální, zemědělské, dopravní, podpory výzkumu a vývoje či podpory rozvoje transevropských sítí).

Článek 88 Smlouvy zavádí určitou **monitorovací a povolovací proceduru**, v jejímž rámci Evropská komise průběžně sleduje systémy veřejných podpor v jednotlivých členských státech, a pokud zjistí, že některé z nich nejsou slučitelné se stanovenými pravidly, zasáhne. Pokud se členský stát rozhodne EK nepodřídit, je věc předána *Soudnímu dvoru*. Radě je dána možnost na základě návrhu členského státu jednomyslně rozhodnout, že určitá forma státní podpory, která je v rozporu s obecnou úpravou, může být za určitých okolností akceptovatelná.

Secundární komunitární právo týkající se ochrany hospodářské soutěže sestává především z přímo aplikovatelných právních aktů, tj. z nařízení a rozhodnutí (viz čl. 249 Smlouvy), zatímco směrnic (tj. právních aktů, jejichž praktická implementace je záležitostí členských států) je v tomto obrovském komplexu několika set právních norem pouhých sedm.³⁾ Formy rozhodnutí je zde využíváno jako exekutivního aktu v určitých konkrétních případech (rozhodnutí o povolení ohlášených fúzí či o státní pomoci apod.). Tato oblast *acquis communautaire* se rozhodujícím podílem přímo vykonatelných norem v jistém smyslu blíží společným politikám EU, kde jsou rozhodující kompetence vykonávány přímo orgány Unie (především obchodní a zemědělská politika). Přesto však zůstává ve sféře komunitárních politik, neboť aktivity orgánů EU zde představují určitý – byť velmi důležitý a v podmínkách fungování jednotného vnitřního trhu zcela nezbytný – komple-

ce souvisela s ambiciózním cílem vytvořit mezi členskými státy společný trh založený na čtyřech svobodách (volný pohyb zboží, služeb, kapitálu a pracovních sil), které nutně musely být doplněny určitými společnými regulačními mechanismy. Tato komunitární politika od počátku navazovala na existenci národních systémů ochrany hospodářské soutěže, spočívajících na podobných principech a sledujících velmi blízké cíle.

Primární právo ES týkající se ochrany hospodářské soutěže (tj. ustanovení zakotvená ve Smlouvě o založení ES; dále Smlouva) bylo pozdějšími úpravami smluvních textů (zejména Jednotný evropský akt, Maastrichtská smlouva a Amsterodamská smlouva) dotčeno pouze v minimální míře (některá zpřesnění), takže jeho současná podoba se příliš neliší od příslušných ustanovení Římské smlouvy. Beze změny ponechala příslušné články Smlouva z Nice, která vstoupila v platnost 1. února 2003. V principu je zaměřeno na následující dvě oblasti:

- **Kontrola zákazu dohod** mezi podniky, **majících za cíl vyloučit, omezit nebo narušit hospodářskou soutěž**, pokud by takové dohody mohly poškodit obchod mezi členskými státy (viz článek 81 Smlouvy).

- **Kontrola zákazu zneužívání dominantního postavení** na společném trhu, pokud by takové zneužívání mohlo ovlivnit obchod mezi členskými státy (viz článek 82 Smlouvy). V případě, že se porušení uvedených principů dotýká výlučně národního trhu členské země, spadá v obou případech záležitost do kompetence národního práva a národních orgánů, neboť cílem komunitární politiky v této oblasti rozhodně není nahradit kompetence a politiky jednotlivých členských států.

Zatímco zákaz zneužívání dominantního postavení platí bez výjimek, z obecné úpravy zakazující uzavírání dohod omezujících hospodářskou soutěž jsou možné určité výjimky (viz článek 81, odst. 3 Smlouvy). Takovéto výjimky připadají v úvahu v případě, že příslušné dohody přispívají ke zlepšení výroby nebo odbytu nebo k podpoře technického či hospodářského pokroku. Podmínkou přitom je, že na výhodách a zisku ze smluv plynoucích budou participovat rovněž spotřebitelé a že prostřednictvím

mentární doplněk k politikám realizovaným na úrovni jednotlivých států, kde v souladu s principy subsidiarity zůstává těžiště kompetencí. K posílení komunitárního charakteru této politiky by měla přispět realizace záměrů obsažených v *Bílé knize o hospodářské soutěži* (z dubna 1999), která si klade mj. za cíl ji více decentralizovat směrem k členským státům, a zvýšit tak jejich odpovědnost za prosazování jejích principů uznávaných v celé EU. V žádném případě to ovšem neznamená, že by mělo dojít ke zpochybnění nezbytnosti aktivní role orgánů Unie v této oblasti.

Ochrana hospodářské soutěže při představných jednáních České republiky

Z hlediska České republiky představuje politika ochrany hospodářské soutěže mj. jednu z kapitol, do nichž je rozdělena vyjednávací agenda představných rozhovorů. V pozičním dokumentu k této kapitole se ČR zavazuje implementovat do roku 2003 veškerou legislativu týkající se uvedené oblasti, a nepožaduje proto **žádná přechodná období**.⁴⁾ Pokud jde o naplňování ustanovení Smlouvy týkajících se pravidel státní pomoci v prvních letech po vstupu do EU, dokument se odvolává na určitá „specifika posttransformačního období“, která bude třeba brát v úvahu. Za touto formulací se zřejmě skrývá především odkaz na státem finančně podporované restrukturalizační programy v oblasti hutnictví a těžkého strojírenství, které budou pokračovat i po vstupu do EU.

Pozitivně je oblast ochrany hospodářské soutěže hodnocena i v *Pravidelné zprávě o pokroku ČR při přípravě na vstup do EU za rok 2002* (zveřejněna 9. října 2002).⁵⁾ Mimo jiné se zde konstatuje, že v oblasti antitrustové politiky je již české právo do velké míry kompatibilní s *acquis communautaire*. Pro oblast státní pomoci je však použita slabší formulace, že „...ČR již zahrnuje do svého práva základní principy *acquis communautaire*.“ Zatímco v oblasti antitrustové politiky je celkové hodnocení „pozitivní“, v oblasti státní pomoci je „...uspokojivé přes přetrvávající těžkosti“. Tyto těžkosti dokument vidí především v bankovníctví a v ocelářském průmyslu.

Institucí realizující v České republice politiku ochrany hospodářské soutěže je **Úřad pro ochranu hospodářské soutěže** (ÚOHS) se sídlem v Brně, který v této podobě pracuje od 1. listopadu 1996 (jeho předchůdcem bylo Ministerstvo pro ochranu hospodářské soutěže).⁶⁾ ÚOHS je ústředním orgánem státní pomoci, který je při výkonu rozhodovacích pravomocí svěřených mu zákonem plně nezávislý na vládě. Je však vázán usneseními vlády stanovujícími mu legislativní i nelegislativní úkoly. Kompetence ÚOHS pokrývají celou oblast ochrany hospodářské soutěže ve smyslu politiky EU (tj. antitrustová politika a kontrola veřejné pomoci) a dále např. oblast veřejných zakázek. Jeho postavení je plně kompatibilní

s požadavky legislativy Evropského společenství.

Vzhledem k pokročilému stupni harmonizace legislativy a existenci vyspělých administrativních struktur pro její vynucování se může zdát překvapivé, že předběžné uzavření kapitoly *Hospodářská soutěž* se pro ČR stalo dosti závažným problémem. Těžkosti v této oblasti byly způsobeny situací v některých segmentech české ekonomiky, především v ocelářském průmyslu, kde dosud nebyla dotažena nutná restrukturalizace, a v bankovníctví, kde neexistovala dostatečná transparentnost, pokud jde o skutečný rozsah závazků vyplývajících pro stát ze záruk poskytnutých při sanaci některých finančních ústavů.

Oddalování nezbytné **restrukturalizace ocelářského průmyslu** spojené s odbouráním neživotaschopných kapacit bylo zhruba až do roku 1997 motivováno mj. ideologickými důvody, neboť civilizované a sociálně únosné provedení restrukturalizace by se – podobně jako v jiných zemích – neobešlo bez pomoci státu, což bylo pro tehdejší pravicové vlády snažící se alespoň navenek budít dojem liberální „systémové čistoty“ nepřijatelné. K zahájení razantní restrukturalizace navíc dlouho neexistoval rozhodující tlak, neboť zejména vzhledem k výraznému znehodnocení české měny a udržování velmi nízkých platů bylo po určitou dobu možné, aby většina z dlouhodobého hlediska očividně nadbytečných kapacit určitým způsobem přeživala.

Definitivně neudržitelnou se situace stala až koncem 90. let, kdy bylo s konečnou platností nutno přistoupit k hluboké restrukturalizaci českého ocelářství. Situace pro provedení uvedeného kroku však byla v této době již mnohem méně příznivá než na počátku 90. let, a to mj. kvůli mezinárodním závazkům, které ČR (možná poněkud předčasně) od té doby převzala rovněž v oblasti ochrany hospodářské soutěže. Postavení tehdejší sociálnědemokratické vlády tak bylo značně komplikováno mj. tím, že předchozí vláda někdy koncem roku 1996 zanedbala možnost požádat o pětileté prodloužení přechodného období, během něhož je možno poskytovat ekonomickým subjektům zvýšenou státní podporu.⁷⁾ Možnost uzavření dohody s EK o restrukturalizaci ocelářství a velikosti státní ingerence při tomto procesu byla ovšem dále komplikována rovněž určitými obecnějšími koncepčními spory v tehdejší vládě o míře a podobě státních zásahů do ekonomiky. Za této situace nebyla Česká republika s to předložit takový **restrukturalizační plán**, který by Evropskou komisí přsvědčil o tom, že nevyhnutelné změny v tomto odvětví proběhnou způsobem, který bude v souladu s pravidly EU o ochraně hospodářské soutěže, přičemž nezbytně nutná a časově přísně ohraničená státní pomoc bude co nejvíce odpovídat omezením platným v Unii. K významnému posunu zde došlo až během roku 2002, kdy se konečně podařilo vytvořit věrohodnou koncepci re-

strukturalizace akceptovatelnou i pro Evropskou komisi, což vytvořilo prostor pro předběžné uzavření této kapitoly představných jednání (došlo k tomu 24. října 2002).

Význam ochrany hospodářské soutěže v kontextu budoucnosti České republiky

Nehledě na některé strukturální problémy české ekonomiky, jejichž sociálně akceptovatelné zvládnutí si po určité době vyžádá finanční angažovanost státu, by však ČR měla dlouhodobě usilovat o **dosazení co nejvyšších standardů kultury aktivní ochrany hospodářské soutěže** ve vnitrostátním měřítku a o prosazování obdobných standardů rovněž v rámci EU. Pro její rozsahem nevelkou a vysoce exportně orientovanou ekonomiku, jež musela s vynaložením značného úsilí a nemalých obětí podstoupit důkladnou restrukturalizaci, totiž do budoucna stěžejí existuje jiná racionální varianta než orientace na **vysoce flexibilní a konkurenceschopné ekonomické struktury**, fungující bez ohledu na zemi původu kapitálu, který za nimi stojí. Pro tyto ekonomické struktury je garantování férových konkurenčních podmínek, a to jak v rámci jednotného vnitřního trhu EU, tak pokud možno i v rámci celé světové ekonomiky, základním předpokladem úspěchu. Česká republika by se tedy neměla příliš spoléhat na určité všestranné (byť třeba skrytou formou, neboť jinak to při stávajících pravidlech EU ani není možné) podporované „národní šampióny“, neboť takovéto podniky by stejně stěžejí šanci obstát proti podobným podnikům ze stávajících (především velkých) členských států. Toto tvrzení ovšem na druhou stranu neznamená, že by se při svém dalším rozvoji neměla snažit v maximální možné míře těžit ze svých průmyslových tradic a z potenciálu, který skrývají některé její tradiční průmyslové značky.

hrich@iir.cz

¹⁾ Srov. Fabrice Fries: Velké evropské rozpravy. Praha: HZ Editio, 1998, s. 135.

²⁾ Ponechme zde stranou názory některých sociologů, podle kterých je střední třída v současné době silně ohrožena pokračující polarizací společnosti na úspěšné (bohaté) a neúspěšné (chudé), což by podle nich mohlo jednou mít i politické důsledky. Nehledě na to, že náznaky podobného vývoje je v některých zemích skutečně možno pozorovat, existují ve většině zemí dosud silné sociální skupiny, které objektivně i subjektivně (dle vlastního mínění) ke střednímu stavu náležejí.

³⁾ Viz http://europa.eu.int/eur-lex/en/lif/ind/en_analytical_index_08.html

⁴⁾ Viz <http://www.euroskop.cz/page/render.vwf?src=/site/cz/data/dokumenty/pozdokum/pozdoc6e.n.html>, dostupné pouze v angličtině.

⁵⁾ Viz http://www.euroskop.cz/site/cz/data/dokumenty/zprava/Regular_Repaort_2002.doc, s. 66 (v angličtině).

⁶⁾ Viz <http://www.compet.cz>

⁷⁾ Viz čl. 64 Evropské dohody – <http://www.euroskop.cz/page/render.vwf?src=/site/cz/data/cr/evropdohoda/evropdohoda7.html>.

Finské referendum o vstupu do Evropské unie

JAKUB DÜRR,
DAN MAREK

Tento text se snaží analyzovat finský vstup do EU se zaměřením na veřejnou debatu k tomuto tématu před vstupem, komunikační strategii, průběh a výsledky referenda a reakce občanů po vstupu do Evropské unie.

Postoje veřejnosti k Evropské unii

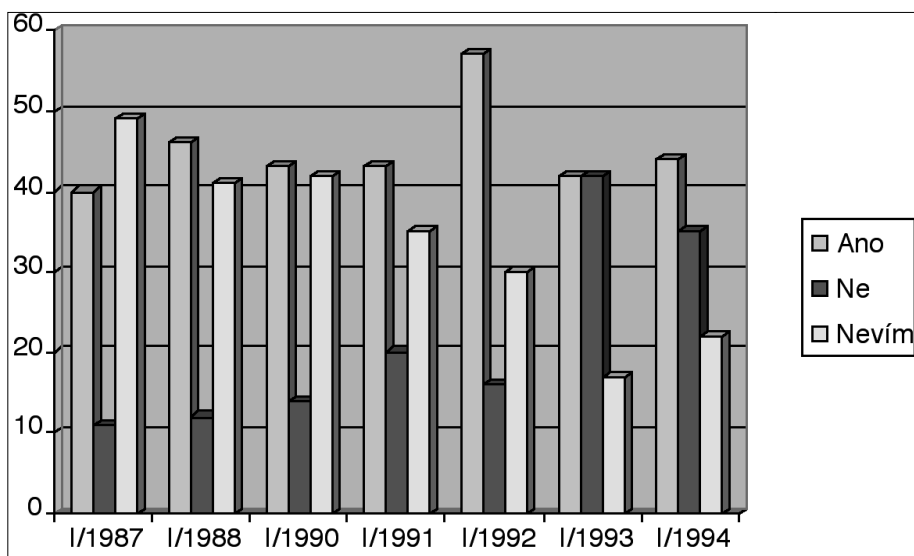
Finská veřejnost vnímala otázky spojené s procesem evropské integrace jako okrajové téma až do konce 80. let. Otázka členství v Evropském společenství (ES)¹⁾ nebyla v tomto období součástí politické agendy žádné z politických stran²⁾ a na toto téma neprobíhaly v zemi žádné diskuse. Politologové Lars Svasand a Ulf Lindström tvrdí, že „tato otázka jednoduše vůbec neexistovala.“³⁾ Členství v ES bylo považováno za nereálné, jelikož by zpochybnilo finskou politiku neutrality. Linie finské zahraniční politiky vůči ES prosazovaná prezidentem a vládou v tomto období měla jednoznačnou podporu veřejnosti a z její strany nebyla pocíťována potřeba tuto politiku měnit. Finskou politiku neutrality vnímala veřejnost jako nezpochybnitelnou konstantu, která naplňuje finské národní zájmy.

Veřejná debata na téma užší spolupráce s ES začala až na počátku 90. let a byla zpočátku zřetelně ovlivněna nezájmem a neznalostí problematiky. Význam této diskuse narůstal s tím, jak se téma členství v ES postupně zařadilo do politické agendy jednot-

livých stran. Politické strany začaly formulovat své postoje vůči členství v ES, a veřejnosti se tak začalo dostávat více informací o aktivitách a cílech ES. Výsledkem byla polarizace společnosti, která se rozdělila na dva rovnocenné tábory stoupců a odpůrců členství. (Viz graf.)

Pro sekretariáty politických stran téma členství představovalo značný problém, neboť často vytvářelo dělicí linii uvnitř členské základny a narušovalo její soudržnost. Nejkoherentnější členskou základnu měla v této otázce pravicová Národní koalice, v níž okolo 80 procent členů podporovalo vstup do ES. Další stranou, kde panovala vysoká míra shody v této otázce, byla Levá aliance s asi 70 procenty členů odmítajících členství. V ostatních politických stranách však v souvislosti s členstvím existovaly hluboké názorové rozdíly. Vládní Centristická strana a Švédská strana byly hluboce rozděleny, stejně jako opoziční sociální demokraté, kde však vedení strany zaujalo jasné prointegrační postoj. Vedení Strany zelených raději v obavách z možného vnitrostranického rozkolu nezaujalo k ES žádný ofi-

Graf: Finské veřejné mínění a členství v ES/EU, 1987–94

Zdroj: Tiilikainen, T.: „Finland and the European Union“ in: Miles, L.(ed.): The European Union and the Nordic Countries. Routledge, London, 1996. str. 124 (upraveno autory).

ciální postoj. Z jednotlivých socio-ekonomických skupin panovala jednota jen mezi farmáři, kteří členství jednoznačně odmítali. Ostatní skupiny obyvatel nebyly v této otázce jednotné. Rovněž hledisko geografické sehrávalo významnou roli a bylo faktorem nejednoty. Severní regiony byly proti, jižní část země s městskými aglomeracemi byla převážně pro vstup. Specifikum představovaly východní regiony při hranici s Ruskem, kde byly citlivě vnímány bezpečnostní aspekty členství, což vyústilo ve vyšší podporu členství než v ostatních venkovských regionech.⁴⁾

Komunikační strategie vlády a hlavní aktéři informační kampaně

Podání finské žádosti o vstup do ES v březnu 1992 vyvolalo rostoucí zájem o ES ze strany veřejnosti i médií. Finská vláda považovala informování veřejnosti o důvodech vstupu do ES za nejdůležitější součást vstupního procesu. Informační kampaň zahrnovala tiskové konference pro média, přednášky a semináře pro veřejnost, distribuci tištěných informačních materiálů občanům a finanční podporu pro informační aktivity nevládních organizací. Význam, který vláda přikládala těmto aktivitám, ilustruje i vytvoření speciální tzv. Informační skupiny (před zahájením vstupních vyjednávání), které předsedal šéf finského vyjednávacího týmu Veli Sundbäck.

Záhy po jejím vytvoření se však ukázalo, že bez ohledu na počet přednášek, seminářů či tiskových konferencí, které členové této skupiny organizovali, nebylo možné uspokojit narůstající zájem veřejnosti o informace. Ve snaze poskytnout odpovědi na nespočet obecných i odborných dotazů ze strany veřejnosti vláda v rámci ministerstva zahraničních věcí zřídila speciální oddělení – Informační servis EU (ISEU). V roce 1993 mělo toto oddělení kancelář pouze v Helsinkách, ale snaha o kvalitnější poskytování informací v rámci celé země vedla v roce 1994 ke zřízení jeho středisek ve všech 19 finských regionech. Kvalitu a rychlost služeb tohoto oddělení zlepšilo vypracování seznamu nejčastějších dotazů a modelových odpovědí. Odpovědi na specializované a technické dotazy byly zpracovávány v součinnosti s relevantními ministerstvy. Oddělení také publikovalo tištěné materiály na jednotlivá témata související s ES. Ty byly následně distribuovány veřejnosti přes síť regionálních poboček ISEU.⁵⁾

Finská vláda také financovala informační aktivity organizované nevládními organizacemi. V letech 1992 a 1993 vznikl *ad hoc* značný počet občanských organizací a uskupení, které se spolu s již existujícími organizacemi (odbory apod.) aktivně podílely na vedení informační kampaně. Tyto skupiny ve většině případů reprezentovaly velmi různorodé sociální a ekonomické zájmy. V uskupeních odmítajících členství převažovali stoupcové extrémní levice. Nejhomogennější skupinu odpůrců členství představovali environmentalisté. V organi-

zacích, které vedly kampaň proti vstupu, byly velmi silně zastoupeny ženy, které se obávaly, že členství oslabí jejich sociální a pracovní postavení. Mezi nesilnější uskupení odmítající členství patřila „Alternativa k EU“, „Nezávislá fronta Finů“ nebo „Společnost pro finskou nezávislost“. Nejvýznamnější organizací stoupců bylo „Evropské Finsko“. Finanční prostředky byly poskytovány jak organizacím podporujícím členství, tak těm, které byly proti. Do další skupiny organizací, které mohly žádat o finanční podporu, patřily ty, které vedly neutrální informační kampaň. Za cíl si kladly poskytnout veřejnosti objektivní informace o výhodách a nevýhodách členství, aniž propagovaly jednu z alternativ.⁶⁾

Finským specifickým se stalo rozhodnutí vlády, že nebude organizovat kampaň na podporu vstupu v období před říjnovým referendem. Toto rozhodnutí bylo pro mnohé překvapením a předmětem tvrdé kritiky ze strany oponentů členství, kteří je využívali k tvrzení, že vláda jasně nepodporuje podmínky jí vyjednaného vstupu do EU.

V letech 1992 a 1993 bylo ze státního rozpočtu každoročně rozděleno 300 000 ECU. V roce 1994 před podzimním referendem vláda poskytla jednorázovou částku ve výši 1,5 milionu ECU.⁷⁾

Argumenty zastánců a odpůrců členství

Argumenty prezentované v kampani oběma stranami pokrývaly velmi široké spektrum od otázek ekonomického charakteru přes témata týkající se finské národní identity, životního prostředí až k záležitostem bezpečnostním. Argumenty zastánců i odpůrců členství vycházely ze státo-centrického pohledu. Výstupem hodnocení byly vždy očekávané dopady na národní stát.

Tábor stoupců vstupu zdůrazňoval, že členství v Evropském hospodářském prostoru (EHP) jako alternativa členství nabízí pouze omezenou možnost spoluurčovat legislativu Jednotného trhu a nezajišťuje dostatečný rámec pro obhajobu finských národních ekonomických zájmů. Odpůrci členství naopak ve své argumentaci ohledně ekonomických dopadů členství zdůrazňovali fakt, že EHP je dostatečným nástrojem k zajištění ekonomických zájmů, který zemi poskytuje plný přístup na trhy členských zemí, aniž by vyžadoval delegování značné části národní suverenity na EU. Argument stoupců o nutnosti finské účasti na rozhodovacím procesu Evropské unie „byl oponenty členství obvykle vyvažován akcentem na nezávislost a její možnou ztrátu. Národní nezávislost a státní suverenita jsou tradičními hodnotami finské politiky a nedílnou součástí politiky neutrality a odmítavého postoje k evropské integraci.“⁸⁾ Tyto postoje nebyly prezentovány na základě odborné právní analýzy. Odpůrci členství se touto argumentací snažili zapůsobit na národní cítění Finů.

Dalším stěžejním tématem byl dopad členství na finský sociální systém. Odpůrci

členství obhajovali názor, že po vstupu nebude možné udržet „vysokou úroveň sociální a politické rovnosti jak v souvislosti s občanskými právy, tak co do výše sociálních výhod... Tyto obavy byly obzvlášť evidentní mezi ženami. Přesvědčení, že členství v Unii povede k oslabení pozice žen ve finské společnosti, bylo považováno za hlavní příčinu odmítnutí členství nadpolovičním počtem žen (v referendu – pozn. autorů).“⁹⁾

Oponenti členství se také snažili zpochybnit kvalitu vyjednané dohody v oblasti zemědělství. Jejich argumentace zde stavěla na silných vazbách Finů k venkovu. Naopak jedním z největších trumfů stoupců členství se stalo téma bezpečnosti.

Průběh a výsledky referenda o členství v Evropské unii

Finové podpořili v říjnovém referendu vstup do EU většinou 56,9 procenta hlasů, proti hlasovalo 43,1 procenta voličů. Nicméně dosažená většina nebyla tak zřetelná, jak těsně před referendem očekávala většina expertů. Někteří sociologové za nejpravděpodobnější vysvětlení považovali fakt, že mnoho stoupců členství se referenda nezúčastnilo, protože se obecně očekával kladný výsledek.¹⁰⁾

Poslední fázi kampaně dominovala dvě hlavní témata: zemědělství a bezpečnost. Většina farmářů se obávala, že přistoupení ke Společné zemědělské politice (SZP) bude znamenat větší konkurenci a zároveň nižší dotace do zemědělského sektoru. Vzhledem k vysoce nepříznivým klimatickým podmínkám a malé velikosti farem považovala značná část farmářů kladný výsledek referenda za ohrožení jejich existence. Tyto obavy ovlivnily zejména podstatnou část voličů ve venkovských oblastech na severu země, kde většina hlasovala proti členství. Regionální rozdíly v hlasování však byly vyšší, než se obecně očekávalo.¹¹⁾ V tomto ohledu existovala značná podobnost mezi situací ve Finsku a Švédsku. V obou zemích voliči z jižních regionů a měst podpořili členství, kdežto oponenti členství pocházeli ze severních a východních částí obou zemí. (viz tabulka 1)

Stejně silným argumentem jako zemědělství v případě oponentů členství bylo na straně jeho stoupců téma bezpečnosti. Vstup do EU byl mnohými voliči vnímán jako nepřímé posílení národní bezpečnosti a možnost ke zviditelnění země na mezinárodní scéně. Historická zkušenost Finů s Ruskem jim napomohla v prezentaci členství jako zdroje bezpečnostních záruk a stability. Zdůrazňování role EU jako garanta finské bezpečnosti se stalo průvodním jevem zejména v poslední fázi kampaně. Podle mnohých odborníků právě toto téma získalo stoupcům vstupu podporu mnoha nerozhodnutých voličů.¹²⁾ Finská diplomacie, v minulosti tolik pověstná svou pasivitou, prošla v druhé polovině 90. let historickým přerodem. Od konce studené války, během níž Finsko žilo ve stínu Moskvy, se mezinárodní postavení země změnilo mno-

hem dramatičtěji než v případě ostatních evropských neutrální. Členství v Unii bylo obecně považováno za ideální příležitost ke zviditelnění země na mezinárodní scéně. „Na rozdíl od Švédska a Rakouska bylo členství v EU ve Finsku vnímáno jako historické politické rozhodnutí, kterým byla redefinována pozice Finska v Evropě.“¹³⁾

Z hlediska sociálně-ekonomického postavení voličů lze rozlišit nejvíce pozitivní postoje ke členství u části populace s vyššími příjmy a vzděláním. Ve vztahu k pohlaví se potvrdily očekávané rozdíly, kdy u mužů existovala vyšší tendence hlasovat pro vstup než u žen (viz tabulka 1).¹⁴⁾

Reakce občanů po vstupu do Evropské unie

Finská veřejnost nenapodobila své švédské sousedy v jejich odmítavém postoji k Evropské unii v prvním roce členství. Přestože značná část voličů vyjádřila v referendu obavy z dopadů členství na jejich každodenní život a politickou a ekonomickou situaci země, lednový vstup země do

TABULKA 1:

Finské referendum o vstupu do EU (v % dle jednotlivých kategorií)

SKUPINA	ANO	NE
Pohlaví		
Muži	61	39
Ženy	54	46
Věk		
15–24 let	54	46
25–49 let	58	42
50 – let	56	44
Vzdělání		
Základní	46	54
Střední	55	45
Univerzitní	72	28
Povolání		
Zemědělci	6	94
Dělníci	53	47
Administrativní pracovníci	65	35
Management, podnikatelé	73	27
Stranická afilience		
Levá aliance	24	76
Sociální demokracie	75	25
Centristická strana	36	64
Národní koalice	89	11
Švédská lidová strana	85	15
Strana zelených	55	45
Region		
Jih	62	38
Střed	55	45
Sever	4258	
Celkem	57	43

Zdroj: Raunio, T., Wiberg, M.: The Big Leap to the West: The Impact of EU on the Finnish Political System. ZEI Discussion Paper, Bonn, 2001. str. 10 (upraveno autory).

EU „většina finské populace přešla bez povšimnutí“.¹⁵⁾

Podle průzkumů veřejného mínění dvě třetiny Finů zastávaly na konci roku 1995 názor, že vliv členství na jejich život je zanedbatelný. Naopak neexistence viditelných dopadů členství vedla mnoho voličů, kteří v referendu hlasovali proti členství, ke změně jejich dříve negativního postoje k Unii. Na otázku, zda by podpořili vystoupení z Unie, odpovědělo 46 procent respondentů záporně, pouze 27 procent by odchod z EU uvítalo. Větší odlišnosti v názorech existovaly ve vnímání dopadů členství na jednotlivé sféry každodenního života. Finové velmi pozitivně vnímali vliv Evropské unie na finskou ekonomiku, zejména export a import. Tyto postoje však mohly být také ovlivněny faktem, že v tomto období již finská ekonomika překonala recesi, což se odrazilo na vyšším ekonomickém růstu a v poklesu nezaměstnanosti. Obdobně pozitivní názory byly vyjadřovány v souvislosti s dopady členství na ceny potravin, které na rozdíl od Švédska viditelně poklesly. Na třetí místo v pořadí pozitivních dopadů členství se v průzkumech řadí zlepšení image země v zahraničí. Poslední ze seznamu pozitivně hodnocených aspektů členství figuruje bezpečnostní politika. Bezpečnost se mnoha Finům jevila jako jeden z největších přínosů členství. Kromě výše uvedených témat výzkumy neidentifikovaly žádné další faktory, které by ovlivnily vnímání členství v Unii.¹⁶⁾ (viz tabulka 2)

Nedostatek negativních faktorů, které by poznamenaly první rok členství Finska v Evropské unii, neprohloubil názorové rozdíly vůči Unii mezi jednotlivými sociálními skupinami, jako se to stalo ve Švédsku. „Všechny hlavní politické strany zaujaly vůči členství v EU smířlivý postoj a vyzývaly k jeho konsenzuálnímu přijetí.“¹⁷⁾

Finské postoje k Evropské unii v druhé polovině 90. let nevykazovaly zásadní odlišnosti od názorů, které vyplynuly z průzkumů veřejného mínění po prvním roce členství. Emocionální veřejná debata, která provázela kampaň před referendem, byla ve finské společnosti spíše výjimečným jevem. Vyhrcošenost této národní diskuse lze částečně přičíst faktu, že veřejnost diskutovala o nejzávažnější otázce ve finských poválečných dějinách a samotné rozhodnutí o přechodu od tradiční neutrality ke členství v EU v tak krátkém časovém úseku představovalo velmi radikální vývoj, ať již měřeno dle jakýchkoli standardů.

Dá se říci, že finská mentalita je založena na pragmatickém myšlení, a to se zřetelně projevilo i stabilizací finských postojů k Evropské unii. Během poměrně krátké doby většina Finů přijala členství v Unii za samozřejmost a snaží se využít jeho výhod. Příkladem může být obsazení funkcí v Komisi, které byly určeny Finům. V únoru 1995 Komise rozhodla, že do roku 1999 by Finové měli obsadit 250–350 míst v jejím aparátu. V roce 1997 však pro Komisi pracovalo již 626 Finů. Veřejnost s uspokojením přijala zvolení finského ombudsmana Jacoba Södermana prvním ombudsmanem v Evropské unii.¹⁸⁾

Finsko začalo velmi aktivně prezentovat návrhy na změny v mnoha oblastech činnosti EU. Mezi prioritní oblasti, na které se finská zahraniční politika zaměřila, patřila oblast sociální politiky a zahraniční a bezpečnostní politiky. Velmi zřetelně byly tyto snahy vidět na mezivládní konferenci členských zemí Unie (1996–97), jejímž úkolem bylo revidovat Maastrichtskou smlouvu. Pro Finy tato konference představovala v historii vůbec první příležitost promluvit do budoucího vývoje Evropy. Některé podporovatele však překvapila už základní premisa, z níž finské návrhy na konferenci vy-

cházel. Tou byla severská varianta britského euroskepticismu. Finsko prosazovalo názor, že charakter Unie jako sdružení nezávislých členských států by měl být zachován. „Unie by měla spěchat pomalu a zachovat si svou povahu, vycházející z mezivládní spolupráce.“¹⁹⁾ Finsko se tak zařadilo mezi ty členské státy, které prosazují uplatnění mezivládního přístupu v budoucím uspořádání EU.

Finsko se obdobně jako některé další malé státy obává, že změna poměru mezi velkými a malými státy by mohla marginalizovat jeho národní zájmy. Proto nesdílí eurooptimismus profederalisticky orientovaných zemí, jako jsou Německo, Belgie, Holandsko či Lucembursko. Dnešní stav Unie mu plně vyhovuje. Zpráva, ve které koaliční vláda premiéra Lipponena v roce 1996 obhajovala svou integrační politiku v rámci mezivládní konference EU před poslanci finského parlamentu, hovořila jasně: „Vláda je přesvědčena, že Rada ministrů by měla zůstat centrálním rozhodovacím orgánem, který vychází z rovnosti všech členských zemí. Není potřeba měnit systém rozhodování kvalifikovanou většinou.“²⁰⁾ Finsko tak podporuje zachování systému, který jednoznačně znevýhodňuje větší členy Unie. Tyto postoje Finsko potvrdilo i na následující mezivládní konferenci, která skončila v prosinci 2001 ve francouzské Nici.

Velmi významné z hlediska finského postoje k evropské integraci bylo rozhodnutí o začlenění do Evropského měnového systému, což byla spolu se splněním čtyř tzv. maastrichtských kritérií²¹⁾ základní podmínka účasti na vytvoření Evropské měnové unie (EMU). Zmíněné rozhodnutí je o to významnější, že se zde Finové odklonili od pozice svého dlouholetého soupeřníka na evropské scéně, Švédska, které se odmítlo vytvoření Evropské měnové unie v roce 1999 zúčastnit. Podle průzkumů veřejného mínění většina Finů přistoupení k EMU podpořila, i když ne tak jednoznačně jako samotné členství v Unii.²²⁾ Přes obecně aktivní přístup Finska k evropské integraci se tak zřetelně ukazuje, že nynější podoba EU finským zájmům plně vyhovuje, a proto nelze očekávat, že Finové budou v budoucnu patřit mezi ty členské země, které budou podporovat návrhy na její zásadní prohloubení.

¹⁾ Po ratifikaci Maastrichtské smlouvy se v listopadu 1993 změnil název organizace na Evropskou unii (EU).

²⁾ Finský politický systém se vyznačuje poměrně vysokou polarizací politického spektra. Existují zde velmi vyhraněné politické subjekty, které přispívají k fragmentaci politické scény. Finský parlament (Eduskunta) tak patří v tomto ohledu k jedněm z nejvíce polarizovaných zákonodárných sborů mezi členskými zeměmi EU. Levou stranu politického spektra reprezentuje nejsilnější sociální demokracie a Levá aliance. Všechny pravicové strany ve Finsku lze považovat za umírněné (neexistuje zde žádná extrémně pravicová strana), patří sem Národní koalice, Centristická strana, Švédská lidová strana a Křesťanská unie. Environmentální

TABULKA 2:

Hodnocení vlivů členství na finskou veřejnost, říjen–listopad 1995

	Pozitivní	Malý vliv	Nevím	Negativní
Celkové životní podmínky	14	60	7	19
Ceny potravin	61	31	2	6
Export a zahr. obchod	56	25	16	4
Fin. image v zahraničí	43	39	13	5
Podnikání	31	39	18	12
Bezpečnost	30	40	14	16
Podpora zahr. investic	28	43	22	7
Životní prostředí	28	46	13	13
Osobní život obecně	14	65	5	16

Zdroj: EVA: Finnish EU Opinion: Autumn 1995. Helsinki, 1996. str. 13 (upraveno autory).

zájmy reprezentuje Zelená liga, která patří k nejsilnějším stranám tohoto typu v Evropě. Ve Finsku existuje silná tradice koaličních vlád, které se obvykle vytvářejí kolem dvou ze tří nejsilnějších politických subjektů: sociální demokracie, Centristické strany a Národní koalice.

³⁾ Svasand, L., Lindström, U.: „Scandinavian Parties and the EU“ in: Gaffney, J.: *Political Parties and the European Union*. Routledge, London, 1996. str. 207.

⁴⁾ Tiilikainen, T.: „Finland and the European Union“ in: Miles, L.(ed.): *The European Union and the Nordic Countries*. Routledge, London, 1996. str. 125–126.

⁵⁾ Interview s Antti Kuosmanenem, bývalým členem finského vyjednávacího týmu. Brusel, červen 2001.

⁶⁾ Kuosmanen, A.: *Finland's Journey to the European Union*. European Institute of Public Administration, Maastricht, 2001. str. 46–47; Tiilikainen, str. 120–121.

⁷⁾ Kuosmanen, str. 47. Částka 1,5 milionů ECU, kterou musela vláda na informační kampaň vynaložit, je určena ústavou v souvislosti s pořádáním referenda.

⁸⁾ Tiilikainen, str. 121.

⁹⁾ Tamtéž.

¹⁰⁾ Interview s Annou Karismo, korespondentkou deníku Helsingin Sanomat. Brusel, květen 2001. Účast voličů (74 %) byla nižší než v předcházejících prezidentských volbách (82 %) konaných taktéž v roce 1994.

¹¹⁾ Tiilikainen, str. 129.

¹²⁾ Interview s Annou Karismo.

¹³⁾ „Nordic states march to different EU tunes“. *Financial Times*. 5. 7. 1995.

¹⁴⁾ Raunio, T., Wiberg, M.: *The Big Leap to the West: The Impact of EU on the Finnish Political System*. ZEI Discussion Paper, Bonn, 2001. str. 11.

¹⁵⁾ Tiilikainen, str. 130.

¹⁶⁾ Informace v této sekci jsou převzaty z Centre for Finnish Business and Policy Studies (EVA): *Finnish EU Opinion: Autumn 1995*. Helsinki, 1996. str. 5–16.

¹⁷⁾ Tiilikainen, str. 130.

¹⁸⁾ Pesonen, P., Vesa, U.: *Finland, Sweden and the European Union*. Tampere Peace Research Institute, Research Report No. 77, 1998. str. 23.

¹⁹⁾ Citace z rozhovoru s finským ministrem pro evropské záležitosti Ole Norrbackem in: „Slow haste“. *The Economist*, 20. 5. 1995.

²⁰⁾ European Commission: „Finland's Points of Departure and Objectives at the European Union's Intergovernmental Conference in 1996“. www.europa.eu.int/comm/IGC/finland.htm, 27. 2. 1996. str. 1–19.

²¹⁾ Pro přistoupení k EMU Unie hodnotila, zda bylo „dosaženo vysokého stupně stálé konvergence“ dle následujících kritérií: a) dosažení vysokého stupně cenové stability patrného z míry inflace, která je blízka míře inflace nejvýše tří členských států, jež dosáhly v oblasti cenové stability nejlepších výsledků; b) dlouhodobě udržitelný stav veřejných financí, patrný ze stavu veřejných rozpočtů nevykazujících nadměrný schodek ve smyslu článku 104c odst. 6; c) dodržování normálního rozpětí stanoveného mechanismem měnových kurzů Evropského měnového systému po dobu alespoň dvou let, aniž by došlo k devalvaci vůči méně jiného členského státu; d) stálost konvergence dosažené členskými státy a jeho účasti v mechanismu měnových kurzů Evropského měnového systému, která se odráží v dlouhodobých úrovních úrokové míry. Viz Čl. 109j a Protokol o kritériích konvergence v článku 109j smlouvy o založení Evropského společenství. *Smlouva o Evropské unii*. Victoria Publishing, Praha, 1994.

²²⁾ EVA: *Finnish Attitudes 1999*. www.eva.fi/english/julkaisut/opin99/lukul.htm. str. 1–3.

Afrika

MESFIN GEDLU

a válka proti terorismu

Loňské listopadové teroristické útoky v keňské Mombase znovu vyvolaly úvahy o roli Afriky ve válce proti terorismu. Bohužel, většina těchto úvah nepřesahuje suchopárné politické prohlášení či novinářské senzace o událostech na africkém kontinentě, který je obecně pokládán za nedůležitý okraj mezinárodního života. Cílem tohoto článku je správně označit klíčové aspekty africké účasti v globálním úsilí o potírání terorismu s důrazem na priority africké politické a společenské reality.

Principy a nástroje africké účasti ve válce proti terorismu

Cíle Charty Organizace africké jednoty, především její úsilí o zajištění bezpečnosti, stability a rozvoje členských států a rozvíjení přátelských vztahů mezi národy a státy světa v duchu respektování humánních a morálních hodnot na bázi vzájemné tolerance, jsou integrální součástí **Konvence OAJ o prevenci a boji proti terorismu**. Tato konvence, která byla přijata na XXXV. řádném summitu OAJ v Alžíru v r. 1999, tvoří základní rámeček postojů afrických zemí k terorismu, nezávisle na jeho motivaci, formě i provenienci.

Mezivládní konference o prevenci a boji proti terorismu v Africe ze září 2002, která se uskutečnila v Alžíru, posiluje význam této Konvence urychlováním její ratifikace členskými státy a přehodnocením její účinnosti ve světle dalších klíčových dokumentů, jako jsou například:

- Dakarská protiteroristická deklarace z října 2001.

- Závazky Ústředního orgánu OAJ pro prevenci, kontrolu a řešení konfliktů z listopadu 2001.

- Rezoluce RB OSN 1373, která mezinárodně kriminalizuje terorismus a jeho případné finanční a materiální zdroje.

Konvence OAJ o prevenci a boji proti terorismu definuje „teroristický akt“ jako kriminální čin, který porušuje trestní zákony platné v členských zemích a ohrožuje životy, fyzickou integritu a svobodu, nebo může způsobit vážné ujmy na zdraví či smrt jednotlivce nebo skupin obyvatelstva. Dále je terorismus činem, který způsobuje nebo může způsobit poškození nebo zničení veřejného či soukromého majetku, životního prostředí a kulturního dědictví. Za teroristický akt se považuje zastrahování nebo vyvíjení nátlaku vůči vládám nebo veřejným institucím s úmyslem vnucovat jim taková jednání či postoje, které by jinak nezaujímaly nebo nepřijaly (Čl. 1. 3: a, b).

Mezi teroristické akty nepatří spravedlivý boj národů vedený v souladu s principy mezinárodní jurisdikce za samostatnost a sebeurčení, včetně ozbrojeného povstání proti kolonialismu, okupaci, agresi a dominanci cizích sil (Čl. 3. 1).

Africká kontinentální diplomacie se věnuje problému terorismu již delší čas. V r. 1992 XXVIII. řádný summit OAJ přijal rezoluci o koordinaci spolupráce mezi členy v boji proti „extremismu“ (*AHG/Re. 213 (XXVIII)*), o dva roky později byla v Tunisu přijata deklarace o kódu jednání mezi členskými státy v záležitostech, jako jsou fanatismus a extremismus nezávisle na jejich původech nebo formách (*AHG/Decl. 2 (XXX)*).

Africké vlády si uvědomují, že terorismus představuje negaci idejí míru, úcty k životu a spravedlnosti, které inspirovaly protikoloniální boj a úsilí o sociálně ekonomickou emancipaci kontinentu. **Dakarská protiteroristická deklarace**, přijatá na mimořádném vrcholném summitu OAJ 20. října 2001, podtrhuje význam aktivní účasti Afriky v boji proti terorismu, ať lokálně, nebo mezinárodně, pro dosažení cílů rozvoje a demokracie. Tato deklarace, která byla i projevem africké solidarity s vládou a obyvateli USA, jasným hlasem odsuzuje terorismus kdekoli na světě a v duchu **rezoluce RB OSN č. 1373** vyzývá členské státy k zavedení jurisdikčních, diplomatických a finančně-bankovních opatření znemožňujících kriminální činnost teroristických organizací. Zároveň se obrací na vyspělé státy světa, aby dostály svým slibům a pomohly Africe zamezit dopadům terorismu na její hospodářství, a to především s ohledem na uskutečňování programů nového ekonomického partnerství pro africký rozvoj (NEPAD).

Význam Afriky v rámci globálního boje proti terorismu

Slavnostní přivítání džibutského prezidenta **I. O. Guelleha** v Bílém domě a návštěva vůdců Etiopie a Keni, která se uskutečnila koncem loňského roku, znovu ukazují obzvláštní zájem Spojených států o spolupráci se státy tohoto citlivého regionu ve válce proti terorismu. Džibutsko slouží jako důležité přístaviště vojenských sil jak z USA, tak z dalších zemí protiteroristické koalice. Spolupráce se státy Afrického rohu usnadňuje logistika jejich armád, ale umožňuje i budování avizovaného protiteroristického velení USA při Rudém moři v blízkosti Jemenu, Súdánu a Somálska, tří

zemí často spojovaných s teroristickými hrozbami.

Africká mise Colina Powella (květen 2001) přispěla ke zklidnění svárlivých vztahů mezi USA a proislámským režimem Súdánu. Spojené státy se zde nejvíce zajímají o informace o síti *al-Káida* a dalších teroristických organizací, jejichž pobyt na súdánském území sahá zpět až do 90. let minulého století. USA se prostřednictvím senátora J. Danfortha, osobního vyslance prezidenta G. W. Bushe, angažují při řešení občanské války na jihu země. Súdán má zájem o ukončení sankcí a případně i normalizaci diplomatických vztahů, které se ocitly na bodu mrazu po leteckých úderech Spojených států v r. 1998. Súdán je dnes lákavou zemí i z dalšího důvodu, tj. pro množství ropy, jejíž současná produkce převyšující 220 000 barelů za den se může v příštích dvaceti letech ztrojnásobit.

Geopolitická spojitost Afrického rohu se Středním východem a vztahy některých afrických zemí s širším islámským světem jsou významnými faktory, které mohou ovlivnit válku proti terorismu, a to jak na diplomatické, tak i na vojenské frontě.

To, že role Afriky ve válce proti terorismu nespočívá pouze na aktivitách klíčových zemí kontinentu, jako jsou Alžírsko, JAR, Nigérie, Súdán, Etiopie, dokazuje angažovanost států jako Senegal, Gambie či ostrov Sv. Tomáše, kde USA uvažují o vybudování námořní základny jako součásti své strategie zajištění „bezpečnějšího zdroje ropy“ z africké pevniny.

Takovým plánům o spolupráci ovšem nesvědčí podezřívavé postoje vůči kontinentu, které pěstují některé kruhy ve Washingtonu. Ani není přípustné, aby některé státy, např. Libérie, Somálsko či Súdán, byly bezdůvodně uváděny jako jeden z možných terčů vojenské operace USA. Somálsko v letech 1992–93 jednoznačně ukazovalo, že udržitelná rehabilitace „problémových států“ vyžaduje více než vojenskou intervenci. Především jde o ochotu vytvářet takové podmínky mezinárodní spolupráce, které usnadňují reintegraci společností pustoše-

ných konflikty. Takové programy nemohou uspět bez rekonstrukce zchátralého státu za aktivní účasti kontinentálních subjektů, jako jsou Africká unie, africké politické subjekty, lokální občanské společnosti, odbory atd.

Afrika a její slabiny ve válce proti terorismu

Zkušenosti potvrzují, že teroristické organizace využívají svárlivých politických poměrů a oslabení či absence centrální autority ve svůj prospěch, a to nejen v Africe. I tam, kde je společnost kompaktní, usnadňuje korumpovanost a laxnost byrokracie často kriminální činnost jako praní špinavých peněz pro eventuální financování teroristických operací v různých částech světa.

Skutečnost, že některé části Afriky jsou postižené nezákonnostmi a vleklou absencí účinně fungující státní správy, musí vyvolat soustředěný zájem mezinárodního společenství o tamní dění tak, že se účinně zapojí do úsilí afrických vlád a Africké unie zvládat teroristické tendence i jejich příčiny na všech úrovních, lokálními počínaje a mezinárodními konče.

K oslabení africké role v boji proti terorismu přispívá pochybné vměšování do vnitřních sporů jednotlivých států, nebo do sporů mezi nimi tím, že se nadřazuje té či oné straně.

Jak ukazují některé zkušenosti (Nigérie, JAR, Egypt), boj proti terorismu nesmí ani sloužit k ostrakizaci části populace na základě vyznání či tradice. Úspěšnost protiteroristické strategie v Africe bude záviset na udržování společenské rovnováhy v komplexním sociálně kulturním prostředí. Platfomy umožňující takový přístup už existují (AU, IGADD, SADC, ECOWAS) a je v zájmu globální bezpečnosti i stability kontinentu zvážit jejich úlohu, jakkoliv nevytříbenou, jelikož pouze síly uvnitř Afriky mohou finálně podmiňovat úspěch diplomatických či vojenských operací zaměřených proti terorismu, na nichž se budou podílet africké vlády.

Zatímco je správné, aby si Afrika ujasnila svůj postoj v rámci globálního boje proti terorismu, je třeba říci, že hrozba mezinárodního terorismu afrického původu, eventuálně zaměřeného proti ní, není bezprostřední. Afrika se dosud výraz-

ně nepodílí na vzniku ani rozvoji mezinárodního terorismu. Bombové útoky ze srpna 1998 proti zastupitelským úřadům Spojených států byly sice největší teroristickou akcí od r. 1996, kdy došlo k podobnému útoku v Saúdské Arábii, to však nevyklučuje, že se jednalo o ojedinělou událost na africké půdě. Příčinou většiny teroristických útoků v Africe jsou lokální konflikty, často přesahující z jedné země do druhé v podobě regionálních konfliktů. Při jejich vzniku hrají rozhodující roli politické, ekonomické a sociální zájmy různých politických skupin.

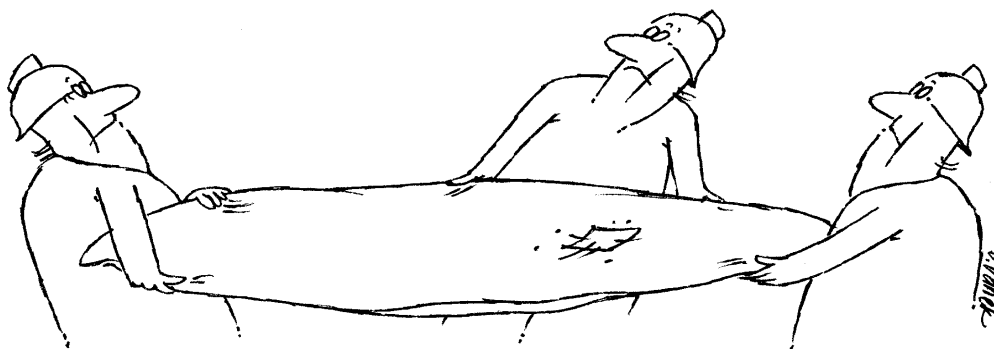
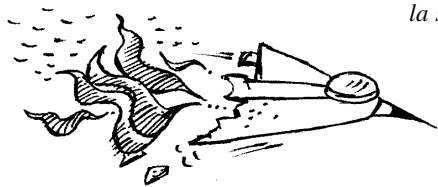
Africké zájmy a znepokojení ve vztahu k terorismu se musí zaostřit na politicky nestabilní a sociálně a ekonomicky labilní podmínky, které Afrikou dlouhodobě otrásoávají, a tudíž vytvářejí příznivé předpoklady pro vznik „bezpečnostního vakua“, v němž mohou eventuálně nalézt či budovat „bezpečné tily“ teroristické organizace i s mezinárodním dosahem. Mezi podmínkami, které nahrávají zmíněným tendencím, patří prostupné státní hranice, nepřehledný a úplatný státní dozor a v neposlední řadě mezinárodní obchod se zbraněmi ve výbušném sociálně politickém prostředí. Jedině komplexní a úspěšný boj proti těmto společenským neduhům může zaručit úspěch globálního boje proti terorismu v africkém kontextu.

Problémové souvislosti africké účasti v globálním boji proti terorismu

Islám a africká společnost

Vliv islámu, včetně jeho politicky angažované formy, je v Africe mnohostranný a má hluboké kořeny. Islám, a to nejen jako náboženství, ovlivňuje politický život řady afrických společností již po několik staletí a dávno před příchodem Evropanů. Na rozdíl od křesťanství, jehož šíření šlo ruku v ruce s koloniální dominancí, islám se zde rozšířil především postupnou a často dobrovolnou adaptací jeho praxe. Přitom islám hrál významnou roli jako jedna z možností obrany proti evropskému politickému a kulturnímu rozpínání. Tato skutečnost posiluje reputaci islámu mezi Afričany jako vítaný a stabilizující prvek ideologické interakce mezi dvěma kulturními světy.

Různé společnosti islámské solidarity se úspěšně uplatňují v boji proti chudobě na místní úrovni, kde udržují pevné sítě kontaktů osobních i komunálních, což potvrzují příklady skupin jako *Islámské bratrstvo* (Egypt), *wanaharakati* (Tanzanie), *Mourides* (Senegal), jež podporují silné komunity islámských ideologů a mecenášů ze zahraničí. V JAR podobné aktivity provádí proislámská skupina PAGAAD, která obhájí islám jako obranu tradičních morálních hodnot a účinný nástroj v boji proti všudy-přítomné kriminalitě. Snahy proislámských skupin představit islám jako hodnotový systém sebeidentifikace a interkomunální spolupráce, naplňující základní normativní očekávání svých souvěrců ve světě sobecky

přehnaného individualismu, mají ohlas mezi nezaměstnanou populací, především pak mezi mládeží.

Výrazný nástup islámu na africké politické scéně je zaznamenáván od počátku 80. let, od kdy se datují snahy o zavedení šar'iji a tradic islámských soudů v občanských záležitostech v Súdánu a později i Nigérii. Vlády v Somálsku, Mauretánii, Libyi, ale i Senegal, Kamerunu nebo Gabunu začaly ve stejnou dobu veřejně ospravedlňovat některá svá rozhodnutí myšlenkami z koránu.

Africké země tvoří 45 procent členské základny **Organizace islámské konference**. Jsou mezi nimi i země s relativně menším počtem muslimů, jako např. Mosambik, Uganda nebo Pobřeží slonoviny. Z 26 členů **Ligy arabských států** je devět z afrického kontinentu. Afrika udržuje úzké kontakty s arabským světem prostřednictvím **Afriko-arabské parlamentní konference**. Politika africké nezávislosti a její ideologie mají mnoho společného s protikoloniálním bojem obyvatelstva zemí Středního východu. Ideologie a hnutí Nasirismu, jeden z hlavních rysů arabského nacionalismu, je součástí tradice širší idey afrického nacionalismu, který se stal jednou z inspirací při založení OAJ před 40 lety.

Protizápadní politika, která je součástí rétoriky zahraniční politiky některých afrických zemí, významně ovlivňuje africkou kontinentální diplomacii. Takto politicky vyhraněné země, např. Libye či Súdán, patří mezi vlivné členy Africké unie. Návštěva N. Mandely v Libyi v r. 1997 znamenala politický triumf pro Kaddáfího v době jeho mezinárodní izolace, ale potvrzuje trvalé úsilí africké politiky zvolit si ryze samostatnou cestu.

Chudoba, spravedlnost a boj proti terorismu v africkém kontextu

Předseda Africké unie A. Essy ve svém vystoupení proti událostem 11. září 2001 vedle jednoznačného odsouzení terorismu vyjádřil své obavy, že „nesnesitelná chudoba a nespravedlivost, převládající v některých částech Afriky, slouží jako úrodná půda pro šíření extremismu, fanatismu a případné verbování teroristů.“

Předním úkolem afrických vlád je zajistit materiální bezpečí svých obyvatel. Na prokazatelnou spojitost mezi terorismem a organizovaným zločinem a kriminálními činy, jako jsou ilegální obchod se zbraněmi a drogami, praní špinavých peněz apod., ohrožující nejen stabilitu kontinentu, ale i životy milionů Afričanů, jasně upozorňuje *Konvence OAJ o prevenci a boji proti terorismu* hned ve své preambuli. Zatímco tyto dva cíle, bezpečnost a boj proti terorismu, se navzájem nevylučují, je zapotřebí se vážně zamyslet nad možností afrických vlád vypořádat se s jejich příčinami, zvláště pokud přesahují geografické hranice kontinentu.

Proto je namístě položit dvě otázky: Co přinese kontinentu, třeba v podobě hospodářského rozvoje, africká vstřícnost ve válce proti terorismu? A jakou cenu bude mít pro tamější politický i sociální život?

Geopolitika postbipolarity dosud kromě slibů nenabízí smysluplné reformy celkově zchátralého hospodářství kontinentu tak, aby byly adresovány nejzákladnějším potřebám většiny populace. Reformy spíše nahrazují sentimentální litanie, bezzásadová kritika nebo stále se tenčící „nezištná pomoc“, kterou z velké části stejně pohlcuje splácení dluhů. Vzhledem k celkovému nepříznivému stavu světové ekonomiky a větší tendenci se uzavírat, a to jak v případě USA, tak Evropské unie, je přinejmenším pošetilé, neli nebezpečné, pro africké vlády doufat, že se situace nějak zásadně změní. Poselství série setkání G8, Kananaskisem počínaje a Davosem konče, jsou jasná: Afrika není prioritou pro nejbohatší státy světa.

Za předpokladu, že se africkým vládám nepodaří v blízké budoucnosti zajistit potřebné zdroje pro zmírnění břemene chudoby, má islám, i v politizované formě, a především tam, kde má sociální záměr, velkou šanci prosazovat se jako jeden z možných nástrojů „sebeobranu“ za účelem rehabilitace společnosti, zachrany či obnovení jejího smyslu i bytí.

Proto strategie globální války proti terorismu, pokud chce být účinná v takovém prostředí, se nemůže spokojit s pouhou eliminací bezprostředních hrozeb, ale musí se soustředit na tři okruhy problémů:

- *Odstranění systémových příčin násilí a konfliktů, především jejich sociálně ekonomického a politického pozadí.*

- *Neredukovat boj proti mezinárodnímu terorismu na potřeby okamžitého, případně i příkladného, úspěchu jedné země či skupiny států.*

- *Uvědomit si nebezpečí, které klíčí v taktice opomíjející kritiku jednání některých afrických vlád, pokud bezprostředně neohrožuje cíle války proti terorismu.*

Válka proti terorismu je důležitá. Avšak sama o sobě nemůže být prioritou Afriky a Afričanů. Důležité rovněž je, aby současné změny v geopolitickém postavení kontinentu, především z pohledu USA, nevedly k opakování neblahé politiky selekce „oblíbených vlád“ či „vůdců“ jako „základu regionální spolupráce“ bez ohledu na jejich neblahé porušování lidských i občanských práv. O to bude obtížnější nalézt společné body mezi potřebami Afriky (boj proti AIDS, chronická chudoba, vysoká nezaměstnanost za podmínek nevyrovnaného demografického vývoje, degradace životního prostředí atd.), jejichž řešení vyžaduje více než politiku síly s příliš vyhraněným scénářem, který chce podřídit všechny prostředky mezinárodních vztahů jedinému cíli, byť je ten cíl jakkoliv důležitý.

Afrika stojí tvář v tvář volbě, jejíž přijetí může vyústit v neúspěch stejně tak jako její odmítnutí. Vzhledem k současnému stavu ovšem rozhodující bude **jak a proč** takovou volbu učiní a zda tak učiní s vědomím, že bude začátkem konce jejich letitých problémů, terorizujících životy milionů afrických obyvatel.

gedlu@iir.cz

Pro náš současný svět se 11. září stalo mimořádně symbolickým – pojmenovalo totiž hrozbu mezinárodního terorismu světovému pořádku a jeho hodnotám.

Reakce na tuto hrozbu je zřetelnou výzvou naší době, a chci se proto pokusit prezentovat i indický pohled na celou věc. (Je ovšem oprávněné, ptát se, proč by měl existovat právě indický partikulární pohled na to, co se jeví problémem univerzálním, a také, proč by takový pohled měl být důležitý pro mezinárodní společenství?)

Indie, začněme třeba tím, je na mapě velmi blízko tomu, co bylo po 11. září uznáno jako epicentrum globálního terorismu. Ale blízkost sama o sobě není důvodem našeho nebo obecně převládajícího zájmu. To, co je důležitější, je skutečnost, že Indie je země, která byla v posledních letech nejvíce zraněná terorismem a zaplatila mimořádnou cenu za to, že čelí této výzvě. V této souvislosti není příliš důležité, že Indie je druhou nejlidnatější zemí světa, nebo to, že má druhou největší obec muslimů na svém území, což už je ne zcela bezvýznamný faktor pro naše téma. Je to ale také země, která opakovaně a naléhavě varovala svět před hrozbou vycházející z Taliban Al-káida, a to ještě před 11. zářím. Jako země, která má historické spojení s Afghánistánem, a která chtěla v minulém roce stůj co stůj obnovit tyto tradiční svazky, a jíž je vlastní názor, který odlišně zvažuje a oceňuje hlavní politické reality, než se tomu děje na místech odsud velmi vzdálených.

Indové, stejně jako celý ostatní svět, byli hluboce otráveni a dotčeni událostmi 11. září ve Spojených státech. Počet indických obětí ve Světovém obchodním centru jen dále zvýšil pocit urážky a ponížení. První, velmi všeobecně rozšířenou reakcí bylo přesvědčení, že v důsledku tohoto útoku nebude Indie už osamocena v boji proti tomuto zvláštnímu druhu terorismu, jehož centrem je Afghánistán. Ale když útok na Světové obchodní centrum začal být popisován a tradován jako jakýsi *počátek dějin* (medii, vládami, intelektuály) došlo k prvnímu rozčarování. Pro Indý, kteří museli čelit opakovaným a pokračujícím útokům těch, kteří většinou přicházeli přes hranici s Pákistánem, bylo více než udivující, že to, co se stalo v New Yorku a ve Washingtonu, nebylo okamžitě a otevřeně uznáno za integrální součást celého problému, s nímž má Indie zkušenost v Džammú a Kašmíru, a to po více než desetiletí.

Nemůžeme říci, že počet a rozsah teroristických útoků proti Indii není zbytkem světa zaznamenáván. Ale ve skutečnosti svět nezná ani statistiku počtu obětí, která říká, že se pohybuje v číslech okolo 61 000 civilních obětí a asi 8500 zabitých příslušníků bezpečnostních sil, kteří se stali obětmi terorismu v posledních dvou dekádách! Toto číslo je vlastně více než jedno Světové obchodní centrum ročně, a to v každém z posledních dvaceti let!. Když se tato data při-

Reakce na 11. září

– pohled z Indie

DR. S. JAISHANKAR

ležitostně uvádějí, je běžnou reakcí překvapení a otázka, jak je možné, že terorismus takovýchto rozměrů mohl uniknout pozornosti světové veřejnosti. Odpověď je až příliš jednoduchá – Západ neměl a nemá zájem, stejně jako při dění v Afghánistánu před 11. zářím, ať již byly jakkoli tragické.

Šestnáct měsíců po 11. září tedy došlo k podstatným změnám v původních indických očekáváních, že svět bude připraven a ochoten bojovat proti terorismu. Nejprve však teroristé zaútočili 1. října 2001 proti Národnímu shromáždění Džammú a Kašmíru, 13. října 2001 proti indickému parlamentu samotnému a konečně došlo k příšernému masakru rodin vojáků v Kalučak 14. května 2002. To jsou pouze tři z mnoha významných příkladů toho, co se v Indii odehrálo po 11. září. Když pak byla Indie nucena přijmout různá opatření a podniknout protiakce, jako bylo umístění vojenských jednotek, aby se zabránilo infiltracím teroristů přes pákistánskou hranici, západní vlády a media, velmi vzdálená tomu, aby projevila jakoukoli lítost s oběťmi, začaly srovnávat tyto akce s akcemi teroristů. Byla zahájena protiindická kampaň, která zahrnovala vše od strašení nukleární válkou po výzvy k omezování cest do země a další podobné nápady, které měly podlomit důvěru v tuto zemi.

Bylo jasné, že svět není ve své opozici proti terorismu konsistentní. A také v tom, zda by odpověď měla být všeobecná nebo globální. V naléhání na Indii, aby projevila zdrženlivost, kterou ovšem ti druzí nedokázali ukázat po 11. září, některé státy vzaly v úvahu prozápadní původ a orientaci současného pákistánského režimu. Stalo se zřejmé, že bude-li měřítkem pro hodnocení terorismu jeho pro- nebo anti-západní původ, pak by se Indové měli legitimně dozvědět, zda *antiterorismus* bude globální válkou nebo se bude týkat jen Západu samotného. *Osa zla*, jakkoli diskutabilní, která ignoruje *epicentrum zla*, nemá žádný smysl, a to zejména v době, kdy se nepřátelská rétorika přímo proti jednomu režimu v západní Asii stává intenzivnější, a to pro jeho diktátorskou povahu, spojení s terorismem a přístupem k zbraním hromadného ničení. Jestliže by však nějaká země měla být na tomto seznamu *darebných států*, většina Indů věří, že leží mnohem blíže, hned v jejich sousedství.

Tváří v tvář nepřiměřenému globálnímu hodnocení takových problémů, indická společnost odpovídá charakteristicky – upevněním své fundamentální demokratické povahy, a tím, že se dále distancovala od svého souseda na západě. Za nejobtížnějších podmínek byly uspořádány ve Státu Džammú a Kašmír všeobecné volby a země odo-

lala teroristickým aktivitám organizovaným za podpory Pákistánu. K volbám přišlo 45 procent voličů a volil se tak, že zahraniční pozorovatelé je označili za mimořádně korektní a také ústřední vláda potvrdila tuto skutečnost a jejich platnost. Avšak během volební kampaně a voleb naneštěstí zahynulo na 800 lidí, včetně některých kandidátů, což opět bylo oznámeno zejména v indických vnitropolitických zprávách spíše než v zahraničí. Ukázalo se však, že v Indii existuje pevná národní solidarita, která je reakcí na teroristické hrozby, a že zde také panuje všeobecné přesvědčení, že – bude-li to nutné, Indie půjde stejnou cestou jakou vždy v minulosti postupovala.

Implikace nekonzistentnosti a fragmentarosti reakce na terorismus a užívání různorodých standardů odsouzení je však věcí vážnou. Je to zřejmé i v Pákistánu samotném, kde eliminování uznávaných politických stran z volebního procesu připravilo cestu k vítězství náboženským fundamentalistickým skupinám, a to zejména v oblastech hraničících s Afghánistánem. Situace tam není méně komplikovaná než v Afghánistánu, kde vzniklo politické vakuum na jihu a na východě. Historické hodiny by se měly, výhodně pro pákistánské ambice a zájmy v regionu, v Afghánistánu otočit rychle nazpět a tím by měl být zničen jeden z největších úspěchů mezinárodního společenství po 11. září. Vyloučení Iránu z teroristické koalice, který hraje významnou a pozitivní roli v podpoře Severní aliance, jen dále prohlubuje celý tento problém.

Vztahy mezi Indií a Pákistánem zůstávají nepředvídatelné stejně tak, jako tomu bylo v minulém roce, a to zejména s ohledem na obranu proti terorismu. Mnohé bude záviset na schopnostech země, zvláště když prezident Mušarraf slíbil skončit s podporou terorismu a dostát svým povinnostem. Když např. Indii radí pákistánský ministr zahraničních věcí zahájit rozhovory s Pákistánem, nehledě na pokračující přeshraniční terorismus, je třeba se také ptát, proč Západ nevede rozhovory s Usámou bin Ladinem. Jestliže používáme argument, že Pákistán redukoval, nebo dokonce eliminoval své teroristické aktivity, je to stejné, jako když řekneme, že bychom mohli být šťastní, kdyby spadla pouze jedna věž Světového obchodního centra v New Yorku místo obou.

Dnes je situace taková, že Indie je přesvědčena, že mezinárodní společenství ztratilo své morální právo radit Indii ohledně terorismu vis-à-vis Pákistán. Existují totiž zřejmě *dobří teroristé* v Džammú a Kašmíru, kteří by měli být pozváni k rozhovorům,

a *špatní teroristé* na Bali nebo v New Yorku, kteří by měli být pouze bombardováni. Kontrast mezi výzvou *zkrotit Indii* a pozice zaujaté vůči Bali nebo Iráku hovoří sám za sebe.

Zijeme ve světě vzrůstající *falešné bezpečnosti*. Široce rozšířené přesvědčení, že teroristické síly mají být pod *nějakou* kontrolou v Afghánistánu, obsahuje jen velmi málo citu pro realitu. Epicentrum terorismu se totiž přesunulo do Pákistánu, kde se obnovuje energie fundamentalistických sil. Mezinárodní společenství není bez svého podílu na této společné vině, a to často je proto, že se snaží dělat taktické ústupky terorismu. Gesta, jako bylo opomenutí z centra pozornosti pákistánských vojenských osob spolupracujících s Tálibánem nebo zpravodajské pokrytí nukleárních transakcí, jsou v současné době stále kontraproduktivní. Zkušenosti ukazují, že ignorování nebo opomíjení Pákistánem podporovaného terorismu vůči Indii nepomůže ani Západu, a to dokonce ani krátkodobě. Snaha pochopit, že takové úsilí způsobí nějaký pokrok k dosažení jakéhokoli cíle, může pouze dodávat odvahu teroristům, aby napadali jiné.

Známa je ovšem také neochota napadat finanční a ideologickou podporu zdrojů terorismu. Především však je to velmi pravdě vzdálené domněnání, že náboženství řídilo terorismus v Afghánistánu, protože to byla zejména strategie pákistánské armády a jejich zpravodajských služeb, která podporovala některé malé sekty a tím dodala dnes převládajícímu přesvědčení o korelaci terorismu s náboženstvím opodstatnění. Ironií je, že tento názor pak byl použit jako plán vytvořit režim, který bez ohledu na svou krátkodobost, má bezpochyby jen sekulární pověření.

Pravdou je, že tak jako jiné globální snažení, také boj proti terorismu je vystaven nebezpečí, že bude zaujímat druhořadé místo v úzkých kalkulacích a širokých zájmech. Některé mocnosti konají samy, a sobecky, a mnohem víc se soustřeďují na své domácí problémy a sledávají obtížné odsoudit nebo přijmout postoje svých shodných nebo podobně konfesionálních věřících. Když je například nejvýznamnější teroristický akt posuzován zejména podle místa, kde k němu došlo, a nikoli podle své závažnosti, a když různé režimy dělají kompromisy díky svému spolenectví s teroristickými organizacemi, které dokonce někdy považují za své partnery, je snad vhodné položit si naléhavou otázku, kdo tedy předpokládá globální válku, která už je vedena?

Když si dovoluji předkládat tyto pravdy čtenářům Mezinárodní politiky, beru v úvahu i to, že v ČR existuje tradice intelektuálního nonkonformismu a skepse, která dovoluje vidět tyto problémy a jejich souvislosti bez prvoplánových zjednodušení. Češi a Slováci, jako historické oběti appeasementu, by snad mohli lépe než jiní pochopit a ocenit shodně kompromisu a uvěřit, že existuje systém, který ohrožuje nejenom některé, ale všechny civilizační a kulturní hodnoty.

○

V proměnách Evropy: Paměti československého diplomata

Hubert Masařík, V proměnách Evropy: Paměti československého diplomata. K vydání včetně rejstříku připravil a doslov napsal Josef Tomeš. Předmluva Robert Kvaček. Epilog Jiří Masařík. 392 stran textu a 16 stran obrazové přílohy. Vydání první. Paseka, Praha 2002.

Díky péči editora Josefa Tomeše vyšly na konci loňského roku v nakladatelství Paseka paměti českého diplomata **Huberta Masaříka** (1896–1982). „Warholovských“ několik minut slávy potkalo Masaříka v Mnichově v noci z 29. na 30. září 1938, kde spolu s velvyslancem Mastným tvořil českou delegaci, které bylo přečteno znění právě podepsané dohody. Masaříkův lidský i diplomatický příběh bychom však velmi zkrátili, kdybychom jej zredukovali pouze na tuto jednu scénu, kdy i na něj dopadl odlesk historické události. Jeho paměti „**V proměnách Evropy**“ dokazují, že jeho bohaté životní i politické osudy mohou právem vzbudit pozornost.

Bývalý diplomat, po roce 1945 odstavený z veřejného života, začal psát své paměti v průběhu 60. let. Měly vyjít v nakladatelství Svoboda v roce 1970, není však těžké uhadnout, proč nakonec vydány nebyly. Za základ nynější edice vzal J. Tomeš verzi z roku 1977. Teprve nyní tak má veřejnost k dispozici text, který je velmi důležitým polem v mozaice české diplomacie a politiky přelomu 30. a 40. let.

Masaříkovy vzpomínky mají tři hlavní kapitoly. První pojednává o jeho vstupu do diplomatických služeb a dvou jeho zahraničních misích, kdy působil na vyslanectví v Bruselu (1921–1928) a v Sofii (1929–1936). Zde nabízí symetrický „pohled ze západu“ a „pohled z východu“ na přetěžkou diplomatickou pozici Československa uprostřed kontinentu. Druhá, ústřední část vzpomínek je tvořena vyvrcholením československé krize v roce 1938. Masařík patřil tehdy z titulu své funkce zástupce přednosty kabinetu ministra mezi nejbližší Kroftovy spolupracovníky. Je jasné, že čtenářská i badatelská pozornost se bude nejvíce vázat právě k těmto pasážím. Mimořádně zajímavá je však především část závěrečná, kde Masařík rekapituluje možnosti, které české diplomacii zůstaly po podzimu 1938, kdy se zcela zhroutil její dosavadní základna, a především popisuje období let 1939–1941, v němž byl nejbližším spolupracovníkem protektorátního předsedy vlády Aloise Eliáše.

Masaříkův literární styl okamžitě připomene prvorepublikové ctnosti – racionální a pracovitá sebekázeň či střídmost při popisu soukromého života, který do „veřejných“ pamětí podle autora nepatří. Dnešní čtenář může zalitovat, že Masařík nijak blíže nepři-

blíží své rodinné pozadí. Jistě by bylo zajímavé dovědět se více o jeho manželce Naděždě Anosovové, ruské šlechtičně, která po matce pocházela z rodu chemika D. I. Mendělejeva; ta je však v práci pouze kratičce zmíněna. Masařík také – a to již může mrzet spíše historiky diplomacie – příliš nepřiblíží běžný chod našich tehdejších zastupitelských úřadů ani nečrtá portréty titulářů, pod kterými sloužil v Belgii a Bulharsku. Ze svého bulharského pobytu však přináší portréty dvou mužů, se kterými se sblížil více – jedním je bulharský car Boris („*velmi inteligentní a vzdělaný, ... životní filosofie ... cynik, jenž si nedělal skrupulí s vyřizováním protivníků a jenž často dovedl jít přes mrtvolu*“) a tím druhým tehdejší papežský nunciatus v Sofii Angelo Giuseppe Roncalli, pozdější papež Jan XXIII. Zde Masařík netají své sympatie k levicovému, sociálnímu křídlu katolického učení, které se promítají i do jeho politické koncepce domácí. Ve své době poměrně neobvyklé a i pro dnešní dobu diplomaticky poučné může být Masaříkovo soustavné uplatňování zásady, že je nanejvýš nutné pěstovat styky s diplomaty zemí, které byly „na druhé straně barikády“ – autor měl tehdy vynikající vztahy s mnoha německými, italskými, maďarskými, polskými či ruskými diplomaty. Informace, které od nich získával, mnohdy nezapadaly do dlouhodobě udržovaného optimismu ohledně zajištění našeho mezinárodního postavení. Ne nadarmo tak Masařík zůstával často se svým důsledně kritickým, realistickým až pesimistickým hodnocením situace osamocen a získal si (a nejspíš i budoval) v naší zahraniční službě pověst „*kočky, která chodí sama*“.

Ústřední část své knihy, československo-německou krizi vrcholící roku 1938, popisuje Masařík pomocí obsáhlých citací svých dobových úvah, které tehdy (jako vysoký státní úředník pod pseudonymy) publikoval v týdeníku *Demokratický střed*. Z nich je jeho politická koncepce jasná: Benešovo spolenectví s Francií a Sovětským svazem je jedinou reálnou alternativou a je potřeba ji co nejvíce posílit; Společenost národů, jakož i Malá dohoda, k praktickému prospěchu nejsou; hluboká skepse k Británii, pro niž neležíme ve sféře životního zájmu. Našemu smrtelnému ohrožení zahraničním (Hitlerovo Německo) i vnitřním (Henleinem již ovládnutí sudetskí Němci) musí podle něj odpovídat i krizová reakce domácí politiky. Podle Masaříka jsme se měli chovat jako „*jezek, na něhož útočí velcí psi – všechno do klubíčka, doslova ale všechno, celé národní tělo a ostny ven*“. Politicky to znamenalo plédovat jednoznačně pro rozšíření Benešovy „hradní“ politické základny i o KSČ. Právě o dělnicí opřená široká koalice by podle autora

nejlépe posilovala naši spojeneckou orientaci zahraniční. Masařík se nijak netají svou ostrou a trvalou averzí vůči politice agrárníků, kteří podle něj zcela neadekvátně ovládli domácí politiku a své úzké zájmy stavovské nedokázali nikdy podřídit zájmům státu. Kritika premiéra Hodži se pak netýká jen jeho politické koncepce, ale Masaříkovi byla bytostně protivná jeho „*neserióznost, ležérnost a lehkomyšlnost*“ během celé krize.

Masařík byl v podstatě mužem „Hradu“, který podporoval základní Benešovu koncepci. O to paradoxnější je postupně se zhoršující vztah mezi ním a Benešem. Vyrovnávání se s prezidentovými zápornými povahovými rysy (blízkými zde jistě pomstychtivosti) tvoří – při základním souhlasu politickém – pozoruhodnou červenou psychologickou nit těchto pamětí.

Oč rozporněji si hledá cestu k Benešovi, o to jasněji vyjadřuje Masařík svůj obdiv ke generálu Eliášovi. Masařík byl v letech 1939–1941 jako předseda koordinačního odboru předsednictva ministerské rady jeho nejbližším spolupracovníkem (spolu s přednostou kanceláře prezidenta Háchy dr. Jiřím Havelkou). Masařík zde, tak precizně jako v naší literatuře málokdo jiný, popisuje kruté „*dilema částečné součinnosti se zlem za účelem jeho maximálního zneškodnění v opaku proti nekompromisnímu, heroickému, ale sebevražednému odporu za cenu podstatného oslabení sil, které by se mohly proti zlu v daný moment postavit*“ (takto to zformuloval ve své knize *From Prague after Munich* známý americký diplomat George Kennan, se kterým se Masařík také stýkal a později s ním udržoval pravidelnou korespondenci). Pasáže popisující jednání s okupačními úřady, scény sporů mezi von Neurathem a Frankem a hledání českých cest přežití v okupační realitě patří k vrcholům těchto memoárů. Dvojaká hra Eliáše a jeho spolupracovníků však byla odhalena. V říjnu 1941 byl zatčen také Masařík. Díky intervencím jeho vlivných diplomatických přátel (italského generálního konzula v Praze Carusa a německého velvyslance v Itálii von Mackensena) byl však propuštěn a na rozdíl od generála Eliáše válku přežil. Hned v květnu 1945 byl však na zvláštní příkaz Benešův uvězněn znovu a obviněn z kolaborace. Rok a půl strávil ve vyšetřovací vazbě, než jej Národní soud roku 1946 zcela zprostil všech obvinění.

Je škoda, že Masařík své paměti ukončil tragickým podzimem 1941. Bylo by nesmírně zajímavé znát jeho názory na poválečný vývoj a také na nové mezinárodní postavení ČSR ve východním bloku, čteme-li jeho předválečné přesvědčení, že dokud náš stát nebude ležet ve sféře životního zájmu některé z velmocí – třebaš i SSSR – bude naše smrtelné ohrožení Německem stále trvat.

Editorovi J. Tomešovi patří dík za vytrvalost, díky níž se podařilo zpřístupnit jedno z nehlubších svědectví o fatální krizi, kterou český národ na přelomu 30. a 40. let procházel. Tato kniha se nyní v naší politické memoárové literatuře právem řadí do první řady.

Jiří Ellinger

jiri.ellinger@seznam.cz

Tolerance i represe menšin v Řecku

Richard Clogg, ed: *Minorities in Greece. Aspects of a Plural Society*, London: Hurst, 2002, 203 str., ISBN 1-85065-706-8.

Ačkoli termín „etnický“ pochází z řečtiny, označení „etnická menšina“ v řečtině samotné vzniklo teprve v posledních letech. V řecké politice, médiích, ale i v akademickém světě je otázka existence menšin na území Řecka prakticky tabu. Etnickým a náboženským menšinám v této balkánské zemi bylo věnováno relativně málo pozornosti i na Západě. Sborník *Minorities in Greece*, uspořádaný profesorem Richardem Cloggem, shrnuje příspěvky o jednotlivých menšinách v Řecku, přednesené na konferenci uspořádané na St. Anthony's College v Oxfordu. Kniha jistě zaujme široký okruh zájemců o Řecko, Balkán, lidská práva v EU i menšinovou problematiku obecně.

Dnešní Řecko je nepochybně vyspělým a fungujícím demokratickým státem, v některých aspektech se však zásadně odlišuje od ostatních členských a kandidátských zemí EU. J. O. Iatrides, autor příspěvku o postavení evangelíků v recenzovaném sborníku, ukazuje, že podstatou těchto rozdílů je vsudypřítomnost řecké pravoslavné církve ve veřejném životě a v politice. Státní orgány slouží podle něj jako pasivní – někdy spíše aktivní – nástroje zájmů pravoslavného kléru. Etnická identita a individuální loajalita ke státu jsou v Řecku poměřovány příslušností k pravoslavné církvi. Nepravoslavní obyvatelé jsou tak chápáni jako „menší Řekové“ či spíše „ne-Řekové“. Příspěvky věnované muslimským a slovanským menšinám zároveň dokládají, že řecká menšinová politika byla v novější době do velké míry motivována zahraničněpolitickými představami o vnější hrozbě ze strany Turecka, případně z (balkánského, slovanského, komunistického...) severu. Zkoumání menšinové problematiky v Řecku značně ztěžuje nedostupnost oficiálních údajů. Poslední sčítání obyvatelstva, které obsahovalo údaje o náboženské a lingvistické příslušnosti, se konalo v roce 1951. Přesné statistické údaje, kterými disponují vláda a tajná služba, proniknou na veřejnost jen výjimečně.

Křesťanským náboženským menšinám se ve sborníku věnují studie o katolících (C. Frazee), evangelících (J. O. Iatrides) a o pravoslavných stoupencích starého juliánského kalendáře (K. Ware). Posledně jmenovaní tvoří největší náboženskou menšinu, čítající několik set tisíc věřících. Politické faktory v otázce tohoto náboženského proudu, vzniklého ve 20. letech 20. století, hrají malou roli a jeho existence v řecké

společnosti zůstává primárně v náboženské rovině. Postavení katolíků (přes 50 000 osob), evangelíků a příslušníků dalších protestantských církví (asi 20 000) je však odlišné. Podle řecké ústavy je pravoslavná církev státním náboženstvím. Do kategorie státem uznaných náboženství patří judaismus a islám. Katolická církev, existující na řeckém území od středověku, byla uznána teprve v roce 1999, její činnost je však i nadále silně omezována. Protestantské denominace, aktivní od 19. století, nebyly řeckým státem uznány dodnes. Platné zákony, přijaté v době Metaxasovy diktatury před 2. světovou válkou, státem neuznané církve silně diskriminují. Stavbu nových svatostánků či pouhé pronajmutí místnosti pro náboženské účely musí schválit „příslušná autorita“. Tou jsou kromě policie místní orgány pravoslavné církve, které aktivity spirituálních konkurentů nemilosrdně potlačují. Na neuznané církve se vztahuje zákaz získávání nových konvertitů. Jako aktivní proselytismus může být označeno i pouhé rozšiřování náboženské literatury a tiskovin či diskuse o náboženských otázkách. Soudní rozhodnutí, postihující řecké katolíky a protestanty, připomínají podle Iatridese „teologické debaty z dob temna“.

Židé (asi 5500 osob, S. Bowman) a Arméni (necelých 10 000, I. K. Hassiotis) tvoří v dnešním Řecku tradiční, relativně málo problematické etno-konfesionální menšiny. V případě příspěvku o zmenšující se židovské komunitě, která před 2. světovou válkou čítala 75 000 osob, přičemž v Soluni tvořili Židé většinu obyvatelstva, jde především o historický přehled. Počet Arménů je od poválečné dobrovolné repatriace dvou třetin řeckých Arménů (převážně příslušníků starší generace a proletariátu) do SSSR stabilní. Pohled majoritní společnosti na Armény je velice pozitivní díky sdílení historické zkušenosti (vyhnání/odsun z Malé Asie) a percepce společného nepřítele v podobě Turecka. Počet Arménů se v 90. letech mírně zvýšil díky přílivu uprchlíků z Náhorního Karabachu a Arménů z nestabilního Blízkého východu.

Značně problematické je naopak postavení muslimů: Turků, Pomaků a Romů (R. Meinardus). Zhruba 5000 muslimů žije na souostroví Dodekanés (Rhodos, Kos), několik tisíc v Athénách, většina – asi 110 000 – pak v západní Thrákii. Dodnes platná smlouva z Lausanne z roku 1923, která regulovala rozsáhlou výměnu populací mezi Řeckem a Tureckem, vyňala západothrácké muslimy z povinného transferu a garantovala jim základní náboženské a vzdělávací svobody. Muslimská menšina tedy v Řecku oficiálně

existuje, Řecko se však tradičně snažilo akcentovat její náboženský, nikoli etnický charakter. Menšinový vůdce Ahmet Sadik byl počátkem 90. let uvězněn za to, že se hlásil k turecké národnosti. K pronásledování těch, kteří se veřejně hlásí k turecké etnické identitě, dochází dodnes. Podle neoficiálních odhadů tvoří Turci většinu řeckých muslimů, následováni bulharofonními Pomaky (asi 30 000) a Romy (5000–18 000). Etnicky heterogenní muslimské menšiny v západní Thrákii, které ve dvou okresech tvoří většinu, se ovšem stále potýkají se snahami preferovat na úkor muslimů místní či nově přichodící pravoslavné (v zaměstnání, při nabývání nemovitého majetku apod.). Zacházení s muslimskými menšinami je navíc recipročně provázáno s porušováním práv zbytků řeckých menšin, které na základě dohody z roku 1923 zůstaly v Turecku (Istanbul, ostrovy Imbros/Gokceada a Tenedos/Bozcaada), stejně jako se složitou problematikou řecko-tureckých vztahů.

Počet řeckých Vlachů odhaduje dnes patrně největší znalec tohoto etnika T. Winnifrith ve svém příspěvku na 20 000, nepočítaje ovšem jistý počet vlašských migrantů z Albánie. Vlachs definuje lingvisticky – jako aktivní uživatele vlašského jazyka, nikoli podle nejasné etnické identifikace či vlašského původu, který má ostatně mnoho Řeků. V Řecku převažuje snaha prezentovat Vlachs jako etnické Řeky. Většina řeckých Vlachů také řeckou, respektive dvojnou identitu plně akceptuje. Vlachové v Řecku nejsou podle Winnifritha utlačováni ani omezováni v rozvoji své kulturní svébytnosti. Specifickou, nikoli etnickou, nýbrž sociální a historickou menšinu tvoří Sarakáčané (J. Campbell). Tito řecky mluvící kočovní pastevcí si udržují vědomí své svébytnosti, které se zakládá na percepce vlastní morální nadřazenosti uvnitř řeckého etnika.

Příspěvek Anastasie Karakasidouové (*Cultural illegitimacy in Greece: the Slavomacedonian „non-minority“*) se metodologicky poněkud vymyká z celkového konceptu sborníku, avšak nikoli ke škodě věci. Karakasidouová se ve své studii zaměřuje pouze na okolí pohraničního města Florina po roce 1913. Neusiluje o popis problematiky slavo-makedonského etnika jako celku, nýbrž o analýzu procesu, kterým bylo v této populaci systematicky budováno řecké národní vědomí. Autorka konstatuje, že úspěch řecké asimilační politiky a budování národního státu je velmi markantní, zvláště ve srovnání s obdobnými pokusy jiných balkánských států, které skončily neúspěchem. Naprostá většina obyvatelstva neřecského původu a nepříznivě naladěného vůči řeckému státu se za několik desetiletí s řeckým etnikem ztotožnila. A. Karakasidouová vyvrací některé mýty týkající se tohoto procesu. Poukazuje mimo jiné na to, že příliv řeckých uprchlíků z Malé Asie neměl, jak se obecně tradovalo, výrazný vliv na he-lenizaci slovanské populace. Maloasijské Řekové hovořili odlišným dialektem řečtiny

a s novými slovanskými sousedy komunikovali turecky. Velký vliv měla ovšem politika soustavné deportace slavo-makedonských elit, od „buřičů“ a povstalců po příslušníky inteligence a obchodníky. Zákaz používání místního slovanského jazyka na veřejnosti a následné sankce vydaly své plody po několika desetiletích soustavného uplatňování, spolu se vzděláváním a propagací řecké („vyšší“) kultury, jejíž přijetí umožňovalo ekonomický vzestup. Nezanedbatelnou epizodu tvořila účast velkého počtu slavo-makedonského obyvatelstva v prokomunistických jednotkách ELAS během nacistické okupace a občanské války. Po roce 1949 následovala masová emigrace a perzekuce jejich příslušníků. V roce 1982 udělila řecká vláda amnestii levicovým emigrantům a povolila jejich návrat do vlasti. To se ovšem vztahovalo pouze na etnické Řeky. Příslušníkům etnických menšin (tvořili asi polovinu jednotek ELAS) a jejich potomkům je nadále trvalý návrat do vlasti zakázán a většinou je jim odprávn i vstup do země za účelem krátké návštěvy příbuzných či účasti na pohřbech.

Nacionalistická hysterie, která v Řecku vypukla po vzniku samostatné Makedon-

ské republiky v roce 1991, a její vliv na postavení zbytků slavo-makedonské menšiny jsou analyzovány jen letmo. Přes nespornou hodnotu příspěvku by jistě stálo zato prozkoumat situaci v posledním desetiletí (vznik etnické makedonské strany Duha, pronásledování makedonských menšinových aktivistů, rozvoj kontaktů s Makedonskou republikou, spolupráci mezi představiteli makedonské a turecké menšiny aj.).

Poslední oddíl sborníku je věnován cizincům (E. Mestheneos). Řecko, tradiční země emigrace, se v posledních letech náhle stalo cílovou zemí pro mnoho set tisíc imigrantů, zejména z východní Evropy. Zvláště markantní je masová imigrace Albánců, kteří tvoří většinu přistěhovalců a jsou primárními oběťmi xenofobie, která se v případě ostatních cizinců projevuje mnohem méně. Lze jen litovat, že ve sborníku chybí studie věnovaná autochtonní albánské menšině a helenizovaným albánským pravoslavným – Arvanitům. Neomluvitelná je pak absence studie o Romech, nezanedbatelné menšině čítající asi 350 000 osob, která je v Řecku periodicky vystavena rasistické diskriminaci (dochází k případům nuceného vystěho-

vání celých osad, jejich obehňování dráty atd.).

Editor i autoři sborníku *Minorities in Greece* uznávají, že Řecko je národnostně i nábožensky velmi homogenním státem a existence zkoumaných menšin na tom nic nemění. Ze sborníku vyplývá, že řeckou společnost ani stát nelze označit za *a priori* nepřátelské vůči menšinám. Některé z těchto skupin (Arméni, Vlaši, Židé, starokalendaristé) koexistují s majoritní společností bez větších problémů. Složitější je ale situace těch menšin, které jsou vnímány jako potenciálně „pátá kolona“ z hlediska zahraničně-politických vztahů a nacionalistických sentimentů (Turci, Pomaci, slovanští Makedonci) nebo jako „heretici“ pravoslavnou církví. V případě menšin vnímaných jako potenciálně nebezpečné dochází bohužel k soustavnému porušování jejich práv. Je smutným paradoxem, že politická, kulturní a náboženská práva menšin jsou v současnosti důsledněji respektována v balkánských postkomunistických státech (např. v Albánii) než v zemi, která je nazývána „kolébkou demokracie“ a právě předseda Evropské unii.

František Šístek

frantiseksistek@volny.cz

Slovník bezpečnostních vztahů

Peter Kulašík a kolektiv: *Slovník bezpečnostních vztahů, Smaragd Bratislava 2002, 268 stran, ISBN 80-89063-08-X.*

Druhé vydání **Slovníku bezpečnostních vztahů**, které vyšlo na podzim roku 2002 v Bratislavě, není pouhým reprintem předchozího vydání z roku 1998. Autorský kolektiv byl rozšířen o 12 jmen, počet hesel se z původních 422 zvýšil na 458, přičemž řada starých hesel ze slovníku buď zcela vypadla, nebo byla významně přepracována.

Jak už napovídá název, kniha se věnuje především tématům z oblasti bezpečnosti a mezinárodních vztahů. Podobné publikace mají u své kolébky nejméně dvě sudičky. Ta bílá věští dobrou budoucnost, protože podobný slovník má šanci být záslužným počinem při budování či prohlubování odborné terminologie a může přispět i k rozvoji celkového uvažování v širším společenskovedním kontextu. Černá sudička ale upozorňuje na konkurenci s „globalizovanými“ slovníky mezinárodních či bezpečnostních vztahů, vydávaných v angličtině a dalších světových jazycích. Soubor s jejich informačními, finančními a autorskými zdroji se zdá být předem prohraný také proto, že množství potenciálních čtenářů odborných příruček, nehovořících anglicky (či

jinými světovými jazyky), a tudíž odkázaných na „národní“ encyklopedie, se rapidně zmenšuje.

Jednou z mála šancí, kterou autoři podobných slovníků mají, je zaměřit se na regionální specifika a zvláštnosti, které nemožno být ve „globalizovaných“ slovnících dostatečně popsány. Je na čtenáři samém, aby posoudil, do jaké míry se to autorům podařilo.

Prof. Kulašík v předmluvě slovníku upozorňuje, že autoři museli při své práci překonávat řadu problémů a omezení. První z nich bylo vytyčení hranic bezpečnostní problematiky vůči jiným oblastem. Určitý posun názorů na toto vymezení od doby prvního vydání se projevil například i tím, že z publikace zmizela řada hesel z oblasti diplomacie (exequatur, agrément, exterritorialita a pod.)

Časový odstup mezi lety 1998 a 2002 vedl k podstatnému rozšíření, resp. k doplnění, některých témat. V posledním vydání tak nacházíme mnohem širší zpracovanou problematiku Organizace severoatlantické smlouvy. Autoři se také rozhodli zařadit například tři nová hesla týkající se Čínské lidové republiky (čínska doktrína dvou supervelmocí, čínska teória troch svetov a čínsko-ruské vztahy).

Jedním ze zásadních rozhodnutí bylo stanovení časové hranice zpracovávaných hesel. Autorský kolektiv se rozhodl pro rok 1945. Takový postup má nesporně rozumné důvody, protože umožnil omezit zpracovanou látku (a zároveň se vyhnout řadě hesel, jejichž zpracování by mohlo být v nacionálně čerstvém Slovensku velmi citlivé). Zároveň to ale publikaci ochudilo o mnoho potenciálně zajímavých témat. Zatímco si čtenář může přečíst heslo „Postupimská konference“ a „Postupimská deklarácia“, informace o Teheránské nebo Jaltské konferenci si již musí vyhledat v nějaké jiné příručce. Myšlení o bezpečnosti ve střední Evropě je obtížné si představit bez zpracování hesel, jako je Versailleská či Trianonská konference. Jen autoři patrně vědí, proč do sborníku zařadili heslo „Okupácia Japonska“, ale již ne okupace Německa (i když část tematiky je zpracována v hesle „Německá otázka 1945–1990“). Již zmiňované regionální zaměření by si vyžadovalo zpracovat podobně i otázky nejméně ještě Rakouska a Maďarska. Řadě čtenářů bude ve slovníku patrně chybět i problematika území odstoupených po 2. světové válce (a možná i po 1. světové válce). Autoři sami konstatují v hesle nacionalismus: „V 20. století nacionalizmus pôsobil ako hlavná príčina vojen a najdôležitejšia bariéra rozvoja medzinárodných inštitúcií...“ Tím spíše by ale čtenář očekával rozpracování otázky „Blut und Erde“, která byla v posledních dvou staletích pro střední Evropu skutečně klíčovou.

Určitou promarněnou příležitost představuje podle názoru recenzenta i obsah některých teoretických hesel. Snad nejvýrazně-

ším příkladem je heslo „Agresia“. Zde se sice autor správně odvolává na definici pojmu agrese, vypracovanou v rezoluci VS OSN ze 14. 12. 1974 (a na další dokumenty OSN), ale zcela opomíjí jak hlubší teoretické pozadí pojmu agrese, tak i příklady uplatnění (nebo neuplatnění) zkoumaného pojmu na realitu mezinárodních vztahů. Zásah NATO a dalších západních států na území bývalé Jugoslávie, a především bombardování Srbska jako prostředek k zastavení genocidy v Kosovu se pro takové úvahy přímo nabízí. Místo toho se čtenář dozví, že to byl Sovětský svaz, jenž „vyvíjal úsilie o definovanie agresie už od roku 1933 a podpísal dohody s 11 štátmi vrátane ČSR“. Podobně bezzubé je heslo genocida, kde se autor dostal nejdál k rezolucím OSN z roku 1948. Nezbytvá než konstatovat, že i zde by čtenář patrně uvítal aktuálnější příklady (Jugoslávie nebo Čečensko).

Recenzent se také pokusil nalézt případné faktografické či věcné omyly, žádný podstatný ale nenalezl. Snad jen heslo „občianska vojna v Čečensku“ obsahuje ne-

šťastnou formulaci o snaze obou strany konfliktu uvalit na konflikt v Čečensku informační embargo, což není, přinejmenším ve vztahu k čečenské straně, pravda.

Omezenost prostoru publikace autory nutně stavěla před úkoly, připomínající kvadraturu kruhu. Kniha se dostane do rukou čtenářům s různými požadavky a potřebami, a je proto jasné, že nemůže obsahovat vše, co by si jednotliví zákazníci představovali. Autoři proto museli projít „Sofinou volbou“ a jen oni vědí, proč ze slovníku vypadla například britsko-francouzsko-izraelská válka proti Egyptu, a naopak přibylo heslo Biafra.

Se ctí se autorský kolektiv také vyrovnal s dalším problémem podobných slovníků, který bychom mohli nazvat „NATO dictionary“. Uvážíme-li celkový rozsah publikace, pak se jim podařilo namíchat adekvátní směs teoretických témat a určitého množství víceméně technických hesel, přibližující alianční newspeak, které dnešní slovník bezpečnostních vztahů prostě musí obsahovat.

Díky posílení o části NATO poněkud oslabila témata spojená s EU, když ze slovníku zmizela hesla jako „Európska rada“, „Maastrichtská zmluva“ či „Európsky súd pre ľudská práva“. Proč právě ten byl nahrazen heslem „európska komisia pre ľudská práva“, která v r. 1998 zanikla a sloučila se právě se zmizelým soudem pro lidská práva, se může čtenář jen dohadovat.

Snaha recenzenta upozornit na sporné momenty by neměla zakrýt rozhodující skutečnost, že vydávání podobných slovníků a publikací, přes všechnu jejich časovost i obsahovou omezenost, je nesporně přínosem v procesu rozvoje myšlení v dané oblasti. Ještě významnější je takový počín v kontextu Slovenska, které stále ještě částečně řeší problém budování a obohacování slovenské odborné terminologie. Autorům i čtenářům proto můžeme jenom přát, aby se brzy našly finanční zdroje, které by umožnily vydat další, snad ještě propracovanější vydání slovníku.

Vladimír Votápek

VÝBĚR Z NOVINEK KNIHOVNY ÚMV

32	49 611	32	49 664	Jan Jacek Bruski, Eduard Maur, Michal Pułaski, Jaroslav Valenta. – 1. vyd. – Praha: Univerzita Karlova, 2001. – 237 s. – Bibl.-Pozn. ISBN 80-7308-015-X	
BERRIDGE, Geoffrey R.		HISTORIA			
Diplomatic Theory from Machiavelli to Kissinger / G. R. Berridge, Maurice Keens-Soper, T. G. Otte. – 1 st ed. – Houndmills: Palgrave, 2001. – 216 s. – Pozn.-Rej. ISBN 0-333-75366-6		Historia dyplomacji polskiej 10. - 20. w. / Red. Gerard Labuda, Waldemar Michowicz. – 1. vyd. – Warszawa: Instytut Studiów Politycznych PAN, 2002. – 757 s.: fot. – Bibl.-Pozn.-Rej. ISBN 83-7059-608-8			
34	49 675	35	De 49 636	31	49 644
BEZPEČNOST		CHALUPA, Jiří		NĚMEČEK, Jan	
Bezpečnost České republiky: Právní aspekty situace po 11. září 2001 / Editoři: Břetislav Dančák, Vojtěch Šimíček. – 1. vyd. – Brno: Masarykova univerzita, 2002. – 287 s. – Pozn. ISBN 80-210-3009-7		Zápisky o válce občanské: Studie o vybraných aspektech Španělské občanské války 1936–1939 / Jiří Chalupa. – 1. vyd. – Praha: Lidové noviny, 2002. – 159 s.: fot. – Pozn.-Rej. ISBN 80-7106-431-9		Cesta k dekretům a odsunu Němců: Datová příručka / Jan Němeček a j. – 1. vyd. – Praha: Littera Bohemica; Baronet, 2002. – 152 s.: fot., mp. – Příl. ISBN 80-85916-5. ISBN 80-7214-519-3	
32	49 676	34	49 683	91	49 613 PK
ČEJKA, Marek		KURAL, Václav		OSMANCZYK, Edmund Jan	
Judaismus, politika a stát Izrael / Marek Čejka. – 1. vyd. – Brno: Masarykova univerzita, 2002. – 240 s.: fot. Pozn. ISBN 80-210-3007-0		Sudety pod hákovým křížem / Václav Kural, Zdeněk Radvanovský a kol. – 1. vyd. – Ústí nad Labem: Albis International, 2002. – 547 s.: fot. – Bibl.-Pozn.-Rej. ISBN 80-86067-66-1		Encyclopedia of the United Nations and International Agreements; [4 díly] / Edmund Jan Osmanczyk. – 3 rd ed. – New York: Routledge, 2003. ISBN 0-415-593921-6. – ISBN 0-415593922-4. ISBN 0-415-593923-2. – ISBN 0-415593924-0	
32	49 552	32	49 468 PK	34	49 637
DŽAJA, Srećko M.		KUSHNER, Harvey W.		PEČÍNKA, Pavel	
Die politische Realität des Jugoslawismus 1918-1991: Mit besonderer Berücksichtigung Bosnien-Herzegowinas / Srećko M. Džaja. – 1. Aufl. – München: Oldenbourg, 2002. – 6, 317 s. – Pozn.-Příl.-Rej. ISBN 3-486-56659-8		Encyclopedia of Terrorism / Harvey W. Kushner. – 1 st ed. – London: Sage, 2003. – 27, 523 s. – Bibl.-Chron.-Příl.-Rej. ISBN 0-7619-2408-6		Zelená zleva?: Historie ekologických stran v Evropě / Pavel Pečínka. – 1. vyd. – Praha: G plus G, 2002. – 261 s. – Bibl.-Pozn. ISBN 80-86103-58-7	
32	De 49 556	31	49 649	34	49 582
HANDL, Vladimír		LAKOFF, George		POMAHAČ, Richard	
Germany and the Visegrad Countries between Dependence and Asymmetric Partnership / Vladimír Handl. – 1 st ed. – Hamburg: Institut für Internationale Politik, 2002. – 142 s. – (Studien zur Internationale Politik; No. 3). – Bibl.-Pozn.		Metafory, kterými žijeme / George Lakoff, Mark Johnson. – 1. vyd. – Brno: Host, 2002. – 280 s. – Bibl.-Rej. ISBN 80-7294-071-6		Veřejná správa / Richard Pomahač, Olga Vidláková. – 1. vyd. – Praha: Beck, 2002. – 12, 278 s. – Pozn.-Příl.-Rej. ISBN 80-7179-748-0	
32	49 555	32	49 555	32	49 667 PK
MEZI		MEZI		ROBERTSON, David	
Mezi dvěma transformacemi: Československo a Polsko v letech 1947 (1948) – 1989 / Red.:		Mezi dvěma transformacemi: Československo a Polsko v letech 1947 (1948) – 1989 / Red.:		A Dictionary of Modern Politics / David Ro-	

VÝBĚR Z NOVINEK KNIHOVNY ÚMV

bertson. – 3rd ed. – London: Europa, 2002. – 10, 515 s.
ISBN 1-85743-093-X

32 49 682
SCHULZINGER, Robert D.
U.S. Diplomacy since 1900 / Robert D. Schulzinger. – 5th ed. – Oxford: Oxford University, 2002. – 12, 432 s.: fot. – Bibl.-Pozn.
ISBN 0-19-514221-7

32 D 49 584
SOCIÁLNÍ
Sociální a ekonomické souvislosti integrace České republiky do Evropské unie: Ekonomická konvergence, konkurenceschopnost a sociální soudržnost. – 1. vyd. – Praha: Rada vlády ČR, 2002. – 367 s.: gr., tab. – Pozn.
ISBN 80-238-8699-1

91 1 695/2002
STATISTICKÁ
Statistická ročenka České republiky 2002. –

1. vyd. – Praha: Český statistický úřad, 2002. – 795 s.: gr., tab. – Pozn.-Rej.
ISBN 80-7223-760-8

32 49 518
VNEŠNJAJA
Vněšnjaia politika i bezopasnost' sovremennoj Rossiji 1991-2002; [4 díly]. / Sostavitel' T. A. Šakleina. – 1. vyp. – Moskva: ROSSPEN, 2002. – Chron.-Pozn.-Rej.
ISBN 5-8243-0363-0

35 49 600
WANNER, Jan
Spojené státy a evropská válka 1939–1945; [3 díly]. / Jan Wanner. – 1. vyd. – Praha: Do-kořán, 2001. – 229 s.: fot., mp. – Pozn.
ISBN 80-86569-01-2. – ISBN 80-86569-04-7. – ISBN 8086569-05-5

91 E 44 346/2003
WORLD
The World Almanac and Book of Facts 2003 :

The Authority Since 1868. — 1st ed. — Mahwah : World Almanac and Books, 2003. — 1008 s.: gr., fot., mp. — Pozn.-Rej.
ISBN 0-88687-882-9
ISSN 0084-1382

32 49 527
YAKEMTCHOUK, Romain
La bonne foi dans la conduite internationale des états / Romain Yakemtchouk. – 1. éd. – Paris: Editions Techniques et Economiques, 2002. – 264 s. – Pozn.-Rej.
ISBN 0-352-616

32 15 109/2002-2003 PK
YEARBOOK
Yearbook of International Organizations 2002–2003: Guide to Global and Civil Society Networks; Vol. 5, Statistics, Visualizations and Patterns. – 39th ed. – München: Saur, 2002. – 450 s.: gr., tab. – Pozn.-Příl.- CD ROM
ISBN 3-598-24503-3

AUTOŘI TOHOTO ČÍSLA

Ing. Michal Částek, nar. 1975; vystudoval Fakultu mezinárodních vztahů na VŠE v Praze. Nyní je interním doktorandem na Institutu mezinárodních studií FSV UK v Praze. Věnuje se problematice evropské integrace a vývoji v severovýchodních zemích. (str. 6)

Mgr. Jiří Ellinger, nar. 1974. Vystudoval historii na FF UK. V letech 1997–2001 interní doktorand Ústavu světových dějin na FF UK, 1999–2000 studijní pobyt na The Queen's College v Oxfordu. Specializuje se na moderní dějiny Velké Británie a USA. Od roku 2002 pracuje na MZV ČR. (str. 36)

Ing. Mesfin Gedlu, Ph.D., nar. 1955; český občan etiopského původu, absolvent Vysoké školy zemědělské v Praze, ze studií vyloučen v roce 1982. V letech 1996–1999 vystudoval Filozofickou fakultu UK, obor politologie. Původním povoláním zootechnik, nyní zaměstnanec ÚMV; zabývá se především soudobými společnostmi a politikou zemí subsaharské Afriky a mění se situací a perspektivami vztahů Sever–Jih. (str. 32)

Ing. Jan Hřích, nar. 1964; absolvent Národohospodářské fakulty VŠE a interní vědecké aspirantury v Ekonomickém ústavu ČSAV. V roce 1992 obhájil dizertační práci na téma Evropská společenství na prahu nového tisíciletí: perspektivy budování hospodářské, měnové a politické unie. V současnosti dohlíží nad oddělením Ústavu mezinárodních vztahů. Je členem redakční rady časopisu Mezinárodní vztahy, kde se zabývá zajišťováním recenzí. Je autorem řady článků zabývajících se problematikou Evrop-

ské unie a procesu přibližování České republiky k této organizaci. (str. 26)

Dr. S. Jaishankar, nar. 1955; vystudoval politické vědy a mezinárodní vztahy na Jawahar Lal Nehru University. Od roku 1977 pracoval jako diplomat v Moskvě, Washingtonu, Kolombu, Budapešti a Tokiu. V současné době je velvyslancem Indické republiky v ČR. Specializuje se na problémy moderních dějin a politiky. (str. 34)

Mgr. Radomír Karlík, nar. 1973; v letech 1994–99 studium na FF MU v Brně, v současnosti student FMV VŠE v Praze (mezinárodní politika-evropská integrace). Oblast zájmu – evropská bezpečnostní politika. (str. 18)

Ivan Korčok, nar. 1964. Absolvoval Obchodní fakultu VŠE v Bratislavě; pracoval v Ústavu mezinárodních vztahů UK v Bratislavě, na Velvyslanectví SR v SRN a ve Švýcarsku, zástupce velvyslance Mise SR při NATO. V současné době státní tajemník MZV SR, zástupce vlády SR v Konventu o budoucnosti Evropy. (str. 15)

Yehuda Lahav, nar. 1930, izraelský novinář a publicista, doktorát získal na hebrejské univerzitě v Jeruzalémě (obor historie), dlouholetý zahraniční korespondent Mezinárodní politiky. (str. 22)

Ing. Vladimír Leška, nar. 1932; v letech 1951–79 působil v různých funkcích v čs. armádě; od r. 1979 pracuje v Ústavu mezinárodních vztahů; zabývá se především problémy evropské bezpečnosti. (str. 10)

Michal Mocek, nar. 1962; vystudoval historii na Univerzitě Palackého v Olomouci a politologii na Fakultě sociálních věd Univerzity Karlovy v Praze. Od roku 1995 pracuje v zahraničním oddělení

Mladé fronty Dnes, od roku 1999 je stálým zpravodajem listu v Bruselu. (str. 8)

Doc. PhDr. Lenka Rovná, CSc.; *Jean Monnet Chair* vede katedru západoevropských studií na Fakultě sociálních věd Karlovy univerzity, v letech 1991 až 1995 působila jako hostující profesorka na kanadských univerzitách (Guelph, Bishop's a Calgary), přednáší kurzy evropské, britské a kanadské politiky. Z publikací (Premiérka Jejicho Veličenstva, 1991, Dějiny Kanady, 2000 a mnohé kapitoly a články s evropskou a kanadskou problematikou). (str. 4)

Heinz R. Sonntag – emeritní profesor sociologie na Venezuelské ústřední univerzitě a bývalý ředitel jejího Střediska pro rozvojové studie (Center for Development Studies – CENDES), kde stále působí jako výzkumný pracovník. (str. 23)

František Šístek, nar. 1977; vystudoval mezinárodní teritoriální studia na FSV UK v Praze a historii na Středoevropské univerzitě v Budapešti. Působí jako specialista na Černou Horu a Srbsko pro společnost Europe Analyse v Paříži. (str. 37)

Jan Šnidauf, nar. 1979; analytik Asociace pro mezinárodní otázky, specializovaný na arabské země a islám z hlediska historického, kulturního i náboženského. Dokončuje studium na FF UK (arabistika/islamistika) a FSV UK (mezinárodní teritoriální studia). V rámci AMO pořádá diskuse k aktuálním tématům z oboru. (str. 20)

Kristian Takáč, nar. 1975; vystudoval Východoevropská studia na Fakultě sociálních věd UK. Působil ve společnostech Globopolis a Tiscali. Krátce pracoval v organizaci Člověk v tísni. Publikoval v časopisech Integrace a Eurasijský express. V současnosti pracuje pro zastupitelstvo města Stockholm v Bruselu, kde se věnuje otázkám informačních technologií v EU. (str. 13)